

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE
AMTS AARBØGER
1914

VEJLE AMTS AARBØGER

UDGIVNE AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1914

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE

1914

INDHOLD

	Side
Hovedgaarden Grundet og dens Ejere. Ved Lærer <i>Marius Hansen</i> , Bredballe. (Med 5 Billeder).....	1
Nogle Fredericia-Officerer omkring 1848. Uddrag af gamle Breve. Af <i>Chr. Jørgensen</i> . (Med 2 Billeder)	63
Købmandslavet i Kolding. Ved <i>P. Eliassen</i>	85
Smaastykker: En Beskrivelse af Højen fra Reformationstiden. Ved <i>P. Eliassen</i> . — Et gammelt Kort over Skærup. Ved <i>J. J. Ravn</i> . — En lille Bemærkning. Af <i>Jørgen Swane</i>	94
Vejle Amts historiske Samfunds Regnskab for 1913....	107
Fra Indherrederne. Af <i>P. Eliassen</i>	109
Jens Kudsk i Smidstrup. Af en klog Mands Saga. Ved <i>Hans Kau</i>	182
Smaastykker: Fra Fredericia Havns ældste Dage. Af <i>Chr. Jørgensen</i> . — Fra Givskud Skole. Af <i>N. P. Jensen</i>	211

Redaktionsudvalg:

Bestyrer *P. Eliassen*, Kolding (Formand),

Bankdirektør *Chr. Jørgensen*, Vejle,

Sognepræst *H. Kau*, Gadbjerg.

HOVEDGAARDEN GRUNDET. OG DENS EJERE

VED

LÆRER MARIUS HANSEN, BREDBALLE

Vind'erne paa Grundet.

HOVEDGAARDEN GRUNDET, der ligger i Hornstrup Sogn og Fogderi i Nørvang Herred — paa Grejsdalens Østside — er ingen særlig gammel Gaard, dog har den sin Historie.

Grundet er opstaaet henimod Slutningen af det 16de Aarhundrede af en derliggende Landsby af samme Navn. I denne Landsby fødtes omkring ved Aar 1500 en Dreng: Jens Pedersen Grundet, der senere, da han blev Mand, blev ikke alene en god Præst, men tillige en af Datidens ypperste Skolemænd og Ungdomsvejledere. Hans Forældre var fattige Bønderfolk; Faderen hed Peder Terkelsen, og Moderen Kirsten Findsdatter.¹⁾ Jens Pedersen Grundet dør d. 15. Aug. 1565 som Præst i Ribe.

I Kannik ved Ribe Domkapitel, Dekanus ved Ribe Domkirke og Biskoppens Officialis i Jelling Syssel Hr. Anders Skeels Testamente af Aar 1459 nævnes en Jes Matisen i Grunydth;²⁾ men iøvrigt ved vi intet om den gamle Landsby. — —

---

¹⁾ Mester Jens Pedersen Grundet var en ædel, mild og gudfrygtig Mand, som troede at spore Guds Finger i sin egen Skæbne. Fra Vuggen af bestemtes han til den geistlige Stand af Taknemmelighed for hans Moders underfulde Redning, da hun under sit Svangerskab — ved inderlig Bøn til Gud — frelstes fra at blive sønderrevet af en Ulv, der mødte hende paa Marken ved Grundet Skov. (C. F. Wegener: Anders Sørensen Vedel, S. 15 f) m. a. — ²⁾ V. S. Skeel: Familien Skeel, S. 364.

Gaardens Grundlægger var Iffver Vind.¹⁾ Han var en Søn af Herremanden Henrik Vind, der bl. a. ejede de to nu nedlagde Hovedgaarde: Rønshave og Vellinggaard, som begge laa i Smidstrup Sogn i Holmans Herred.

Iffver Vind fødtes 1502 og fik senere — antagelig som Arv efter Moderen Anne Skeel Pedersdatter²⁾ — en Hovedgaard i Starup, hvor han i Forvejen ejede noget Gods.³⁾ Iffver Vind nævnes til Starup allerede i 1541 og igen i 1549, og han ejer denne Gaard til 1578, da han udlagde den til Kongen — Frederik den Anden — tilligemed noget andet Gods. Derom⁴⁾ skriver Kongen fra Koldinghus — 24. Juni 1578 — til Kansleren Niels Kaas og til Albret Friis⁵⁾ til Haritzkier:

»Da Kongen har forhandlet med Iffver Vind om at faa hans Hovedgaard i Starup og hans øvrige Gods i Koldinghus Len til Mageskifte for Grundet By ved Vejle med saa meget af det nærmestliggende Gods, som hans Gods kan beløbe sig til, skulde de med det første besigtige begge Parters Gods, ligne det og give deres Beskrivelse — beskreven — fra sig.«

Hovedgaarden i Starup beskrives da saaledes:⁶⁾

»Fire indbyggede Huse, hvert et Loft højt, muret imellem Stænger, de 3 er hver 6 Fag og det fjerde 7 Fag og er der under 2 Jordkældere, og er tækt med Tegl og er Skorsten i hvert Hus, og er der en liden Grav de 2 Sider om Husene.

Udi Ladegaarden findes først en Lade Synden i Gaarden er 13 Fag, en ny Lade Norden i Gaarden 9

¹⁾ Vind'ernes Stamtavle i Danmarks Adels Aarvog 1886 v. Hiort-Lorenzen og A. Thiset. — ²⁾ V. S. Skeel: Familien Skeel, S. 20. — ³⁾ Kolderup-Rosenvinge: Udv. af gml. danske Domme I. S. 66. — ⁴⁾ Jydske Tegnelser I. 275. — ⁵⁾ Albret Friis (af Skaktavlfriserne) til Haraldskær og Hvolgaard dengang Lensmand paa Sebber Kloster, senere Rigsraad og Lensmand paa Riberhus, hvor han dør 1601, 24. April og begravnes i Skibet Kirke. — ⁶⁾ O. Nielsen: Herregaarde i Koldingegnen i Saml. til jydsk Hist. og Topogr. I. R. VI. B. S. 4.

Fag, en Hølade 11 Fag, et Fæhus med en Stald 20 Fag med Portrum, et Fæhus i Synden 6 Fag, et Faarehus 4 Fag, et Hus Nordvest i Gaarden 9 Fag med Porthus, end et Hus 6 Fag, end et Hus 2 Fag, alle sammen med Bulvægge og tækt med Tag.

End findes en Abildhave, 2 Humlehaver hos Gaarden og en Kaalhave ved Aaen og en liden Fiskepark hos Gaarden, som altsammen findes paa Gaardens Enemærker foruden Møledammen, (som) nu er nedbrudt (?).«

I Mageskifteskødet,¹⁾ der er udstedt paa Koldinghus 1578 — 7de Juli — ses, at Iffver Vind faar følgende Gods af Kongen:

I Nørvang Herred, Hvornstrup²⁾ Sogn, Grundet By og Birk 7 Gaarde, i Hvornstrup 2 Gaarde, i Øster Horne Herred, Andtsagger Sogn — hvor han ejede Gods i 1542³⁾ — i Skoufleng 1 Gaard med et øde Byggested i Lercheholdts Mark og 1 Enstedbol i Skoufleng Mark, kaldet Lund; i Aalende 1 Gaard med et øde Byggested, som ligger ved Gaarden og kaldes Skofvens Byggested, og en øde Mark, kaldet Birckebircks Mark, i Qvie 2 Gaarde samt et Byggested; i Lund 1 Gaard og Mølbygaard, — der 80 Aar senere var en lille Hovedgaard.

Efter Mageskiftet er Iffver Vind flyttet fra sin Gaard i Starup og — rimeligvis — ind i en af de bedste af de 7 Gaarde i Grundet By, hvor han saa maa have betalt den udrømmede Bonde »Stedmaal«⁴⁾ d. v. s. hans Indfæstning, eller maaske givet ham en anden Gaard; men den nye Ejer maa have boet i en saadan Bondegaard, til den nye Hovedgaards Bygninger var opførte.

¹⁾ Kronens Skøder I. B. S. 177 f. — ²⁾ Hornstrup skrives dengang: Hvornstrup el. Huornstrup, omkring 1340 Hornsthorp. — ³⁾ Danske Magazin 3. R. VI. B. S. 320. — ⁴⁾ Jydske Tegnelser 139 og 152.

Ved Byttehandelen fik Iffver Vind saavel Grundet By som Grundet Birk, der — utvivlsoomt — er fremgaet henimod 100 Aar før af et andet nærliggende nedlagt Birk: Roms Birk. Dette var et kongeligt Birk, som havde sit Navn efter den gamle Kongsgaard: Romsgaard, der — antagelig — laa lige uden for Vejle, hvor Roms Hule ender.¹⁾ Romsbirk benyttes vistnok sidste Gang 1469;²⁾ og Grundet Birk nævnes i 1495.³⁾ Om Birketingets Beliggenhed skriver Kapellan Oluff Andersen i sin Indberetning⁴⁾ til Ole Worm i 1638, at: »Harstadt imellem kircken oc gaarden ligger Grunditt bircheting.«

Fra dette Ting, der havde Tingdag om Onsdagen,⁵⁾ udgik i Aaret 1500 en Kommissionsdom, hvorved Skellet mellem Grundet Birk og Vejle Byfred fastsættes, og fra samme Ting udtager Vejle Borgere i 1532 et Vidne om Romsgaardens Grænser, før den blev solgt til Byen af Kong Hans.

Faa Maaneder efter, at Iffver Vind er kommen her til Sognet, nævnes han til sin nye Ejendom; 1578 — 1. Septbr. — faar Iffver Vind⁶⁾ til Grundet i Hvornstrup 3 Gadehuse til de 2 Gaarde der, som Kongen tidligere har udlagt ham for: i Starup 1 Gadehus, i Fredsted 1 Gadehus og hans Del i et Bol i Starup, samt i Gyekier og Andholm, som ikke er bleven indførte eller navngivne i det Mageskifte, han før gjorde med Kongen. Før Iffver Vind kom til Grundet havde han en langvarig Trætte med sin Morbroders Sønner: Claus og Mads Skeel, om en Gaard i Hesselballe og $\frac{1}{2}$ Gaard i Tudvad i Ødsted Sogn.⁷⁾

Claus Skeel var Skibsfører og havde Kommando

¹⁾ Vejle Amts Aarvog 1905, S. 99. — ²⁾ T. A. Becher: Orion I B. S. 285. — ³⁾ J. P. Trap: Kongeriget Danmark (Tr. Udg.) V B. S. 363. — ⁴⁾ Danske Samlinger II R. 4 B. S. 53. — ⁵⁾ Arennt Berntsen: Danmarchis oc Norgis Fruchtbar Herlighed, S. 230. — ⁶⁾ Kronens Skøder I B. S. 181. — ⁷⁾ V. S. Skeel: Familien Skeel, S. 23.

om Bord paa Otto Ruds Admiralskib, der i en haard Kamp under Bornholm — 7. Juli 1565 — i synkefærdig Tilstand maatte overgive sig til Svenskerne, og Claus Skeel følger Otto Rud i svensk Fangenskab.

Da han kommer hjem, skriver Kongen til Iffver Vind 1569 — 9. Aug.¹⁾ — »at da Claus Skeel igen er kommen til Riget og vil gøre, hvad Lov og Ret er, saa maa begge Parter forfølge Sagen paa Herredsting, Landsting og andetsteds.«

I 1570 udtager Claus Skeel Stævning²⁾ mod Iffver Vind til Kongens Retterting, men Dommen ved dette Ting er vist nok gaaet Skeelerne imod; thi ved Iffver Vinds Mageskifte med Kronen ejede han 1 Gaard i Hesselballe og 1 Gaard i Tuvad.

Iffver Vind nævnes ved Hyldingen i 1580.

I Slutningen af 1583 eller maaske i Begyndelsen af 1584 skriver Iffver Vind i Forening med sin Nabo Ifuer Lunge paa Tirsbæk og med menige Sognemænd i Hornstrup Sogn til Kongen angaaende den præstelige Betjening af Sognet under Pesten, der rasede saavel i Vejle som i Egnen heromkring.

Kongens Svar, der er dateret Rosbæk d. 1ste Martii 1584, lyder som følger³⁾:

»Til Henrik Below⁴⁾ og Mester Hans Lagesen,⁵⁾ Superintendent i Riber Stift.

Vor synderlige Gunst tilforn. — Vider, at os elsk. Iver Lunge⁶⁾ og Iver Vind vore Mænd og Tjenere saa og menige Sognemænd udi Hornstrup Sogn, have underdanigst berettet for os, hvorledes en Kapellan udi vor Købstad Vejle haver en Tid lang været deres

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1566—70, S. 487 f. — ²⁾ V. S. Skeel: Familien Skeel. S. 25 Not. — ³⁾ Jydske Tegnelser 3. 14; her efter Rørdam: Danske Kirkelove II B. S. 379 f. — ⁴⁾ Lensmand paa Koldinghus 1581—1585. — ⁵⁾ Biskop i Ribe fra 1576—1594. — ⁶⁾ Ifuer Lunge ejede Tirsbæk fra 22. Febr. 1540 til 24. Marts 1587.

Sognepræst, hvilket, efter at han haver været langt derfra bosiddendes, er det udi denne forleden Skrøbelighed og farlige Pestilensens Tid, som der været haver, faldet dennem meget besværligt, efterdi, at de udi deres Sygdom, sønderlig Nattetide, naar Porten der for Byen tillukkes, ikke kunde saa snart have og bekomme deres Sognepræst til dennem, saa at mange derover uden Skriftemaal og det højværdige Sakramentes Meddelelse er heden døde; og udi andre Maader de for saadan Lejlighed have haft dennem derudinden at beklage, eftersom de eder kunne selv ydermere berette. — Da efterdi de underdanigst begære, vi derudinden vilde have et naadigst Medlidende og gjøre den Forordning, at saadant kunde herefter forekommes, og arme Mennesker ikke uden Skjel og Skriftemaal eller Sakramentes Meddelelse skulle saa elendig afgaa, og vi forfare, at derudi Sognet skal være en god Præstegaard, som en Præst og Guds Ords Tjener sig vel kan behjælpe udi: bede vi eder og ville, at I derom med det første forfare Lejligheden, og siden forordner, at med samme Sogn og Kald kan tilbørligen tilgange, eller og tilholde Kapellanen udi Vejle, dersom samme Sogn er dertil annexeret, at han udflytter af Byen, og bor og sig opholder hos hans Sognefolk, og at han samme hans Kald og Embede forestaar, som en Guds Ords Tjener og Sjælesørger udi alle Maader egner og bør.

Dermed sker vor Villie og Befaling. — Befalendes eder Gud.«

Om Kapellanen kom herud at bo vides ikke; men i mere end 100 Aar før den Tid havde vort Sogn sin Præstegaard; thi »i Aaret 1478¹⁾ udgaar der et Sandemands Brev paa Huornstrup Præstegaards Ejendom

¹⁾ G. F. Gaarmann: Weile Kiøbstad. S. 65.

og en anden Gaard i Huornstrup samt paa nogle Enemærker, Tofter og Agre sammesteds.«

Dette sammenholdt med Kongebrevsordene, »at en Kapellan en Tid lang haver været deres Sognepræst«, kan — maaske — tyde paa, at Sognet i sin Tid har haft sin egen Præst og saa først senere annekseret Vejle.

Iøvrigt ejede Kongen selv Herligheden over Præstegaarden; thi da han i 1585 mageskifter med Kield Brocherhus til Lerbæk, faar denne bl. a. Herligheden af en Præstegaard i Kirckebye i Huornstrup Sogn og 2 Gaarde i Huornstrup.¹⁾

Iffver Vind dør i 1586, og saavel han som hans i 1579 afdøde Hustru Anne Henricksdatter — Sandberg — blev begravne foran Alteret i Hornstrup Kirke. Igennem mange Aar dækkedes deres Grave af en smuk Gravsten, der nu er optaget og indmuret i Kirkens nordre Langside. — Paa Stenen, der er af graalig Marmor, og som nu er en Del forslidt, ses en Ramme af joniske Pilastre med Bladornamenter, der bærer en Bue, hvorpaa læses:

Jeg er Opstandelsen og Liffvit □ hvo som tror paa mig □
endog hånd døer □ skal hånd lefve □ Joh. XI.

I Buehjørnerne ses Englehoveder, og indenfor Buen ses fire Vaabenmærker, hvoraf man let genkender Vindernes med Hestehovedet.²⁾

To andre af Stenens Vaaben er nu slidt saa meget, at de er ganske utydelige; men da Abildgaard³⁾ i 1772 tegnede Stenen⁴⁾, kunde det endnu ses, at Vaabenet

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1584—88. S. 310. — ²⁾ I Vind'ernes smukke Vaaben ses i Skjoldet: et sort Hestehoved med Sølvbidsel og Sølvømme i Guldfeldt; paa Hjælmen: en Guld-Skansekurv med en halv op springende sort Hest, ligeledes med Sølvbidsel og Sølvømme i Guldfeldt. (Hiort-Lorenzen og A. Thiset: Danmarks Adels Aarvog 1886). — ³⁾ Dansk Arkivtegn. 1718—1791. — ⁴⁾ Tegningen er i topografisk antikvarisk Arkiv.

under Iffver Vinds er hans Hustrues — Sandberger-
nes — tredelte Skjold med 2 Vesselhorn paa Hjælmen;
og det Vaaben ved Siden af If. Vinds er hans mødrene
Vaabenmærke: Skeel'ernes ligeledes tredelte Skjold
med to i en Ring bidende Svanehalse paa Hjælmen.¹⁾
Under dette Vaaben ses — endnu til Dels bevaret —
Hustruens mødrene Mærke: Skjoldet skraadelt af Tag-
sten og paa Hjælmen en Stilk med tre Tidselblomster:
Familien Emmiksen.

Under disse Vaaben læses:

Her ligge begravne
erlig oc velbyrdig
Mand Iffver Vind till
Grundit □ som døde
Anno 1586 □ Hans al-
der var 84 Aar □ med
hans kiere høstrøe
erlig oc velbyrdig
Fro Anne Henticiis
datter □ som døde Ano
1579 □ Hindis alder
var 63 Aar □

Som det vil ses, var Iffver Vind en 76 Aar gam-
mel Mand, da han mageskiftede med Kongen og kom
til Grundet. — Hans Børn, 4 Sønner og 4 Døtre, har
saaledes alle levet deres Barndoms- og Ungdomsliv
paa Starup.

Sønnerne var: Albert, Henrik, Christen og Jacob.²⁾
Den førstnævnte af disse Sønner, (I) Albert, skriver

¹⁾ G. Knuth: Grundets Ejere. Pag. 7f. — ²⁾ Hiort-Lorenzen og A. Thiset: Danmarks Adels Aarbog 1886.

sig til Ullerup paa Mors, men da Ifver Vinds tre andre Sønner alle skriver sig til Grundet, kan det vel kun forklares derhen, at denne Gaard med tilhørende Gods er bleven disse Sønners Fælleseje; thi ingen af Døtrene nævner sig til Grundet.

II. Henrik Vind til Grundet

var i 1572 Slotsfoged paa Aalborghus, og fra 1578 til 1587 var han Lensmand paa Dragsholm. Ligesom Faderen nævnes han ved Hyldningen i 1580 og var blandt de til Kroningen tilsagte¹⁾.

I 1587, den 6. Februar, udgaar der fra Skanderborg Brev²⁾ fra Kongen til »Hendrich Vind till Grunditt«, som havde faaet Fæstebrev paa Kronens Part af Hornstrup Sogns Korntiende, men i Brevet meddeles: »At da Lensmanden tidligere havde bortfæstet samme Tiende til to af Sognemændene paa menige Sognemænds Vegne i Hornstrup Sogn, saa var Tienden ikke ledig, da Hendrich Vind fik Brev paa den. Da Kongen ikke vil have sin fuldmyndige Lensmands Brev kaseret uden Grund, har han bevilget, at Sognemændene maa beholde Tienden, og han befaler Hendrich Vind ikke mere at befatte sig med den; men Bønderne skal tilbagebetale ham det »Stedmaal«, som han muligvis maatte have udgivet.«

I 1588 og følgende Tid har Henrik Vind en langvarig Proces med Lass Kiøbmand, Borger i Vejle, om en Gaard paa Vejle Nørremark af den saakaldte »Roms-Mark«. Palmesøndag 1588 havde Lass Kiøbmand givet Henrik Vind til Grundet Købekontrakt paa nævnte Ejendom, der siges »liggendes til hans Gaard i Grønne-gade³⁾«.

¹⁾ Hiort-Lorenzen og A. Thiset: Danmarks Adels Aarvog 1886. — ²⁾ Sjællandske Tegnelser XVI. S. 141. — ³⁾ Kolderup-Rosenvinge: Udv. af gml. danske Domme IV. I B. S. 149 f.

Imidlertid har Vejle Borgere nogle Aar før indgaaet en »Vide« eller Vedtægt, hvori det hed, »at ingen Borgere i Vejle maatte sælge Gaard, Jord eller Skov til udenbysboende, »uden till thennem, som will skatte och skylle till Oss och Weidle Bye med Egth och ald anden Tyngge, som off Eyendom gaar och aff Arrildtz Thidt gangitt haffuer«.

Lass Kiøbmand har, efter hvad hans Medborgere bevidner, selv været med til at vedtage nævnte Vide og kan saaledes ikke give Henrik Vind Skøde paa den solgte Ejendom, der i Henhold til Viden ved Bytingsdom af 8. August 1588 kendes forbrudt til Byen, — skønt

Lass Kiøbmand forgæves har tilbudt Køberen de Penge, han havde modtaget og ønsket, at Handelen maatte gaa tilbage, men dette nægter denne, der i Stedet for sagsøger Sælgeren og faar Deelsbrev over ham.

Lass Kiøbmand lader Bytingsdommen prøve ved Landstinget, der dog ikke afsiger nogen egentlig Dom i Sagen, men henviser den til Afgørelse ved Kongens Retterting; dette Ting vil heller ikke afgøre Sagen, der ønskes til fornyet Prøvelse ved Landstinget; men om Sagen kom for dette Ting paa ny vides ikke.

Henrik Vind dør ugift den 18. Novbr. 1607. Hans Arvinger var den ældste Broder Albert Vind til Ullestrup og Søstrene Fru Barbara Vind, der dør den 14. Decbr. 1609 som Enke efter Christen Lange til Bramminge, og Jomfru Ingeborg Vind, der levede endnu i 1614, men dør ugift¹⁾.

III. Christen Vind til Grundet

kom i 1578 — altsaa samme Aar, Faderen handlede med Kongen, — om Efteraaret op til Vardøhus for at

¹⁾ Richard og Secher: Prospekter af danske Herregaarde XX B.

bestyre Lenet for hans nære Slægtning Claus Skeel, der var bleven Lensmand der den 1. Febr. 1577; men i Efteraaret 1578 »paakom der ham«, som Kongen skriver i et Brev til Hr. Hans Lindenov, Embedsmand paa Bergenhus, »en hastig Sygdom, at han skal være saa godt som fra hans Fornuft og Forstand«, men »hans næste Slægt og Forvante Iffver Vind til Grundet har været villig til at sende sin Søn Christen Vind til Norge¹⁾«.«

Christen Vind var dog kun en kort Tid i Norge; thi i August 1579 overdrages Lenet en anden.

Da Claus Skeel dør barnløs i 1590, kommer det til langvarig Rettergang mellem hans Enke Mette Wogensflitt og de Vindske Brødre; Claus Skeel havde nemlig paa sin Bryllupsrejse tilskrevet sin Hustru en Morgengave paa 1000 Rdl., som hun skulde have efter hans Død; men disse 1000 Rdl. vilde Vinderne, der var Enearvinger, ikke udbetale hende; de hævdede, at en Guldring og et Armbaand, hun havde faaet, var hendes rette Morgengave. Ved Rigsraadsdomme i 1590 og 1594²⁾ gives der Enken Medhold, og hun faar udbetalt sin Medgift: 2000 Rdl., men Skeels Gaard: Endrupholm gaar i Arv til Vind'erne, og Christen Skeel bliver fra 1593 Eneejer af denne Gaard³⁾.

Om Christen Vind vides, at han i 1582 var Skibschef, og som saadan fører han i Juli 1584 Gallejen Salomo i Kongens Ærinde til Øssel. 1596 var han tilsagt til Kroningen, og fra samme Aar skriver han sig til Grundet.

Den 23. Marts 1605 dør han, — han blev i en Trætte »ihjelstukken« af Hans Stygge.

Christen Vind var gift med Margrete Rantzau, med

¹⁾ V. S. Skeel: Familien Skeel, S. 24. — ²⁾ Kolderup-Rosenvinge: Udvalgt af gml. danske Domme IV. S. 177 og 393. — ³⁾ O. Nielsen: Skads Herred, S. 115 f.

hvem han havde to Døtre. Da den ældste af disse, Anne, skriver sig til Endrupholm, og den yngste, Ellen, til Strellev Kjærgaard og Lydom, saa synes det, at de ingen Part har haft i Grundet. Faderens Del maa da enten være solgt eller mageskiftet til Brødrene.

IV. Jacob Vind til Grundet

var født 1544. 21 Aar gammel bliver hans Lensmand i Tronhjem, og som 24-aarig ung Mand bliver han — i 1568 — kongelig Sekretær. Som det vil ses af det følgende, maa han i særlig Grad have ejet Kongens Yndest.

1568 — 19. Juli — altsaa i samme Aar, han er bleven Sekretær, faar han Ekspektancebrev¹⁾ paa det første ledige Kannikedømme i »Riiber Domkirke«, og Aaret efter modtager han Forleningsbrev²⁾ paa det Kannikedømme ved nævnte Kirke, som er ledig efter Oluf Munck. I 1571 bliver han Kannik i Roskilde³⁾.

1577 — 19. Aug. — faar han Kongens Ekspektancebrev⁴⁾ paa et Prælatur i »Riiber Domkirke« — han faar dog ingen Prælatur ved denne Kirke; thi det først ledigblevne besættes senere⁵⁾ »med M. Anders Søfrenssen Vedle. Slotsprædikant paa Kiöpnahafns Slot, der har lovet at beskrive danske Historier og Kongernes Bedrifter«.

Til Gengæld faar Jacob Vind, Sekretær, 1578 — 22. Juni — Kongens Forleningsbrev paa det første Prælatur, der bliver ledigt ved Domkirkerne i Danmark⁶⁾.

I 1578 — 10. Jan. — sender Kongen ham Gavebrev⁷⁾ »paa en Jord i Helsingør, øst for det Stræde, som skal

¹⁾ Kancelliets Brevb. 1566—70, S. 356. — ²⁾ Samme S. 532. — ³⁾ Hiort-Lorenzen og A. Thiset: Danmarks Adels Aarvog 1886, S. 395. — ⁴⁾ Jydske Registre I. 395 b. — ⁵⁾ Kancelliets Brevbøger 1576—79, S. 386. — ⁶⁾ Sjølandske Registre II. 386 b. — ⁷⁾ Samme. II. 340.

løbe fra Hendrick Kleinsmeds Gaard mod Nord, nord for det Stræde, som skal løbe østpaa ved Arrild Huitfeldtz Jord og syd for den Jord, som først blev opmaalt til Kongens Køgemester — uden Jordskyld. Der skal opføres og holdes god Kiøbstadbygning med Tegltag paa Jorden«.

Samme Aar — 12. Septb. — faar Jacob Vind Kongens Forleningsbrev¹⁾ paa det Erkedegnedømme og det Kannikedømme i Roskilde Domkirke, som Kansler Niels Kaas, med Kongens Samtykke, nu har afstaaet til ham; han skal ligefrem indtræde i Niels Kaas's Sted og have saavel Erkedegne- som Kannikedømmet paa de samme Betingelser som denne.

I 1581 — 11. Maj — udstædes der Skøde fra Kongen til Jacob Vind paa en Eng ved Vejle, som kaldes Munch-Eng²⁾, og i samme Aar, 30. Decbr., giver Kongen ham Forleningsbrev³⁾ paa alt det geistlige Gods, som han nu har eller ved Option kan faa i Forlening i Roskilde og Riiber Domkirker — uden Afgift i 10 Aar, og, naar den Tid er forløben, maa han fremdeles beholde Godset efter de Forleningsbreve, han har.

Dette Forleningsbrev fornyer og forlænger Kongen i 1583, 4. Juni⁴⁾, saa det kommer til at lyde paa 17 Aar. Naar han ikke længere er i Kongens Tjeneste, skal han residere ved Roskilde Domkirke.

1584 — 16. Maj — modtager Jacob Vind endvidere Kongens Forleningsbrev paa 2 Gaarde i Huornstrup By og Sogn og 1 Bol i Lille Huornstrup (Lille Lysholt?) uden Afgift⁵⁾.

¹⁾ Sjællandske Registre II. 392. — ²⁾ Kronens Skøder I B. S. 275. — ³⁾ Kancelliets Brevbøger 1580—83. S. 412. — ⁴⁾ Samme. S. 682. — ⁵⁾ Kancelliets Brevbøger 1584—88. S. 42.

Anm. Nævnte Eng og 1 Gaard i Hornstrup havde Kongen faaet nogle Dage før (6. Maj) af Hans Johansen Lindenov til Fobislet, og 3 Aar senere faar Kongen endnu 1 Gaard i Hornstrup af Hans Lindenov Christoffersen. (Se Kronens Skøder I B. S. 244 og 286.)

Den 26. Juni 1586 ægter Jacob Vind Else Høeg Jørgensdatter til Klarupgaard; men hverken ham eller hans Familie har opholdt sig ret meget paa Grundet; thi alle hans 11 Børn — 6 Sønner og 5 Døtre, hvoraf 3 Sønner og 2 Døtre døde som smaa — er fødte i Roskilde i Aarene 1587—1602.

Tre af Børnene ligger begravet i Roskilde Domkirke, hvor deres Grav dækkes af en Sten¹⁾ med følgende Indskrift:

Her ligge begravne erlige oc welbyrdige
 Jacob Vind oc frue Else Høeg til Grøndit
 deres Børn □ som Gud bortkaldede vdi
 deres Barndom til sit Væres Rige □
 Jomfru Berete Vind døde A_o 1590 □
 Erik Vind døde A_o 1599
 Frederik Vind A_o 1600 □

I 1588 tilsiges Jacob Vind til sin høje Velynders Kong Frederik d. II's Begravelse og i 1596 til Kristian den IV's Kroning.

1603 har Jacob Vind en langvarig Trætte med Niels Kaas til Birkelse angaaende en Handel om noget Gods her i Eggen. Da denne Trætte ogsaa giver et lille Bidrag til Billedet af Jacob Vind, saa skal den — ganske kort — omtales her.

Jacob Vind har af Niels Kaas faaet Forkøbsret til 2 Gaarde i Huornstrup og 3 Gaarde i Gresseby²⁾ med tilhørende Gadehuse, og han »forstrækker« da Niels Kaas med »400 enkende Daler«, som denne, hvis Handelen ikke kom i Stand inden Mauriti Dag³⁾, forpligter sig til at tilbagebetale med 1/2 Aars Renter paa J. Vinds Gaard i Roskilde inden St. Michels Dag

¹⁾ J. B. Løffler: Gravstenene i Roskilde Købstad. S. 104. — ²⁾ Greis. — ³⁾ Den 22. September.

s. A. Blev Pengene ikke betalt til den Tid, skulde Jacob Vind »strax annamme de 5 Gaarde med Gadehuse som frit og brugeligt Pant, indtil Sagen blev klar om Kiøbet, eller Godset indløst«.

Niels Kaas opgør Ejendommenes Oppebørselskorn til 41 Td. og forlanger først 100 Daler for hver Td., men han gaar senere ned til 3500 Daler. Jacob Vind byder 3000 Daler og endelig i Novbr. de 3500 Daler, som N. Kaas forlangte, men nu vil denne ikke af med Godset. Den fastsatte Mauriti Dag var forlængst overskreden, og N. Kaas havde i rette Tid tilbudt J. Vind de nævnte »400 enkende Daler« med Renter paa hans Gaard i Roskilde »i godt Folks Nærværelse uden at han vilde annamme dem«. Skønt Niels Kaas saaledes havde opfyldt sine Forpligtelser, saa søger Jakob Vind alligevel at tiltvinge sig nævnte Gods ved Rettergang. Nørvang Herredsting som Grundet Birketing afviser dog Sagen, og Kongens Rettertingsdom¹⁾ af 16. Maj 1604 lyder saaledes:

»Efterdi dend forskrivning Niels Kaas og Jacob Vind emellom ganget er, udtryckelig formeller, at alting om samme Kiøb skulde være emellom dennom til Ende gjort inden Sch. Michels Dag egiengifve hannem de 400 Daler, hand paa Kiøbet entfangit hafde med et halft Aars Rente, och efterdi for^{ne} Tid engen endelig Kiøb dennom emellom gjort er, och Niels Kaas fordi hannem sine Pendinge med des Rente egien haver ladet tilbiude, da sagde vi derpaa soledis af for Rette, at N. K. noksom hafver efterkommit den sin forskrivning och bør fordi for Jacob Vinds tiltalle kvit at vere.«

Jacob Vind dør den 14. April 1607 — samme Aar som Broderen Henrik — og bliver begravet i Roskilde

¹⁾ V. A. Secher: Kongens Rettertingsdomme 1595—1604. S. 523 f.

Domkirkes søndre Korsfløj. Hans Enke overlever ham i 42 Aar; i 1609 skrives hun til Grundet; thi i det Aar faar Else Høeg til Grundtitt, Jacob Vindts Enke i Huornstrup Sogn i Neder Huornstrup By 2 Gaarde for 2 Gaarde i Huornborg Sogn og By, Nim Herred¹⁾. Da hun skifter med sine Børn, maa den ældste Søn — Iver — have faaet hendes Part i Grundet; thi han er den eneste, der nævner sig til denne Gaard.

Jacob Vinds (og hans Hustrus?) Grave dækkes af en smuk Gravsten,²⁾ paa hvis øvre Del der indenfor en arkitektonisk Ramme er indhugget følgende fire Slægtsvaaben: Vind'ernes — med Bogstaverne³⁾ J. W. F. — Høeg'ernes, Sandberg'ernes og Stygg'ernes. I Stenens fire Hjørner ses Evangeliemærkerne som Indfatning ved begge Længdesiders firkantede Hermer.

Paa Stenen læses:

*Her ligger begravnen erlig og welbyrdig
Mand Jacob Vind til Grundet □ som var Erkede-
gn och Canich her til Roeschilde Domkircke □
som døde den 14. Aprilis Anno 1607 □ der
hand var 63 Aar gammel □
Saa och hans Frue erlig og welbyrdig Frue⁴⁾
Else Høeg □ som døde den 16 MIIJ Anno 164(9) □
Gvd give denem begge med alle troe
Christne en gledelig Opstandelse □*

Iver Vind til Grundet

var født i Roskilde den 1. Juni 1590. — Da han er 6 Aar gammel, sættes han i Roskilde Skole og kommer

¹⁾ Kronens Skøder I B. S. 361. — ²⁾ J. B. Løfler: Gravstenene i Roskilde Købstad. S. 44. — ³⁾ Jacob Vinds Fædrene Vaaben. — ⁴⁾ Danm. Adels Aar- bog 1886 siger, at hun er død 16. Jan. 1649 og ligger begravet i Viborg Dom- kirke.

derfra — 11 Aar gammel — til den kgl. Skole i Sorø, hvor han forbliver indtil 1607, da hans Fader døde.

Efter endt Skolegang rejser han sammen med sin 3 Aar yngre Broder Jørgen¹⁾ ved Paasketid til Udlandet »vnder Hederlig och Wellerd Mand M. Rasmus Erichsen Assens«, som han siger i sin Levnedbeskrivelse²⁾. De berejser Tyskland, kommer til Basel i »Switzerland«, til Holland og Frankrig, hvor de bl. a. beser Lyon, Paris, Ansier og La Rochelle. — »Och ved St. Morten Dags Tide satte wi os der paa ett hamburger Schib, som der laa ferdig och wille seigle paa Hamburg, och kom lychelig och well — Gud werre loffuid — till Grundtitt vdj Decembri Maanid 1609«.

Straks i det nye Aar drager han til København og ønsker at komme i Kongens Tjeneste. Kongen synes imidlertid, at han endnu er for ung, men lover ham »att Bestillingen vdj Chantzeliett« senere skulde staa ham aaben. Iver Vind drager da igen til Udlandet: først til Norge og derfra til Holland og Frankrig, hvor han faar Efterretning om, at der er udbrudt Krig (Kalmarkrigen) imellem Danmark og Sverrig; han vender nu tilbage til sit »Fæderneland«, tilbyder Kongen sin Tjeneste og antages nu som kongelig Sekretær i Kancelliet, en Stilling som han har i 9 Aar til 1621. I 1614 faar han et Kannikedømme i Ribe, og iøvrigt benyttes han — trods sin Ungdom — meget til kongelige Sendelser.

Saaledes sendes han 1613 med Mogens Ulfeldt, »da Danmarchis Riges Raad och Rigens Admiral«, til Berlin »udi Brandenburgland«, og i Septb. s. A. er han

¹⁾ Jørgen Vind, f. 7/7 1593, senere til Gundestrup (nu Vrams-Gunnarstorp) i Skaane, Rentemester, Rigsraad, Rigsadmiral i 1643, blev haardt saaret i Slaget paa Kolberger-Heide 1. Juli 1644, † 17. Juli s. A. af sine Saar og ligger begravet i Vor Frue Kirke i København. — ²⁾ Danske Samlinger IV. S. 1 f.

med Ditlef Holck i »Wulfenbeutel i Brunsuig« til Hertug Henriks Begravelse. I 1614 udsendes han til Rusland til »Storfürsten off Muskou Sar Michaelo Fedorovitz Romanova«. Om denne Rejse fortæller han bl. a.: »Jeg kom til Muskou d. 19. Oktobris, effteratt jeg haffde vdstaaitt mange store Periculer och Farer, huoraff Gud naadeligen mig beuarede, huis Naffn were ævig benedidett, och i Synderlighed for nogle Tusinde oprøriche Hoffueder, som hoes dennem kaldis Casacher, som alle Wegne vdi Landitt den Tiid plyndrede och ihielsloge, — — — och derfore bleff aff den Aarsag mig giffuen Confoye 500 Rytter och 100 Fodfolck — —«.

1616 er Iver Vind med Kongen til Herredag i Oslo og i 1617 med Hertug Frederik d. IV i Bremen og Verden; i 1619 er han med Kristian d. IV, da denne mødes med Gustav Adolf i Halmstad, og i 1620 deltager han i Landdagen i Flensborg, men i det følgende Aar træder han — for en Tid — ud af Statsstjenesten og gifter sig.

»Anno 1620«, fortæller han, »loed jeg med min kiære Moder och andre guode Wenners Raad och Sambtyche bede om Erl. och Welb. Mand Niels Skinchells til Gierschouff och Erl. och Welb. Fr. Mette Bildis Daatter, E. och W. Jomfru Heluig Skinchell til Echte att maatte becommen, och bleff hun mig samme Aar effter Guds Forsuin tilsagtt, och Aaret dereffter 1621 — Søndagen før St. Hansdag — stoed woris Bryllup i Odense. Dereffter holdte jeg med min kiære Hustrve F. Heluig Skinchell Huuz paa min Fæderne Gaard, Grundtitt, indtill Anno 1624, jeg samme Gaard for Felle och anden Betenchendes Skyld affhende.«

Samme Aar, han bliver gift, faar han Kongens Ekspetancebrev paa et Kannikedømme ved Aarhus Domkirke, som han modtager i 1626, i hvilket Aar han

atter gaar ind i Statstjenesten, og Kongen vælger ham til Øverstesekretær, 3: Justits- og Kultusminister, en Stilling, han har i ca. 19 Aar til 1645.

I 1631 bliver han Kantor ved Viborg Domkapitel, i 1637 Lensmand paa Lundenæs og i 1645 Lensmand paa Dalum. 1638 sendes han som Gesandt til Hertugerne af Gottorp og Sachsen-Lauenborg, og saavel i 1635 som i 1640 og 1641 forhandler han paa Kongens Vegne med Kristine Munk og hendes Moder Ellen Marsvin.

I hans ansvarsfulde Stilling maa han stedse være Kongen nær, derved kommer han i 1644 til — som Kaptajn paa »Trefoldigheden« — at deltage i Kampene paa Lister Dyb og Kolberger-Heide; derom fortæller han:

»Anno 1644 den 3. Martij drog ieg med Kong. May^{tt} tilschibs fra Croneburg ind vdj Westersøen, och war inden Borde med Kong. M. paa Threfoldighed.

Den 16. May der effter war ieg med Kong. M. paa for^{ne} Schib, der K. M. slogis for Lister i Thynderhuus Len med 7 Schibe emod 28 suenske hollendische Schibe, och Gud gaff Hans M. Lyche och Seyer offuer dennom, saa H. M. beholdte Platzen, och Fienden maatte reterere sig ind i Lyster Dyb.

Den 1. Julij i samme Aar war ieg med K. M. paa samme Schib, der H. M. slogis med den suenske Flode for Femmeren, och K. M. beholdte der och Platzen, Gud werre loffuit, och den suenske Flode maatte flye, och siden lagde sig jnd j Kieler Fiord for Christianspriis, paa huilchen Dag bleff schutt af Threfoldighed 315 Schud, de ringiste halffue Cartover.«

Samme Aar (1644) bliver han Rigsraad og i 1648 Ridder; men under den nye Konge (Fr. III) bliver der Stilhed om hans Navn.

Da han i Januar 1658 opholdt sig i Odense, bliver han og flere andre Rigsraader taget til Fange af Svenskekongen Carl Gustav; men Iver Vind dør kort efter, den 17. Februar i Odense; hans Begravelse foregaar fra St. Knuds Kirke til Dalum Kirke den 27. Maj s. A.

Hans Hustru Helvig dør først den 28. Juni 1677 og begravnes ved sin Mands Side i det Vindske Kapel i Dalum Kirke; et Kapel, som Kristian den Fjerde gav Iver Vind i 1646.

Om Kapellet, hvis Indgang er lukket med en rigt udskaaret Egetræsdør, beretter en Tavle i Kirken følgende:

Anno 1646 haver
 Konning Christian den 4de
 selv været her i Dalum Kirche og naadigst bevilget mig Iver Wind dette Capell til min og min K. Hustrvs og Arvingers Begravelse, huorimod jeg loved at give til Dalum Kirchis Reparation, som da var meget forfalden 400 Sp. Rdlr. — haver jeg saa dette Capell med Epithaphio og Ornamenten ladet opbygge Gud og Kirchen til Ære, huilket jeg og mine Arvinger selv skal holde ved lige, og til diss Conservation da er af mig dertil lagt noget Landgilde af en Gaard efter den Foundation derpaa giort er.¹⁾

I Kapellet findes et stort, rigt smykket Stenepitafium over Iver Vind og hans Hustru med talrige Vaaben-

¹⁾ Erik Pontoppidan: Mormora Danica Tom I. S. 236 f.

mærker i Alabast for Slægterne: Dyre, Juel, Skeel, Lange, Skinkel, Gyldenstjerne, Vind o. m. fl.

Indskriften lyder saaledes:

Her ligger begrafen Erlig och welbuirdig Mand

H_r. IFFVER VIND

til Nørholm □ Ridder □ Danmarks Riges Raad
 och K □ M □ Befalingsmand i Dalum Closter □
 Cantor i Viborg □ Canonicus i Ribe och
 Aarhus och Vicarius i Roskilde Capitel □
 som tierte i Christiani 4te Cantzelle
 første Gang i 9 Aar fra Anno 1612 til
 1621 □ och siden for øverste Sekreteret
 vdi fulde 18 Aar fra 1626—1644 □ hand
 blev sat vdi Raadet □
 Døde d □ 17 Febr. 1658 □
 Desligeste hans hustrøe SI □ och
 Welbr □ Frøe Fr. Heluig Schinkel □
 som døde d □ 28 Juni 1677 □ ¹⁾

Den førstnævnte af Iffver Vinds Sønner, Albert, var gift to Gange; først med Anne Muus Albertsdatter til Ullerup og derefter med Ellen Glambek Nielsdatter, der levede endnu i 1615 og skrev sig da til Skaregaard paa Mors, med hende havde Albert Vind Sønnen Niels.

¹⁾ Erik Pontoppidan: Mormora Danica Tom I. S. 235 f.

Anm. Iver Vind nævnes almindeligvis til Nørholm i Øster Horne Herred, som han købte i 1631 og opførte paany. 1627 købte han Torpegaard i Aasum Herred og i 1647 Agerkrog i Øster Horne Herred; han ejede desuden Kopanger og Stedje i Norge.

Niels Albertsen Vind til Grundet

var født paa Ullerup den 1. August 1577. »Der hand vaar et halff Aar gammel«, siges der i hans Levnedsbeskrivelse¹⁾, »er hand kommen til sin^e Mormoder S. E. og Velb. Fru Maren Niels Glambeckis« til Rask, »oc der hand nu kom noget til Alder, da haffuer hun en tidlang holt hannem i Schole i Horsnes«. I sin Skoletid er han nu og da kommen til sine Slægninge paa Grundet. Senere søger han den »Kongelig frij Schole vdi Soer, huor hand vaar vdi nogle Aar«.

Som ungt Menneske rejser han til Udlandet for at studere, først til Wittenberg, »huor hand studerede paa 2 Aars tid, blef saa til sinds at vilde begiffue sig høyere op i Landet oc drog til Basel i Suitzerland, huor hand oc studerede nogen tidlang oc ellers besøgte atskillige Academier, saa vel som og besaa mange Steder oc Byer, den Stund hand vaar i Tyskland«.

Efter 6 Aars Ophold i Udlandet gensaa han sit - »Fæderne-Land« - igen, »Anno 1598, den 12. Aprilis«.

Samme Aar ved »Michaelis Tid« kommer Niels Vind i den unge Konges (Kr. IV) Tjeneste i Kancelliet og bliver brugt »vdi atskillige vichtige bestillinger baade inden- og vden-Lands«. — Saaledes ledsager han Aar 1600 og igen i 1603 Gesandtskaber til Møde med »de engelske«, henholdsvis i Emden og Bremen. — 1602 sendes »hannem ind vdi Suerig met noget synderlig werff oc ærinde at vdrette hoss Konning Carl« (d. IX). — I 1603 ledsager han den russiske Gesandt til Hamburg og derefter til Lybæk. — I 1604 er han med Kongen til Herredag i Bergen; samme Aar giver Kongen ham »aff synderlige Gunst oc Naade« Brev paa et Kantor- og Kannikedømme i Ribe, og fra 1606 til 1615 er han Lensmand paa Bergenhus.

¹⁾ Bricka og Gellerup: Den danske Adel. Side 320 f.

Den 4. Juli 1613 ægter han — i Horsens — Jomfru Kirstine Juel, en Datter af Peder Juel til Alstedgaard; Aaret efter Brylluppet føder Fru Kirsten en Datter, der fik Navnet Margrete, og som senere — 1638 — blev gift med Niels Lykke til Herrested.

I 1615 — i Aarets første Dage — dør »hendis kiere Hotzbonde« paa Bergenhus, og i August samme Aar føder hun paa Grundet en Søn, der — selvfølgelig — efter sin afdøde Fader fik Navnet Niels.

Lensmanden — Niels Vind — blev begravet i Korskirken i Bergen; men der findes intet Gravminde eller Epitafium over ham.¹⁾

Niels Vind til Grundet

er den første af Grundets Ejere, som er født paa Gaarden. — Han er hjemme paa Grundet til sit 9. Aar, og sendes da til Vejle for at undervises og opdrages af Sognepræsten²⁾ Dr. Christen Jensen (Weyle), i hvis Hus han forbliver i 3 Aar, til Præsten i 1627 kaldes til Hofpræst.

Samme Aar dør hans Moder — Fru Kirsten — paa Ullerupgaard, hvorhen hun utvivlsomt er draget for at sikre sig imod de fremmede, kejserlige Krigsfolk, der »bemægtigede« sig vor Egn, røvede og plyndrede alle Vegne og borttog alt, hvad der havde Værdi i Klæder, Levnedsmidler og Husdyr.

»Den 18. Septbr. 1627«, skriver Worsaa³⁾ »ankom danske hvervede Tropper, eller, som de kaldtes: »dett wdenlands Krigsfolk« til Vejle og tog Kvarter i de i og uden for Byen liggende Gaarde«, og fra den Tid

¹⁾ Velvillig meddelt af Korskirkenes Sognepræst Hr. Pastor Meyer. —

²⁾ Før Professor ved Gymnasiet i Odense; Sognepræst for Vejle og Hornstrup 1624—1627. † som Hofprædikant paa Frederiksborg 1635. (Gaarmann: Weile Kiøbstad. Side 74.) — ³⁾ Worsaa: Bdr. til Vejle Byes Historie i Hist. Tidsskr. II. B. Side 181 f.

vidnes der i Tingbog fra 1631, »kunde ingen rejse her mellem Byerne med noget Gods for dette Krigsfolks Plyndringer; thi disse Folk plyndrede ligesaa fuldt, som om det havde været Fjenderne selv.«

I Slutningen af Septb. nærmede de kejserlige Tropper sig Vejle, hvor Indbyggerne alt var forberedt paa de farlige Gæsters Komme. — De kostbareste Sager af Guld og Sølv var enten nedgravede i Jorden eller skjulte i Brønde.

En Del Indbyggere var med Hustruer og Børn flygtet ud i Grundet Skov og andet Steds hen.

Saaledes siger et Tingsvidne af 10. Decbr. 1629: »att Niells Jenssøn och hannes hustru Ellsse Jenssdaatter wunduigtte i Grundit Skouff aff den huus dy iboede«, og andet Steds¹⁾ læser vi om, at Sognepræsten, der nylig var kommen til Vejle, rejste bort: »vdi saadan bedrøffuelig færd haffuer M. Niels, saavel som andre forladit Menigheden«.

I Tingbog for 1629 efterlyses paa flere Steder bortkommet og bortrøvet Gods fra Højgaard, Haraldskær og Grundet, og vi kan deraf slutte, at disse tre Hovedgaarde har været udplyndrede.

Hvad Soldaterne røvede, søgte de at sælge til meget smaa Priser. — I Tingbog for 1632 ses: »att paa dy tider kunde der kiøbes en bedre koe for 1 slet Daler«; og i en Dagbog²⁾ fra hin Tid skrives: »At den, som havde Penge, kunde kiøbe 1 Skieppe Rug for 6 Skilling, 1 Skp. Byg for 4 Skilling, og 1 Skp. Havre for 2 Skilling«.

I denne trange Ufredstid er den 12aarige Niels altsaa bleven forældreløs; derfor kom han til sin

¹⁾ I Beretning fra Borgmester og Raad af 17. December 1630 til et kgl. Kommisserat angaaende en Strid med nævnte Sognepræst. Se Vejle Amts Aarbog 1910. S. 172 f. — ²⁾ Fårstrup og Axelsens Dagbog, Pag. 16.

Morbroder Jens Juel til Lindbjerggaard i Ølgod Sogn¹⁾, der var Lensmand paa Tronhjems Slot, og som i 1629 sender ham til Sorø Akademi med Dr. Niels Paaske som Hovmester. — Fire Aar senere, i August 1633, rejser han til fremmede Lande under Tilsyn af Mester Jørgen Bertelsen²⁾. — Den 1. Oktbr. s. A. bliver han indskrevet ved Universitetet i Leyden³⁾, hvor han studerede Statsvidenskab, — — og hvor han laa i »en svær Pestsygdom« i 18 Uger. Senere rejser han i England, Frankrig, Svejts og Italien, hvor han studerede de forskellige Landes Sprog og var iøvrigt ivrig med legemlig Færdigheder, som »Riden, Fecten og Voltigeren«.

Den 21. Febr. 1638 gensaa han sin »Fædernegaard«, Grundet, derfra drager han til sin anden Morbroder og Værg,⁴⁾ Landsdommer i Nørrejylland, Rigsraad Erik Juel⁵⁾ til Hundsbæk og derfra til Hove, hvor han ansættes som Hofjunker og følger i 1640 som Marskalk Hr. Corfits Ulfeldt og Gregers Krabbe, der drog som Sendemænd til England. — Efter sin Hjemkomst forlenes han med Københavns Slot og Len; men faar samtidig nyt Ærinde at udføre i England paa Kongens Vegne⁶⁾. Da han kommer hjem igen, bejler han til den 18aarige Jomfru Mette Rosenkrantz, Datter af Holger Rosenkrantz til Glimminge og Fru Lene Gyldenstjerne, og deres Bryllup stod i Køge den 30. Oktober 1642.

Niels Vind nævnes som Dommer i Admiralitetsretten, og i 1643 er han iblandt de Mænd, der skulde følge »Kongens egen Person« under de forestaaende Mønstringer.⁷⁾

¹⁾ Øster Horne Herred. — ²⁾ Senere Professor ved Gymnasiet i Odense. — ³⁾ Personalhist. Tidsskrift. II B. S. 123—126. — ⁴⁾ O. Nielsen: Malt Herred, S. 92 f. — ⁵⁾ Søhelten Niels Juels Fader. — ⁶⁾ Hiort-Lorenzen og A. Thiset: Danmarks Adels Aarvog 1886. S. 394. — ⁷⁾ A. Thiset: Niels Vind i Dansk Biogr. Leksikon XIX B.

I 1644 paalægger Kongen ham at hverve et Kompagni Ryttere og giver ham samtidig »Bestalling« som Ritmester. Som saadan følger han sit Kompagni over til Skaane, hvor han — efter hans Ligprædiken¹⁾ at dømme — »viste sig som en mandig Kriger«. Men i Krigen tilsætter han sit i Forvejen skrøbelige Helbred. Da han kommer hjem, maatte han frasige sig sit Len; efter »flere Aars tiltagende Svaghed og nogen Tids Lidelse of Svindsot« dør han 5. Decbr. 1646, ikkun 31 Aar gammel. Ritmesteren blev begravet — ikke i den nærliggende Hornstrup Kirke — men i Hovedsognet Vejles Kirke.

I hans førnævnte Ligprædiken roses han for »sit huslige Liv og for sin Velvilje imod sine Tienere og Bønder, hvilke han hævede og forsvarede imod al Uret. Sine jævnlige omgikkes han kærligt og vel lod enhver blive den, han var, og hørte ikke gerne nogen vorde bagtalt.«²⁾

Hans Enke kom senere — 1653 — i Besiddelse af Højgaard i Grejs Sogn; den menes for Gæld at være bleven hende udlagt af Jørgen Munk;³⁾ Højgaard og Grundet bringes for første Gang under samme Ejer.

Niels Vind og hans Hustru havde kun to Børn: Sønnen Niels, der dør som lille, og Datteren Kirsten, der skriver sig til Grundet, og som, da Moderen gifter sig i 1551 med Rigsmarsken Anders Billes Søn: Erik Bille⁴⁾ til Løgismose og Aunsbjerg, arver baade Grundet og Højgaard.

---

¹⁾ Biskop Erik Mourads Ligprædiken over Niels Vind. — ²⁾ Richard & Secher: Prospecter af danske Herregaarde. XX B. — ³⁾ J. P. Trap: Kongeriget Danmark (Tredje Udg.) V B. S. 363. — ⁴⁾ W. Møllerup og Fr. Meidell: Bille-Ættens Hist. II B. 2. Afd. S. 18.

Kirsten Nielsdatter Vind til Grundet

var født 1644; hun var to Gange gift: først med Tage Iversen Krabbe¹⁾ til Gunderslevholm og derefter med Oberst Otto Friederich von Gamm til Pulwitz.

Tage Iversen Krabbe, der var født den 16. Aug. 1630, rejste i sin Ungdom i Udlandet for at studere, bl. a. i Orleans, hvor han ses indskreven ved Universitetet den 22. September 1653.²⁾ Senere gaar han Militærvejen og forfremmes til Ritmester ved Ross-tjenesten. — Med Tage Krabbe, der ejede Jordbjerg og Gunderslevholm, hvortil han skrev sig, havde Fru Kirsten 9 Børn, hvoraf de 6 dør som smaa og blev begravne i Hornstrup Kirke³⁾, der nu synes at blive paaagtet. — De tre andre Børn var: Datteren Karen, der senere blev gift med Generalmajor Jakob de Bruin,⁴⁾ som var af hollandsk Slægt, og Sønnerne Erik og Iver. — Erik arver senere Grundet, og Iver bliver Ejer af Søbysøgaard i Fyn. Tage Krabbe dør 30. Novbr. 1676.

Otto Friederik von Gamm var født 1640 i Schlesien som Søn af en svensk Oberstløjtnant af gammel mecklenborgsk Adel;⁵⁾ han nævnes i 1672 i dansk Tjeneste som Kaptajn i nordjydske nationale Regiment⁶⁾ og bliver senere Oberst. I 1679 tilskøder Kirsten Vind ham Grundet for 20,594 Rdl.⁷⁾

— Oberst v. Gamm og hans Hustru havde i deres Ægteskab to Børn: Sønnen Christoffer, der var født

1) Personalhist. Tidsskrift I B. I. S. 23. — 2) Samme. IV B. I. S. 145. —

3) Børnene, der døde, var: Karen, f. ²⁰/₄ 1663, † ¹¹/₅ 1665; Lene Catherine, f. ²/₃ 1664, † ²⁰/₄ 1665; Mette Sophie, † som lille; Niels, f. ³⁰/₁₁ 1673, † ²/₁₂ 1674; Otto, f. ¹⁴/₁₂ 1674, † ²⁰/₄ 1676, og Holger, f. ¹⁴/₁₂ 1674, † som lille (Klevenfeldts Saml. og Krabbernes Stamtavle i Personalhist. Tidsskr. I B. I. S. 23). — 4) P. F. Rist: Jakob de Bruin i Dansk Biogr. Leks. III B. S. 133 f. — 5) Benzons Stamtavler i Rigsarkivet. — 6) G. Knuth: Grundets Ejere, Pag. 24 (Hirsch: Militaria). — 7) J. P. Trap: Kongeriget Danmark (Tredje Udg.) V B. S. 363.

1681 og døde, kun 20 Aar gammel, som Løjtnant i Garden og Datteren Christine Charlotte, der var født 1685. Hun ægter som ganske ung en Slægtning: Paul Otto von Gamm, der var mecklenborgsk Godsejer og Kaptajn i dansk Tjeneste, og faar Højgaard i Medgift. Efter et faaaarigt Ægteskab dør hun, og Gaarden med dens Tiender (21 og 37 Tdr. Hartk.) sælges paa Auktion i 1704.¹⁾

Otto v. Gamm og Kirsten Vind viste Interesse for Hornstrup Kirke, der rummede saa mange af hendes kære, derved, at de i 1685 »lod Alteret i Stand sætte«. ²⁾

Fru Kirsten dør 1690, og hendes Mand, der var bleven Generalmajor, dør d. 24. Marts 1698, og de blev begge begravede i Sognekirken. Paa Kirkens nordre Korvæg hænger en malet, rektangulær Tavle i sort Ramme med det von Gammske Vaaben. I Skjoldet ses en Skraabjælke belagt med 3 Stjerner i Sølvfeldt; paa den kronede Hjelm ses to Standarter og imellem disse en seksdelt Stjerne, dannet af Paa-fuglefljer. Under Vaabenet læses:

WAPEN DERER VON GAMM

Fra Tage Krabbes Tid er der en fuldstændig Jordebog³⁾ for Grundet med tilliggende Bøndergods, hvor Ejendommen opgøres saaledes:

Grundet Hovedgaard og Ejendom samt de Afbygger paa Gaardens Mark af *Grønholt* med *Lysholt*, som er lagte under Gaarden og er øde med dets tilliggende

¹⁾ J. P. Trap: Kongeriget Danmark (Tredje Udg.) V B. Højgaard blev købt af Assessor Peder Lassen til Rødslet, som i 1706 skøder den til Baron Güldencrone til Villhelmsborg; Gaarden havde da 21 Td. Hartk., Tiender 38 Td. Hartk. og Bøndergods 205 Td. Hartk.; og Prisen var henholdsvis 80, 40 og 63 Rdl. pr. Td. Hartk. Güldencr. sælger den til Kronen i 1730, der igen lader den bortsælge ved Auktion i 1743 til Maren Mikkelsdatter (senere gift med Mads Pedersen Møller, † 1748), som i 1749 overdrager den til Schack Brockdorff til Grundet. — ²⁾ Erik Pontoppidan: Danske Atlas. Tom. V. S. 997. — ³⁾ Jordebøger indsendte i Henhold til kgl. Missive ^{22/8} 1660, ^{10/1} 1661 og ^{4/1} 1662.

Skove, Hummelgaarde og Enge, der nu tilligger tilhobe sat for 68 Tdr. Hartkorn. — — — — —

Tilliggende Gods i **Nørvang Herred, Hornstrup Sogn** og By, *Grønholt*: Jens Christensen, Søren Nielsen, Oluf Christensen, Peder Christensen, Hans Christensen, Thomas Jensen, Hans Stoffersen og Niels Rasmussen hver $1\frac{1}{2}$ Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn, hvoraf hver svarede 1 Ørte ar,¹⁾ 1 Faar og 1 Gaas; endvidere Skov til Hornstrup By til 40 Svins Olden ansat til samme Hartkorn: $1\frac{1}{2}$ Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.

I *Kirchebye*: Oluf Jensen: $2\frac{1}{2}$ Tdr. 1 Skp.; Afgift: 1 Ørte Byg, 1 Svin og 18 Skill.; i *Lysholt*: Oluf Madsen: 8 Tdr.; Afgift: $\frac{1}{2}$ Td. Smør, 1 Svin og 1 Ørte Byg; i *Hornstrup*: Søren Hansen: $8\frac{1}{2}$ Tdr.; Afgift: 1 Fdk. Smør, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte ar, 1 Svin, 1 Okse at stalde og 1 Rdl. Gæsteri;²⁾ Jørgen Sørensen $8\frac{1}{2}$ Tdr., Søren Knudsen 8 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., Mads Nielsen 7 Tdr., Jesper Sørensen $5\frac{1}{2}$ Tdr., Jacob Nielsen 5 Tdr., Peder Jørgensen Abildgaard 9 Tdr., Oluf Davidsen 9 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., Laurids Hansen $6\frac{1}{2}$ Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., Mads Sørensen 2 Tdr., Terkel Sørensen 2 Tdr., Lauge Sørensen 2 Tdr., *Mette Bulls af 1 Gadehus* $\frac{1}{2}$ Rdl., Hans Davidsen $\frac{1}{2}$ Rdl.

I **Sindbjerg Sogn**: i *Lindeved*: Lars Jørgensen 9 Tdr.; Afgift: 1 Fdk. Smør, 2 Ørte Rug, 2 Ørte ar, 1 Svin og 2 Rdl. Gæsteri, Thomas Nielsen og Hans Lauridsen 8 Tdr.; Afgift: 1 Td. Smør, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte ar, 1 Svin, 1 Føenæd³⁾, Søren Gregersen

¹⁾ Ørte = Ørtug var et vist Kornmaal, forskelligt for de forskellige Kornsorter. I Koldinghus Len var 1 Ørte Rug = 10 Skp., 1 Ørte Byg = 12 Skp. og 1 Ørte Havre = 20 Skp. Ar = Havre. — ²⁾ Afgiften er — eksempelvis — kun anført ved nogle af Ejendommene. — ³⁾ Føenæd = Fødenød = et Stykke Kvæg, Fæsteren skal fodre for Godsejeren.

af 1 Boel $1\frac{1}{2}$ Td.; Afgift: 1 Ørte Byg, Maa Peders af 1 Gadehus 1 Rdl.; i *Ulkier*: Christen Jørgensen 7 Tdr., 2 Fdk., 2 Alb.; i *Ørum*: Thomas Graversen 8 Tdr., 1 Skp., 1 Fdk., 1 Alb.

I **Snedes Sogn**, i *Snedes*: Anders Mortensen og Jørgen Andersen 1 Td., $3\frac{1}{2}$ Skp.; i *Bostrup*: Knud Giødsen $1\frac{1}{2}$ Td., 1 Skp., 2 Alb., Niels Hansen 12 Tdr., $3\frac{1}{2}$ Skp., i *Quoll*: Søren Christensen 10 Tdr., 2 Skp., Mikel Andersen 7 Tdr., $2\frac{1}{2}$ Skp., 2 Alb., Anders Madsen $6\frac{1}{2}$ Tdr., 2 Skp., Mikel Iversen $9\frac{1}{2}$ Tdr., 2 Skp., Niels Sørensen $8\frac{1}{2}$ Tdr., 1 Skp., 1 Fdk., 1 Alb., Stoffer Nielsen $7\frac{1}{2}$ Tdr., $2\frac{1}{2}$ Skp., 2 Alb., Peder Roed $6\frac{1}{2}$ Tdr., 1 Skp., 1 Fdk., 1 Alb.

I **Greis Sogn** og *By*: Ebbe Pedersen 10 Tdr., 2 Skp., Anders Hansen $3\frac{1}{2}$ Td., 1 Skp., 2 Alb., Oluf Mikelsen 5 Tdr., 2 Skp., Hans Sørensen af 1 Bol $1\frac{1}{2}$ Td., Niels Andersen 5 Tdr., 2 Skp.

I **Tørrild Herred, Hover Sogn, Urre**: Iver Christensen 5 Tdr., 1 Skp., Skove 5 Tdr., $1\frac{1}{2}$ Skp., 2 Alb., Niels Ibsen 10 Tdr., $2\frac{1}{2}$ Skp., 2 Alb., Mads Knudsen af 1 Boel 1 Td., Anders Stoffersen 2 Tdr.; i *Holmbo Mølle*: Oluf Pedersen $11\frac{1}{2}$ Tdr.

I **Nim Herred, Haurum**: Hans Jensen $8\frac{1}{2}$ Tdr., 2 Skp.

I **Hatting Herred, Giersager**: Søren Nielsen 14 Tdr., 2 Skp.

I Harsyssel, **Hjerm Herred, Asp Sogn**: Jørgen Jensen 6 Tdr., 1 Skp., $3\frac{3}{10}$ Alb.

I Thyland, **Hillerslev Herred, Sogn og By**: Christen Larsen 2 Tdr., i **Nors Sogn, Hinding**: Povel og Peder Nielsen $4\frac{1}{2}$ Tdr.; i **Hvøisel Sogn og By**: Christen Nielsen 8 Tdr., 2 Skp., 3 Fdk., 2 Alb., Hans Pedersen $3\frac{1}{2}$ Tdr., 2 Fdk., 2 Alb., Christen Christensen $4\frac{1}{2}$ Tdr., $3\frac{1}{2}$ Skp., 2 Alb., Christen Torkildsen 6 Tdr.

Summa Summarum: 431 Tdr., 2½ Skp., 1 Fdk., 3 Pen. efter kgl. Majestæts Anordning andrager 406 Tdr., 3 Skp., 3 Fdk., ¾ Alb. — en Del af Godset var nemlig øde og ubeboet.

Erik Krabbe til Grundet

var født den 20. Maj 1676 og overtog Gaarden efter Stiffaderen Generalmajor von Gamms Død i 1698. Ligesom Faderen gaar han ogsaa Militærvejen og fremmes til Major¹⁾. Han ægter Adelgunde Wilchen, der var en Datter af Brigader-Oberst og Kommandant i Fredericia Christian Wilchen²⁾; men i 1705 sælger han Grundet til Oberst Detlev Brockdorff, og dermed gaar Gaarden over til en ny Slægt, efter at den i 127 Aar har været i Vind'ernes Eje. — Erik Krabbe dør den 2. April 1709 og føres til Hornstrup Kirke. —

Et Tilbageblik paa Gaardens Vind'ske Ejere viser os en Række handlekraftige Mænd, der alle søgte en saa god Ungdomsvejledning, som deres Tid kunde give, og som senere var at finde som dygtige Mænd i ansvarsfulde Embeder i deres Konges Tjeneste.

Brockdorfferne paa Grundet.

I. General Detlev von Brockdorff

1705—1710

var født i Aabenraa d. 4. Marts 1655. Hans Forældre var Amtmand og holsten-gottorpsk Oberst Heinrich v. Brockdorff og Hustru Marie f. Rumohr (fra Olpe-

¹⁾ Personalhist. Tidsskrift I B. I. S. 23. — ²⁾ † 1702 og ligger begravet i Hornstrup Kirke.

næs ved Kappel); de var begge af gammel holstensk Adel¹⁾).

Detlev v. Brockdorff deltager — temmelig sikkert — i den skaanske Krig; thi i 1679 bliver han Major ved 2. fynske nationale Rytterregiment; i 1683 bliver han Oberstløjtnant, og fem Aar senere ansættes han ved 3. jydsk nationale Rytterregiment, hvor han bliver Oberst og Chef og deltager fra 1701 i de danske Hjelpetroppers Kampe i Flandern og bliver Brigader i 1703.

Senere hjemkaldes han, udnævnes til Generalmajor og ansættes som Generalinspektør over Rytteriet og Dragonerne i Danmark og Holsten²⁾).

Den 11. Febr. 1687 vies Detlev v. Brockdorff i Øland Kirke til den 24aarige Sophie Dorothea v. Levetzau, der var Datter af Generalløjtnant, Kammerherre Hans Frederik v. Levetzau til Oksholm, Restrup og Nørre Elkær og Hustru Lucie Ermerence, f. von Brockdorff³⁾), som ejede store Rigdomme, og som utvivlsomt har givet Datteren en god Medgift; og Detlev v. Br. bliver en formuende Mand og en betydelig Jorddrot.

I 1695 køber han Skodborghus i Vejen og i 1698 Hovedgaarden Estrup i Malt; men begge disse Gaarde afhænder han igen i 1701, — da han maatte med Hæren til Flandern, — til sin Svigerfader⁴⁾).

I 1696 kommer han her til Egnen; thi i det Aar køber han Hvolgaard i Langeskov Sogn (31 Tdr. Hartk., Tiender af 30 Tdr. Hartk.)⁵⁾); og i 1704 køber han paa Dødsboauktionen efter Biskop Ancher Anchersen († 1701) og dennes Enke Anne Nielsdatter Ohling

¹⁾ I Brockdorffernes Vaaben ses: En hvid flyvende Fisk skraa mod højre Hjørne i blaåt Felt; paa Hjelmen en lignende Fisk. (Hiort-Lorenzen og A. Thiset: Danmarks Adels Aarvog 1886. S. 89). — ²⁾ P. F. Rist: Detlev von Brockdorff i Biogr. Leks. III B. S. 101 f. — ³⁾ Saml. til jydsk Historie og Top. III R. I B. S. 207 og II R. 3 B. S. 42 f. — ⁴⁾ J. P. Trap: Kongeriget Danmark. (Tr. Udg.) V B., S. 798 og 803. — ⁵⁾ Samme. S. 366.

(† 1703) Gaarden Laage¹⁾ i Sindbjerg Sogn med 27 Tdr. Hartkorn og Bøndergods med 141 Tdr. Hartk. for 11.330 Rd.²⁾.

Endelig køber han, som før nævnt, i 1705 Grundet af Erik Krabbe og faar maaske samtidig Øster Snede Kirke, der efter en Landmaalingsforretning endnu i 1683 tilhørte Kongen. Købesummen var 36.000 Rdl.

Grundet beholdt han imidlertid kun i 5 Aar; thi i 1710 sælger han denne Gaard med Afbyggergaard, Tiender (med henholdsvis 73, 14 og 48 Tdr. Hartk.) og noget andet Gods til sin Broder Generalløjtnant Schack von Brockdorff.

Detlev v. Brockdorff, der almindeligvis nævnes til Hvolgaard, og hans Hustru havde 2 Sønner og 3 Døtre. — Af Sønnerne faar Henrich senere Grundet; to af Døtrene bliver gifte med Kaaser³⁾, den tredje med Hieronimus de la Mare til Agersbøl.

Generalen dør paa Hvolgaard 1737 og begravnes først i Langeskov Kirke; men hans Kiste føres senere til Familiens egen Kirke i Øster Snede⁴⁾.

II. General, Baron Schack Brockdorff

1710—1722

var 3 Aar ældre end Broderen Detlev. — Han deltaget — antagelig — ogsaa i den skaanske Krig. — 1681 udnævnes han til Oberstløjtnant og Kompagnichef ved 2. jyske nationale Rytterregiment, og i 1691 bliver han Oberst og Chef for 1. fynske nationale Rytterregiment. 1701 bliver han Brigader og Generalmajor i 1705.

¹⁾ Baade Hvolgaard og Laage gaar senere over til Svingersønnen Hieron. de la Mare. — ²⁾ J. P. Trap: Kongeriget Danmark. (Tr. Udg.) V B. S. 364. — ³⁾ Datteren Sophie Charlotte v. Br. († 1768) var endog gift med 2 Kaaser: 1) Rudbeck Kaas til Nedergaard, 2) Generalmajor af Infanteriet Christian Banner Kaas († 1755). — ⁴⁾ G. Knuth: Grundets Ejere. Pag. 27.

Han deltager i den store nordiske Krig i Skaane og fører Hærens anden Træfning i det ulykkelige Slag ved Helsingborg i 1710¹⁾).

Schack v. Brockdorff ægter Sophie Charlotte, Baronesse v. Vittinghof, der var Datter af Overhofmester Frederik, Baron Vittinghof til Birkholm, Knabstrup og Brolykke — Baroniet Schelenborg —, hvorfor han blev baroniseret d. 12. Septbr. 1691²⁾).

Baron Schack v. Brockdorff dør 7. Oktbr. 1730 og begravnes i sin Sognekirke i Dalby³⁾, i hvis Taarnrum Brockdorffernes Familiebegravelse findes. Foran Indgangen til Begravelsen ses en stor Rokokodekoration med Brockdorffernes Vaaben⁴⁾).

III. Generalmajor Heinrich von Brockdorff

1722—1730

var født paa Altenhoff i Holsten d. 11. Oktbr. 1687. Han var gift to Gange; første Gang med Johanne Marie v. Brockdorff, der var en Datter af Farbroderen førnævnte Baron Schack v. Brockdorff, der d. 28. Febr. 1722 tilskøder ham Grundet og Øster Snede Kirke⁵⁾, og anden Gang med Charlotte Amalie, f. Reedtz. — Han ejede ogsaa Brande Kirke, som han i 1723 solgte til Sognepræsten Jens Risom⁶⁾. — For Kirken i Øst. Snede havde han en Del Interesse, og »han paatænkte at indrette et smukt Begravelsessted for Familien i Korskirken der«⁷⁾; »men«, skriver Sognepræsten i en Indberetning, »Døden kom først og spurde ej om Begravelset var færdig«⁸⁾).

¹⁾ P. F. Rist: Schack von Brockdorff i Biogr. Leks. III B. Side 103. —

²⁾ F. Krogh. De danske Majorater. Side 300. — ³⁾ Bjerge Herred, Odense Amt. — ⁴⁾ J. P. Trap: Kongeriget Danmark. III B. S. 457. — ⁵⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 3. Fol. 317. — ⁶⁾ Erik Pontoppidan: Danske Atlas. Tom. V. S. 979. — ⁷⁾ Erik Pontoppidan: Danske Atlas. Tom. V. S. 978. — ⁸⁾ G. Knuth: Grundets Ejere. Pag. 30.

Hans Enke lod forfærdige en prægtig Kiste til ham med »Rueschwartz« og prydet med forsølvet Tinbeslag med alle hans adelige Aner og Indskriften¹⁾:

Betragt og giv Agt, hvo her er nedlagt
Du finder en dydig men en dødelig Herre

Den i Livet

Højædle og Welbaarne Herre **Henrich**
v. **Brockdorff** til Grundet, Hans Kongelige
Majestæts bestalter Obrist over det geworbene Caval-
lerie, hvis Liv begyndte paa Altenhoff i Holstein
d. 11. October 1687, Formiddag Kl. 10 slet og
og efter Guds foresatte Maal blev endt paa Grundet
Natten imellem 9de og 10de Marty mellem 1 og 2 slett
1730. Hans Dyd overlever hans Død.

Gravskrift:

„I denne Kiste findes Een af Martis store Helte,
Som til Gevær var ikke seen, naar det mod Fienden gieldte;
Hr. Brockdorff Gud og Kongen troe i Fred og
Feyde tiente;
Indtil Gud ham til Himlens Boe i Roe ved Døden hændte.“

Heinrich Brockdorffs Enke Charlotte Amalie behol-
der Grundet et Aars Tid, men overdrager da d. 12.
Marts 1731²⁾ sin Arveret til Grundet Hovedgaard med
dens Birkerettigheder, med Øster Snede Kirke og Jus-
patronatus³⁾ til denne Kirke samt det Gaarden tillig-
gende Bøndergods til sin Stifsøn, daværende Cornet
Schack v. Brockdorff for 12000 Rdl.⁴⁾

¹⁾ Indskriften paa denne som paa Oberst Schack Brockdorffs Kiste findes i Afskrifter i Personallhistorisk Bureaus Arkiv, her efter G. Knuths Bog, hvor de er meddelte af Hr. Hauch-Fausbøl. — ²⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 3. Fol. 317. — ³⁾ Kaldsret. — ⁴⁾ J. P. Trap: Kongeriget Danmark. (Tr. Udg.) V B. S. 361.

IV. Oberst Schack von Brockdorff 1731—1761

køber i April 1749 Højgaard af Maren Mikkelsdatter Sal. Mads Pedersen Møllers for 14000 Rdl.¹⁾, og Grundet og Højgaard har igen fælles Ejer. Aaret efter — 5. April 1750 — tilskødes han Hover Kirke med dens Korn- og Kvægtiende.²⁾

Han opførte Grundets Bygninger paa ny af Bindingsværk, og samtidigt kalder den: »en skøn og important Herregaard«. — I 1750 bliver den nyopførte Gaard indviet af Biskop Brorson, som just var paa Visitats i Vejle³⁾.

Oberst Schack v. Br. og hans Hustru Sophie Hedevig, f. Grabow, lod i 1759 Snede Kirke »i Stand sætte«, og i Vejle Kirke lod de bekoste et Pulpitur, »prydet med bibelske Historier og andet« og med begges Vaaben paa⁴⁾.

1761 — 20. Febr. — dør Obersten og føres til Ø. Snede Kirke, hvor saavel hans Faders som hans Bedstefaders Kister alt henstod bag Alteret, og hvor de henstod i mange Aar, — ligesom der i Kirkens Sakristi henstod flere adelige Lig fra Grundet, men uden Epitafier⁵⁾. — Kisterne blev forlængst brøstfældige, og Resterne blev da nedgravet i Kirkens Midtergang lige foran Opgangen til Koret.

Paa Kistens Plade stod:

„I denne stille Boelig gjemmes det eeneste Bytte,
som Dødens Waaben haver vundet af den for-
dum høvædle og velbaarne nu salig Herre **H^r. Schack**
v. Brockdorff, Hans Kongl: Maytts høvbestalter
Obrist af Cavalleriet, Herre til Grundet og Højgaard.

¹⁾ J. P. Trap: Kongeriget Danmark. (Tr. Udg.) VB. S. 363. — ²⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 3. Fol. 316. — ³⁾ H. F. Rørdam: Kirkehistoriske Samlinger. VR. IB. S. 298. — ⁴⁾ Hans de Hofmann: Samlinger af Stiftelser m. m. Tom. IV. S. 727. — ⁵⁾ Erik Pontoppidan: Danske Atlas. Tom. V. S. 978.

Han indtraadte i Verden d. 12 Marty 1712 paa Grundet, da han ved sin fødsel glædede sine forældre, hvilke vare, faderen høvædle og velbaarne Hr_ Obrist Hentrich v. Brockdorff, Moderen høvædle og velbaarne Johanna Marie fød Baronesse af Brockdorff. I Krigsstanden No_ 1727, hvor han blev forfremmet fra et Uerstrin til et andet, hvoraf det første var No_ 1728, da han blev Cornett, det sidste No_ 1757, da han blev Obrist, i hvilken Tiid han ikke allene gjorde 2de Aars frivillige Campagner ved Rhin-strømmen, men endog forestod sine Charger saaledes, at trende priisværdige Monarcker lagde Naade og Uere for ham, indtil han erholdte allernaadigst Tilladelse at forlade Krigsstanden, da hans Legemsfræster ei meere syntes at kunne opfylde, hvad Nidkærheden udfrævede. — I Uegteskabet d: 12 Marty 1739 med sin nu efterlevende og høystførgende frue, høvædle og velbaarne **Sophia Hedevig** fød af Grabow, som med 3de faderløse og dybtførgende Børn, 2de Døttre og een Søn begræde saa meget bittere deres Tab, som de meest føle, hvad der tabtes.

Og i Uevigheden d. 20de february 1761, da han, uagtet Troens Seyer over Døden, maatte dog omsider i den sidste Striid fældes of Døden, efterat han hafde striidet med Guds frygt og mange kristelige Dyder; hans Død blev sødgjordt ved Troen Haabet og en god Taalmodighed. Siælen staaer nu kronet med æwig Seyer og Salighed, Legemet venter med alle udvalde ved den sidste Basunes Lyd en glædelig og ærefuld Opstandelse."

„Stridsmand, bær Du da Din Krone,
som Du udi Døden vandt.
Dig fra Striid Gud vilde skaane,

til Du sidste Fiende bandt.
 Seyers Palmer Du nu bærer
 i Triumph for Lammet frem;
 Og din Usce vi nu ærer
 og geleider til sit Hjem.
 Det Trophæum vi Dig yder,
 er, at Du Dit tappre Mod
 Viste her med Fynd i Dyder,
 Men nu priser Gud i Roe,
 Du nu hører Seyers Tone
 I det søde Himmerig,
 Ærens ævig Himmelcrone
 Har Din frelser reffet Dig.“

Oberst Brockdorffs Enke beholdt saavel Grundet som Højgaard til sin Død i 1784; men begge Gaarde var bortforpagtede, Grundet til Lars Buck, og Højgaard til Birkedommer Michael Rohde. — Oberstinden viste sin Gavmildhed imod Ø. Snede Kirke derved, at hun skænkede den en ny Messehagel af rødt Fløjlm med Sølv-Kniplinger — og et Alterklæde, ligeledes af rødt Fløjlm omsat med Sølv-Galoner og prydet midt paa Klædet med S: B: 1766 i massive Sølvbogstaver, ligesom hun ogsaa gav Kirken en prægtig udsyet Alterdug¹⁾.

Oberstinden stiftede to Legater, der begge bestaar endnu:

1. Oberstinde Sophia Hedevig v. Brockdorffs Skolelegat²⁾ er funderet d. 20. Maj 1774 med 200 Rdl. — nu 140 Kr. — Legatets Renter deles med $\frac{5}{8}$ til Læreren ved Hornstrup Skole og med $\frac{3}{8}$ til Indkøb af Skolebøger — Luthers Katekismus — til fattige Børn. Legatet bestyres under Biskoppens og Provstens Overtilsyn samt

¹⁾ G. Knuth: Grundets Ejere. Pag. 35. — ²⁾ Hans de Hofmann: Fundationer m. m. Tom. XI. S. 650.

under Tilsyn af Ejeren af Grundet Hovedg. og af Sognepræsten¹⁾.

2. Oberstinde Sophia Hedevig v. Brockdorffs Fattiglegat²⁾ er funderet den 8. August 1778 med 800 Rdl. — nu 960 Kr. —, hvis Renter uddeles med Halvdelen til fattige paa Grundet Gods i Hornstrup Sogn og med Halvdelen til fattige i Vejle. Legatet bestyres under Amtsraadets Tilsyn af Ejeren af Grundet Hovedgaard og Sognepræsten.

Oberstinden dør d. 14. Jan. 1784, hvorefter Grundet og Højgaard med tilliggende Bøndergods sælges paa Auktion til Svigersønnen Hans Helmuth v. Lüttichau til Tjele og Vinge.

Lüttichauerne paa Grundet.

I. Kammerherre Hans Helmuth von Lüttichau

1784—1801

var født den 18. Juli 1740 som ældste Søn af Generalmajor Christian Ditlev von Lüttichau³⁾, der i 1759 oprettede Stambuset Tjele og Vinge, og Hustru Hellen Trolle Urne⁴⁾. Ligesom Faderen modtager Hans Helmuth en militær Opdragelse og bliver i 1755 Kornet i 1ste fynske Rytter-Regiment; 1758 bliver han karakteriseret Løjtnant, i 1759 Ritmester og faar Garnison i Holsten, hvor han bliver kristelig vakt. I 1763 kommer han til Vejle med sit Kompagni, og her lærte

¹⁾ Ved Omordningen af Lærrelønningerne i Kom. efter Skoleloven af 24. Marts 1899 bortfaldt Leg. Betydning, da Renterne gaar i Kommunekassen. — ²⁾ Hans de Hofmann: Foundationer m. m. Tom. XI. S. 651. — ³⁾ Søn af Hans Helmuth Lüttichau † 1732 som Generalløjtnant og hvid Ridder; Lüttichauerne tilhører en gammel meklenborgs Adelslægt. Vaaben: I rødt Feldt to hvide imod hinanden vendte Segl (Rapsknive) omsatte af 6 seksoddede Guld Stjerner; samme Mærke paa Hjelmen. (Hiort-Lorenzen og A. Thiset: Danm. Adels-Aarvog 1886. S. 257). — ⁴⁾ F. Krogh: De danske Majorater. S. 327.

han at kende Oberst Schack v. Brockdorffs Datter Johanne Marie Charlotte, der var født paa Grundet 1741. Hendes Hjem paa Grundet var meget religiøst, som Barn var hun selv — under et stærkt Uvejr — bleven kristelig vakt. Hendes Fader Obersten holdt ugentlig en Bedetime, hvortil saavel Gaardens Folk som Omegnens Beboere gav Møde. Moderen bad Morgen og Aften med sine 3 Børn og gav derigennem Børnenes Trosliv Næring gennem Barndomstiden, og senere fik de en troende Huslærer, Laurits Grundahl¹⁾.

Den 22aarige Johanne Marie Charlotte kommer fra sit trosvarme Hjem og møder den jævnaldrende Ritmester, der delte hendes Tro. Han anholder snart om hendes Haand, da han »i hende mente at finde en Ægtefælle, som med ham satte hele sit Haab til Christus«.

Trods mange Vanskeligheder fra deres Slægtingers Side, som spottede de to unges Religiøsitet, kom Forbindelsen i Stand.

Ritmesterens Kompagni blev opløst, og han flyttede ind paa Grundet, hvor Brylluppet stod den 4. Novbr. 1763²⁾, og hvor nu et sjældent harmonisk Samliv begyndte.

I 1768 overtager Hans Helmuth v. L.³⁾ som ældste Søn Stamhuset Tjele og Vinge. 1769 bliver han Konferensraad og i 1774 Kammerherre.

Han og hans Familie holdt Andagt hver Morgen,

¹⁾ Senere Præst ved Ribe Domkirke fra 1786—1805 (Wiberg). — ²⁾ G. Knuth: Grundets Ejere, Pag. 44. — ³⁾ Hans Helmuth v. Lüttichaus yngre Broder, Frederik Christian Tønne v. Lüttichau f. 1744 † 1805 til Aakær og Dybvad, Kammerherre, Etatsraad, er bleven bekendt for sin voldsomme Modstand mod Bondefrigørelsen. Skønt han, der synes at have været en hensynsløs Natur, i 1760 foreslog at afløse Hoveriet, saa var han i 1790 den ivrigste af de 103 jydsk Godsejere, der protesterede imod Stavnbaandets Løsning. Han rettede de voldsomste Angreb paa Stavnbaandets Mænd, særlig mod Chr. Colbjørnsen, hvorfor han idømmes en Bøde og maatte afgive sine Titeler. Han flygter til Tyskland, hvor han i Brunsvig bliver Geheime-etatsraad og i 1791 tysk Rigsgreve.

og de følte sig stærkt tiltrukne af Hernhuttermenigheden i Kristiansfeldt, hvor de aflagde mange Besøg, og hvor Kammerherren tænkte sig, at hans Hustru, om hun skulde overleve ham, vilde tilbringe sine sidste Dage. Selv var han en meget flittig Kirkegænger, der læste meget, og som meget gerne vilde tale om religiøse Emner.

Ved hans Svigermoders Død køber han, som berørt, paa offentlig Auktion den 28. Juli 1784 i Hr. Mathias Vinges Hus i Vejle Grundet og Højgaard med tilliggende Gods for 86.700 Rdl.; Grundet havde da 87 Tdr., 0 Skp., 2 Fdk., 0 Alb. Hartkorn med fri Hovedgaard, Taks og Skovskyld 0 Tdr., 7 Skp., 0 Fdk., 1 Alb., Højgaard havde 18 Tdr., 5 Skp., 2 Fdk., 2 Alb. Hartkorn og Skovskyld 2 Tdr., 1 Skp., 0 Fdk., 0 Alb., med Øster Snede Kirke i Nørvang Herred og Hover Kirke i Tørrild Herred, med Jus vocandi¹⁾ til begge Kirker, og med deres Korn- og Kvægtiende; med Begravelsen ved Hover Kirke og med den til sammes Vedligeholdelse henlagde Bondegaard i Slaugs Herred, Vorbasse Sogn, kaldet Schiødeberg, der har 7 Tdr., 2 Skp., 1 Fdk. Hartkorn; med Søer og Hovedgaardenes Møller og Bøndergods i Birket og i Herrederne, Kirkernes Jorder iberegnete, ialt Ager og Engs Hartkorn 403 Tdr., Skovskyld 1 Td., 7 Skp.; Møllenskyld af 11 Tdr., 5 Skp., 2 Fdk. Hartkorn. Det matrikulerede Tiendehartkorn var 60 Tdr.²⁾ Grundet kunde dengang stalde 160 Stk. Stude og fødte 40—50 Stk., Højgaard fødte 50—60 Stk.³⁾

I 1798 faar Kammerherren Tilladelse⁴⁾ til at udparcellere Højgaard, og i Begyndelsen af 1801 sælger han Hovedparcellen med Ager og Engs Hartkorn 16 Tdr.

¹⁾ Kaldsret. — ²⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 3. Fol. 316. — ³⁾ Danmarks og Norges Spejl for 1770, S. 534. — ⁴⁾ J. P. Trap: Kongeriget Danmark (Tr. Udg.) V B. S. 363.

2 Skp., 3 Fdk., $2\frac{1}{5}$ Alb. og Skovskyld 2 Tdr., 1 Fdk., $2\frac{2}{5}$ Alb., for 17000 Rdl. til Jens Hundevadt (før til Sønderkov¹⁾). Den 14. Juni 1800 tilskøder²⁾ han Jens Sørensen, Røde Mølle, 8 Parceller af Grundet Hovedgaards Jord med Hartk. 6 Tdr., 7 Skp., 2 Fdk., $\frac{1}{5}$ Alb., Skovskyld 1 Skp. og $1\frac{1}{5}$ Alb.; og disse 8 Parceller kom til at danne Stammen til »Lille Grundet«.

Efter 38 Aars lykkeligt Ægteskab døde Kammerherren paa Tjele den 2. Februar 1801. — Enken begav sig nu med sine to Døtre til Grundet, som var overdraget hende ved Skiftet, »hvor«, som hun skriver, »Frelserens Ord: »Hvor to eller tre er forsamlede i mit Navn; der er jeg selv midt iblandt dem«, ofte stadfæste sig med os³⁾«.

De var nu komne Kristiansfeldt nærmere; Besøgene der blev hyppigere, og Ønsket om Optagelse i Menigheden rørte sig i hende. Om Besøgene skriver Datteren Anna Sophie⁴⁾: »De hyppige Besøg i denne kære Menighed med mine kære Forældre og efter min Faders Død med min kære Moder var mig til stor Velsignelse og sand Opmuntring. Prædikenerne, ja alle Forsamlingerne, som vi havde den Naade at overvære, hvor Forkyndelsen om vor kære Frelasers fortjenstfulde Lidelser og Død . . . var Grundteksten, var mig stedse lærerige, klare og trøsterige for mit bekymrede Hjerte. — — — Ogsaa de Besøg, som forskellige af dem af lagde paa Grundet fremkalder endnu stedse min Taknemmelighed. Deres kraftfulde Bede- og Sangtimer med os efterlod et velsignet Indtryk. Hvor meget frydede vi os ikke, naar den kære Broder Jakobsen paa sine Distriktsrejser tog ind til os og underholdt sig opbyggeligt med os.«

¹⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 5, Fol. 446. — ²⁾ Samme, Nr. 5, Fol. 734. — ³⁾ H. F. Rørdam: Kirkehistoriske Samlinger V R. I B. S. 300 f. — ⁴⁾ Anna Sophie von Lüttichaus Levnedsløb i Arkivet i Kristiansfeldt.

I 1805 faar Enkefru v. Lüttichau og nævnte Datter Tilladelse til at optages i Brødremenigheden, og samme Aar den 21. Decbr. overdrager hun Grundet til sin yngste Søn Kaptajn, Overkrigskommissær Schack v. Lüttichau, der forpligtiger sig til at overtage Ejendommen den 1. Maj 1806. Efter Overdragelsen rejste hun og Datteren den 10. Maj til Kristiansfeldt, ledsaget af Børn og Børnebørn, som tog Del i deres Glæde. Det er utvivlsom Enkefru Lüttichau, der tænkes paa, naar der fortælles¹⁾, at »Generalinden paa St. Grundet« betalte Bøder for de hellige i Ølholm, der havde haft et Sammenstød med deres unge, ivrige Præst H. R. Stenstrup²⁾.

Johanne Marie Charlotte v. Lüttichau dør i Kristiansfeldt den 20. April 1816. Datteren Anna Sophie samme Sted 1848.

Lille Grundet.

Da Stammen til denne Ejendom, som nævnt, i 1800 udskilles fra Grundet, og da den nye Gaard nu atter er forenet med Modergaarden under samme Ejer, saa skal »Lille Grundets« Historie kortelig omtales her.

Samme Dag (den 14. Juni) Jens Sørensen har overtaget de 8 Parceller, sælger han dem til Lars Kilstrup i Vejle, som en Tid senere nævnes til L. Grundet.

Den 21. Juni 1804 overdrager Lars Kilstrup »Lille Grundet« med Bygninger og tilliggende Jord til Jørgen Bang for 1770 Rdl.

Jørgen Bang ejer Gaarden i 8 Aar og skøder den da den 30. Juni 1812 til Bertram Joh. Hansen for 12000 Rdl.³⁾.

¹⁾ L. Koch og H. F. Rørdam: Fortællinger af Danmarks Kirkehistorie, S. 225. — ²⁾ Om Processen mellem Præsten og 12 indstævnte Ølholmere, hvoraf 4 Hovedmænd idømtes Bøder, læses i Kirkehistoriske Samlinger III R. III B. S. 610 f. — ³⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 7, Fol. 13.

Bertr. Joh. Hansen sælger den 13. Juni 1819¹⁾ L. Grundet til Borger og Købmand i Vejle, Jens Jakob Feveile. Købesummen var 22000 Rdl. i Sedler. Den ny Ejer køber flere mindre Parceller ind til Ejendommen for ialt 122 Rdl. rede Sølv.²⁾

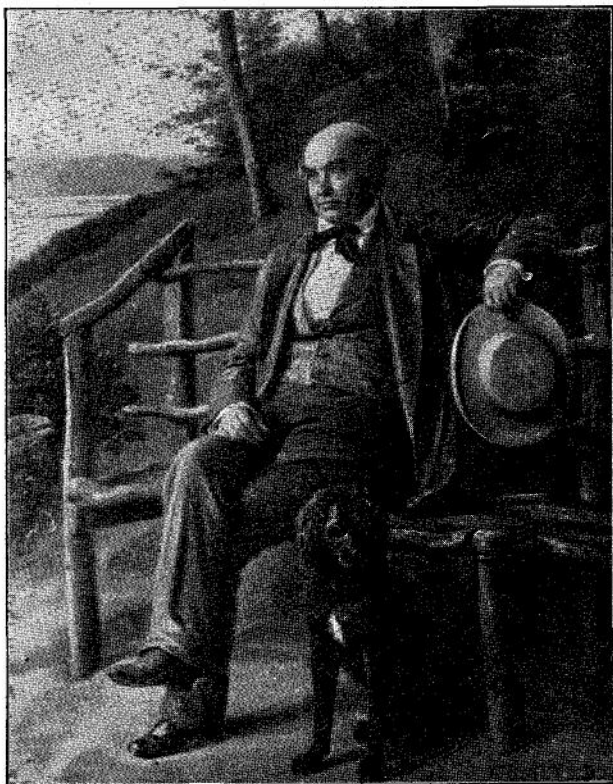
Lille Grundet.

Fot. H. Albjerg.

Ved Skøde af 16. Decbr. 1842 overdrager J. J. Feveiles Enke Marie f. Nissen Lille Grundet med tilliggende Jorder til Dankvard Neergaard for 20,000 Rdl. dansk Kurant³⁾. Dankv. Neergaard køber ogsaa flere Parceller ind under Gaarden, han faar saaledes i 1843 af førnævnte Bert. J. Hansen en Toft paa Vejle Nørremark, kaldet Møllekrogen og Tingkær for 1200 Rdl. rede Sølv⁴⁾; og i 1850 flere mindre Parceller i Grundet Skov af Købmand S. C. Wulf i Vejle for 1600 Daler rede Sølv⁵⁾.

¹⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 8, Fol. 548. — ²⁾ Samme Nr. 9 og 10, Fol. 258. — ³⁾ Samme Nr. 16, Fol. 546. — ⁴⁾ Samme Nr. 16, Fol. 546. — ⁵⁾ Samme Nr. 19, Fol. 471.

Proprietær Dankv. Neergaard ejer »Lille Grundet« til 1875, da han sælger Gaarden med dens samtlige Parceller og dens Tørveskifter i Sødover og Tofthøj

*Constantin Hansen: Dankvard Neergaard
(malet 1853—54)*

Moser til Oliemøller Villiam Olsen for 160,000 Kr., deraf for Løsøre 24,000 Kr.³⁾.

Dankv. Neergaard solgte saaledes L. Grundet med stor Fortjeneste, og maaske vi deri kan søge en Grund

---

³⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 29, Fol. 508.

til den store Gavmildhed, han og hans Hustru viste mod Hornstrup Kommune ved at oprette et stort Legat kaldet: Dankvard Neergaards og Hustru Anna Chatrine Neergaards Legat for fattige i Hornstrup Sogn.

Legatet blev stiftet af D. Neergaard f. $\frac{6}{6}$ 1812 † $\frac{5}{6}$ 1881 og Hustru Anna Chatrine f. Leth f. $\frac{15}{1}$ 1798 † $\frac{6}{6}$ 1871 med 40,000 Kr., hvis Renter hvert Aars 1ste Januar og første Juli uddeles i Portioner paa 10—100 Kr. til trængende udenfor Fattigvæsenet. Legatet¹⁾ der har Fundats af 17. Januar 1887, bestyres under Amtets Tilsyn af Sogneraadet.

Som Tak og til Minde om Proprietær Neergaards store Gave rejste Sognets Beboere i 1883 ham en smuk Mindesten i Kirkeby ved Kirkevejen c. 1 km Øst fra Kirken. Mindestenen, der er udført i bornholmsk Granit, er c. 3 m høj; den staar i et lille velplejet, indhegnet Anlæg og bærer Giverens Billede i Medaillon udført i Bronze og følgende Indskrift:

Dette Minde rejstes

for

Dankvard Neergaard
Af Hornstrup Sogns
taknemmelige Beboere.

Ej blot paa dette Sted
vi rejste ham et Minde.
I Hjertets Kærlighed
et større er at finde.

Efter Oliemøller Vill. Olsens Død faar hans Enke Orpheline f. Vexschall Schram og Handelsgartner M. P. Andersen i Jønkøbing, gift med Datteren Elna Marie Louise som eneste Arvinger, Skifteattest som Adkomst

¹⁾ Hiort-Lorenzen & Salicath: Repetorium over Legater og milde Stiftelser IV B. S. 361.

til Boet¹⁾ og sælger det samme Dag, den 12. Februar 1892, til Hestehandler Niels Skou Jakobsen for 135,000 Kr., deraf for Løsøre 27,000 Kr.

Lille Grundet havde da 13 Parceller, hvis samlede Hartkorn var 10 Tdr., 7 Skp., 3 Fdk., $\frac{3}{4}$ Alb., Skovskyld 2 Fdk., $2\frac{7}{10}$ Alb.²⁾.

II. Generalkrigskommissær Schack v. Lüttichau 1801—1819

var født paa Tjele den 23. Oktbr. 1770; han faar en militær Opdragelse og bliver 18 Aar gammel Fændrik i Kronprins Frederiks Regiment og 19 Aar gammel Sekondløjtnant.

Den 12. Juni 1793 ægter han Antoinette Elise Petrea Lunding³⁾, der var født den 13. Juni 1773 som Datter af Konferensraad, Borgmester i København, Direktør i det kgl. oktr. asiatiske Kompagni Mathias Lunding og Hustru Agnetha f. Schøith.

I Ægteskabet fødes 3 Børn: Hans Helmuth f. $2\frac{3}{4}$ 1794, Mathias f. $\frac{7}{12}$ 1795 og Johanne Charlotte Agnes f. 1798; de er alle fødte paa Egebjerggaard i Ods Herred, som Schack Lüttichau dengang havde i Forpagning⁴⁾.

Uoverensstemmelse mellem Ægtefællerne fører imidlertid til, at de skilles; han drager hjem til Grundet, hvorimod hans Hustru »Lise« Lüttichau bliver boende med Børnene i København⁵⁾.

I 1800 faar han Titelen: Overkrigskommissær, og i 1801 bliver han Kaptajn og Kompagnischef i nord-sjællandske Landeværns Regiment⁶⁾.

¹⁾ og ²⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 39, Fol. 522 og 523. — ³⁾ Hauch-Fausbøl: Slægtshaandbogen S. 563 f. — ⁴⁾ F. Krogh: De danske Majorater. S. 331. — ⁵⁾ Personalhistoriske Samlinger IV R 2 B. S. 196 f. — ⁶⁾ Oberstløjtnant Hirsch: Militærpersonalia.

Som før nævnt tilskødes han den 21. Decbr. 1805 Grundet Hovedgaard af Moderen. Gaarden havde da 79 Tdr., 1 Skp., 3 Fdk., $1^{55}/_{56}$ Alb. Ager og Engs Hartkorn og Skovskyld af 5 Skp., 2 Fdk., $1\frac{1}{2}$ Alb. Overdragelsessummen var 64,000 Rdl., hvoraf 16000 Rdl. betales kontant og paa Resten 48,000 Rdl., gav han, samme Dag, sin Moder en Obligation¹⁾.

1808 bliver Schack v. Lüttichau Kaptajn og Kompagnichef i fynske Infanteri-Regiments annekterede Bataillon, i 1809 sættes han à la suite, og i 1811 bliver han Generalkrigskommissær²⁾.

Imidlertid er hans ældre Broder Christian Ditlev v. Lüttichau til Tjele og Vinge død i ung Alder den 11. Jan. 1809 efter et kort Ægteskab efterladende sig en ung Enke: Ida Vibecke Vilhelmine von Bülow og 2 Børn Hans Helmuth, der var født den 28. September 1804³⁾ og Datteren Gottholdine f. 28. Febr. 1807, † 2. Aug. 1835 paa Grundet som sin Fætters daværende Kammerjunker og Kaptajn Mathias v. Lüttichaus Hustru.

Schack von Lüttichau ægter sin Broders Enke; Brylluppet stod paa Grundet den 22. December 1809 I deres Ægteskab fik de to Børn, Datteren Marie Annette f. den 11. Juni 1810 († $^{29}/_{5}$ 1872); hun blev gift med Johan Jørgen Grevenkop Castenskjold til Store og Lille Frederikslund, Kammerherre, Major, Landstingsmand, † $^{26}/_{3}$ 1874; og en Søn Frantz Christopher f. den 20. Febr. 1812, † som ung⁴⁾.

Fru Vibecke v. Lüttichau dør den 19. Oktbr. 1817 og Generalkrigskommissæren den 29. Septbr. 1819⁵⁾; de blev begge begravede i Grundets murede Begravelse paa Hornstrup Kirkegaard.

¹⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 5, Fol. 734. — ²⁾ Oberstløjtnant Hirsch: Militærpersonalia. — ³⁾ † $^{20}/_{5}$ 1857 som Besidder af Stamhuset Tjele og Vinge, var Kammerherre og Hofjægermester, i 1829 gift med Idalia Frederikke Baronesse DirchinckHolmfeldt. — ⁴⁾ F. Krogh: De danske Majorater. S. 332. — ⁵⁾ Datoerne efter Gravstenene paa Hornstrup Kirkegaard.

Kammerjunker, Auditør Hans Helmuth v. Lüttichau
 og
Kammerjunker, Premierløjtnant Mathias v. Lüttichau.
 1822—1834.

Efter lange Overvejelser blev det bestemt, at Generalkrigskommissærens Sønner af første Ægteskab, Hans Helmuth og Mathias skulde arve Grundet Hovedgaard. Den 8. Januar 1822 meddeltes der Skifteudlæg¹⁾ til Kammerjunker, Auditør Hans Helmuth v. Lüttichau og Kammerjunker, Premierløjtnant Mathias v. Lüttichau som Arvinger efter Generalkrigskommissær Schack v. Lüttichau, paa Grundet Ejendom med dens 41 Parceller, dens oprindelige gamle Hartkorn, de paa Gaardens Grund værende 9 Huse, 6 Huse paa Hornstrup Mark, 1 Hus paa Grejs Mark og et jordløst Hus i Hornstrup.

Disse to Brødre, der havde levet deres Barndom i København, gik først sammen i det Schouboeske Institut; men 8 Aar gml. bliver Mathias Volontær og 13 Aar gml. Artillerikadet og faar som saadan sin Undervisning i »Gjethuset« paa Kongens Nytorv, der hvor det kgl. Theater nu ligger. — Hans Helmuth faar Studentereksamen fra Institutet i 1812 og studerer derefter Jura.²⁾

Brødrene ejer Grundet i Fællesskab i nogle Aar; men under 3. Marts 1834³⁾ tilskøder Kammerjunker Hans Helmuth v. L., Regimentskvartermester ved det fynske Regiments lette Dragoner sin Halvpart af Gaarden til Broderen Kammerjunker Mathias v. L., Kaptajn ved det kgl. Artilleri i Fredericia R. af D., for 25,000 Rdl., og Mathias v. Lüttichau er nu Enejjer af Ejendommen.

¹⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 9, Fol. 307.
 — ²⁾ Personalhistorisk Tidsskrift IV R. 2 B. S. 197. — ³⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 13 Fol. 338.

Hans Helmuth v. Lüttichau bliver senere Herredsfoged og Skriver i Bjerge og Aasum Herreder i Fyn; i 1852 bliver han Stiftamtmand i Ribe og samme Aar Kammerherre. — Fra 1855 til 1857 er han Amtmand i Svendborg og fra 1857—64 Overpræsident i København. Kommandør af Dannebrog i 1857; † 15. Marts 1869.

»Han skal have været en fremragende Dygtighed, der vandt almindelig Agtelse for sin Humanitet, sit Frisind og sin noble Karakter.«¹⁾

III. Generalløjtnant Mathias v. Lüttichau, 1834—1870,

deltog som ganske ung Artilleriofficer i Felttoget i Meklenborg i 1813 og var tvende Gange med Hjælpetropperne i Frankrig. I 1828 — samme Aar, han bliver Kaptajn, — ægter han, som nævnt, sit Søkendebarn, Christiane Hansine Gottholdine af Tjele, men hun dør efter kun 7 Aars Samliv d. 2. Aug. 1835.²⁾ I det korte Ægteskab fødtes 4 Børn: Johanne Elise Charlotte, f. d. 5. Juni 1829, senere gift med Greve Johan Sigismund Knuth;³⁾ Christian Ditlev, f. 1830 † 1852; Ida Rudolphine Sophie, f. 1832, gift 1851 med Kammerjunker Niels Staal Schøller, Fuldmægtig i Udenrigsministeriet, og Helene Vilhelmine, f. 1834,⁴⁾ gift d. 10. Septbr. 1867 med daværende Kammerjunker, senere Kammerherre Reinhold Ferdinand Krag.

1836 bliver Mathias v. L. Major, og i 1839 vælges han som 3. Stænderdeputerede for Viborg og Ribe Stifters Sædegaarde og deltager som saadan i alle Stænderforsamlingens Møder i Viborg lige til i 1847. Han tog jævnlig Del i Forhandlingerne og nød saa

¹⁾ G. Kringelbach: H. H. v. Lüttichau i Biogr. Leks. X. B. S. 564. —

²⁾ Se Gravstenen paa Hornstrup Kirkegaard. — ³⁾ og ⁴⁾ F. Krogh: De danske Majorater, S. 332.

megen Anseelse blandt de konservative Medlemmer, at de i 1842 vælger ham til Forsamlingens Vicepræsident; i 1843 bliver han Kammerherre. Han deltager i Trearskrigen og er i 1848 øverstkommanderende Artilleriofficer paa Als; men kommer derfra til København og deltager som kongevalgt Medlem i den grundlovgivende Rigsforsamling, hvor hans udprægede konservative Anskuelser bringer ham til at stemme imod Grundloven, der efter hans Mening havde et for demokratisk Indhold.

I 1850 var Mathias v. Lüttichau Kommandør for 1ste Divisions Artilleri og deltog i Slaget ved Isted. 1851 bliver han Landstingsmand for 10. Kreds og i 1852 Oberst.

Fra 12. Decbr. 1854 til 25. Maj 1856 er han Krigsminister i P. G. Bangs Ministerium. Ved sin Afgang bliver han Generalmajor à la suite og trækker sig tilbage til sit Hjem paa Grundet.¹⁾

Da han i sin Tid blev Ejer af Gaarden var alle dens Bygninger gamle og brøstfældige; men efterhaanden lod han dem alle ombygge; paa Hovedbygningens tre Fløje, der alle er opførte af svær Grundmur og Midterfløjen i to Etager, læses Aarstallene 1840, 1842 og 1847. Gaarden ligger højt og frit, og fra den smukke Have, som staar i Forbindelse med Skovene, der danner en Del af Grejsdalen, »frembydes mangt et yndigt Skue«.²⁾

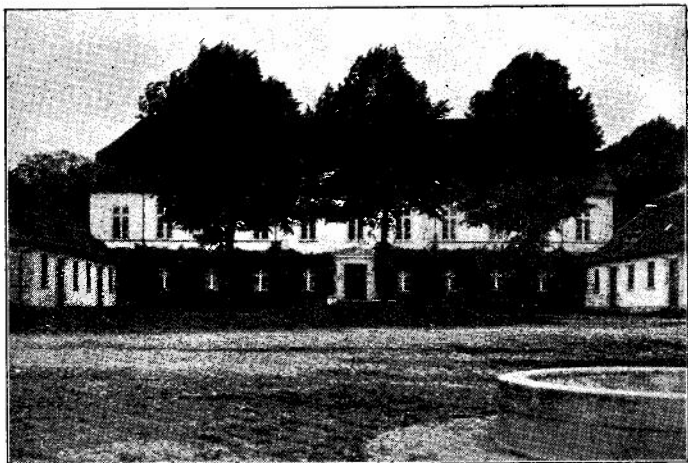
I 1861 blev Mathias v. Lüttichau Chef for det kgl. Artilleri, som han fik betydelig forbedret, før Krigen brød ud. I Krigen var han højestkommanderende Artilleriofficer i Dannevirkestillingen og deltog i Krigsraadet d. 4. Februar 1864, hvor han bestemt udtalte

¹⁾ P. N. Nieuwenhuis: Math. v. Lüttichau i Biogr. Leks. X B. S. 565 f.

— ²⁾ Richard og Secher: Prospekter af danske Herregaarde. XX B.

sig imod at rømme Dannevirke og nægtede at underskrive Krigsraadets Protokol. — En Biograf siger om ham: »Sin Gævhed og Kærlighed til Fædrelandet viste han især, da han i Februar 1864 modsatte sig den sørgelige og ynkelige Rømning af Dannevirke«. ¹⁾

I 1865 blev han afskediget af Hæren og fik samtidig Storkorset; i 1863 havde han faaet Generalløjtnants Karakter. Hans Biografi i Biogr. Leks. slutter

St. Grundet

Fot. H. Albjerg

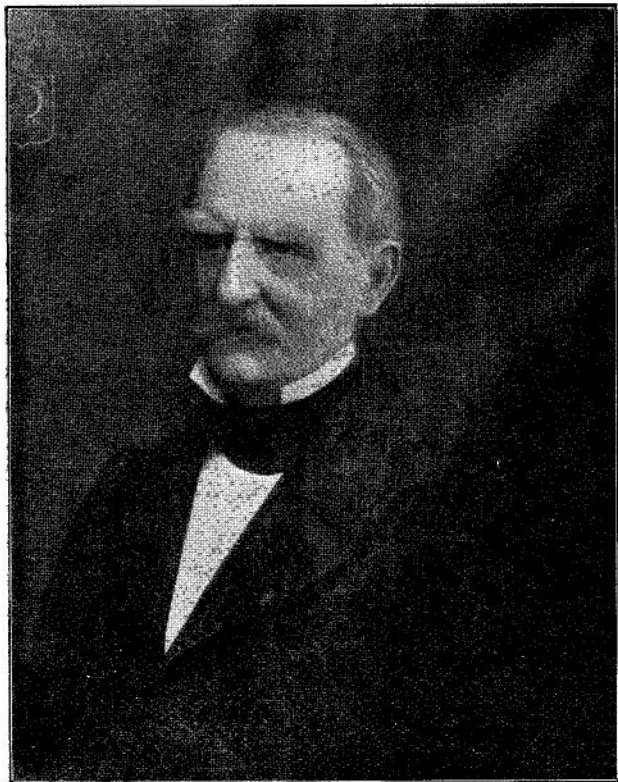
saaledes: »Han var ikke nogen usædvanlig Begavelse, men en duelig, alvorlig og fornem Personlighed, lige streng mod sine undergivne og mod sig selv, altid rede til at tage dem i Forsvar imod overordnede og i høj Grad uafhængig af andres Meninger.«

En herboende Mand, ²⁾ der arbejdede paa Grundet i sin Ungdom, siger om ham: »Han var en herlig Mand at arbejde for; klar og bestemt i sine Fordrin-

¹⁾ Richard og Secher: Prospekter af danske Herregaarde. XX B. —

²⁾ Grdjr. Mikkell Andersen, Bredballe Mark,

ger; vi vidste altid, hvor vi havde ham; han forstod at vurdere vor Gerning, og vi gik derfor glade i vort Arbejde.«

General Mathias v. Lüttichau

Generalløjtnanten døde d. 13. April 1870 og blev stedt til Hvile ved sin Hustrus Side i Begravelsen paa Hornstrup Kirkegaard.

Paa hans Gravsten staar:

„Retfærd og Sandhed var hans Mærke.“

Malachias 2°.

Det omstaaende Billede af Generalløjtnant Mathias v. Lüttichau er gengivet efter et Maleri i Vejle Byraads-sal. — Om dette Maleris Tilblivelse fortæller Komtesse Georgine Knuth i sin haandskrevne Bog: Grundets Ejere fra 1578—1909, — hvorfra jeg med Komtessens velvillige Tilladelse med Taknemmelighed har søgt mange Oplysninger til foranstaaende, — følgende: »Det var afdøde Justitsraad E. Friis, Apoteker i Vejle, som bad min Fader om Tilladelse til at lade Professor Exner male min Bedstefader efter et Fotografi, vi havde, det eneste som eksisterer af ham, taget faa Aar før hans Død paa indtrængende Opfordring af hans Døtre. Vejle By ønskede at hædre hans Minde, fordi han havde vist Byen stor Imødekommenhed ved dens Anlæg af Vandværket. Straks da dette Vandværk var blevet anlagt, havde man foran det gamle Raadhus i Vejle indrettet et Springvand og paa Stensætningen udenom dette indhugget min Bedstefaders Navn og nogle Ord om hans Imødekommenhed ved Vandværkets Anlæggelse i Grundet Skov. Da Vejle fik sit nye Raadhus blev Torvet for lille til at afgive Plads til Springvandet, og saavel dette som Stensætningen derom maatte vige. — Da var det, Justitsraad Friis bad om Tilladelse, og Professor Exner kom til at male nævnte Maleri.«

Under Maleriet hænger en kalligraferet Skrivelse, der lyder saaledes:

Hs. Exc. Generallieutenant, Kammerherre

Matthias v. Lüttichau til Grundet; Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmænd; Kommandør af den Kgl. Norske St. Olafs Orden, født d. 9' December 1795; død d. 13' April 1870; Officer

i Artilleriet fra 1810; Medlem af Viborg Stænderforsamling fra 1836 til 1848, ligesom senere Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling og af Landsthinget fra 1851 til 1864, samt af Rigsraadet. I Slaget ved Isted kommanderede han 1ste Divisions Artilleri, som Oberst. — Var Krigsminister fra 1854 til 1856; blev General og Chef for Artilleriet i 1861 og deltog i Krigen 1864 som saadan. Døde paa Grundet, hvor Generalen ogsaa var født.

„Ved Anlægget af Veile By's Vandværk 1867 viste General v. Lüttichau en særlig velvillig og uegennyttig Imødekommethed overfor Veile Kommune, saa denne kunne faa udmærket Drifkevand tilført igjennem Ledninger, nedlagde i de af Hovedgaarden Grundets Skov- og Engarealer, som ligge nærmest op til de rige Kildevæld i Grejsdalen, som benyttedes til Vandforsyningen.“

Knuth'erne paa Grundet.

I. Greve Johan Sigismund Knuth

1872—1885

var født i København den 5. Oktbr. 1823 som ældste Søn af daværende Amtmand over Holbæk Amt, Kammerherre — senere Geheimekonferentsraad og Stiftamtmand over Sjælland Stift — Greve Frederik Chr. Julius Knuth (f. d. 12. Juli 1787, † d. 30. Oktbr. 1852) til Bonderup¹⁾ — og Hustru Georgine Frederikke

¹⁾ Bonderupgaard i Tostrup Sogn, Merløse Herred, Holbæk Amt.

Vilhelmine, f. Hauch, (f. den 12. Maj 1796, † 4. Oktober 1841).¹⁾

Adelsslægten Knauth, Knut, Knuth er meget gammel; den forekommer allerede i det 12. Aarhundrede i de thüringske og sachsiske Lande. — Nogle af Slægten følger Hertug Henrik Løve af Sachsen paa hans Tog imod Venderne og kommer derved til Meklenborg, hvor de bosatte sig, og derfor regnes Knuth'erne for at være en meklenborgsk Slægt, en Slægt, som i det 17. Aarhundrede kom her til Danmark. — Slægtens første Mand her i Landet var Greve Adam Christopher Knuth (f. 1687, † 1736)²⁾. Hans tre Sønner blev Stamfædre for de af denne Slægt her i Danmark værende tre Linier: Knuth Knuthenborg, Knuth Christiansdal og Knuth Conradsborg³⁾.

Greve Sigismund Knuth⁴⁾, der hører til den førstnævnte af disse Linier, viedes, som før berørt, den 22. Maj 1855 i Slotskirken i København til Oberst og Krigsminister Math. von Lüttichaus ældste Datter, Johanne Charlotte Elise.

Efter Brylluppet flyttede de ind paa Rungstedgaard ved Hørsholm, hvor Greven havde lejet Hovedbygningen. — Her boede de i fem Aar, og her fødtes de to ældste Børn, Døtrene Georgine (d. 19. Marts 1856) og Gottholdine Mathilde (d. 11. Juni 1858).

I 1860 købte Greve Knuth et Sted med Have ved Sorø, hvor de boede i 11 Aar; her fødtes d. 10. Oktb. 1862 Sønnen Christian Frederik.

---

¹⁾ G. Kringelbach: Greve Fr. Chr. Julius Knuth i Biogr. Leks. IX B. S. 299. — ²⁾ F. Krogh: De danske Majorater. S. 188. — ³⁾ Hiort-Lorenzen og A. Thiset: Danmarks Adels Aarvog. 1884. S. 179. — ⁴⁾ Vaaben: Firdelt Skjold med Hjerteskjold, hvori det adelige knuthske Vaaben, nemlig en Kedelkrog omsat med tre grønne Kløverblade i Sølvfelt. — Hovedskjoldets 1. og 4. Felt har den adelige Familie Lerche's Vaaben: 2. Felt, Purpur, deri tre gennem en Krone opstaaende Guld-Pile. — 3. Felt, Sølv med en halv-sort guldbevæbnet Ørn. — Paa Skjoldet 3 kronede Hjelme. — Skjoldholderne er to Vildmænd med opløftede Køller.

I de dejlige Omgivelser levede Familien et rigt, men stiltfærdigt Hjemmets Liv. Som en Modsætning til de mange Grundets Ejere, der droges fra Hjemmet og søgte Plads i Kongens Gaard eller ved Hærens raske Liv, da var Greve Knuth en Hjemmets Mand, der aldrig lod sig fange ind af offentlige Hverv. — Han samlede alle sine Interesser om sit Hjem og hans kære deri, om Hjemmets Stuer og Have, hvor han i Foraars- og Sommerdage puslede med Roser, Blomster og Træer; han interesserede sig ogsaa meget for Historie og Litteratur, var en fortrinlig Oplæser og havde en køn Sangstemme, saa der var hyggeligt og godt at være i det lille Sorøhjem.

»Disse hyggelige Aftener«, skriver Comtesse Georgine Knuth i et Brev, »hvor min flittige Moder sad med sit Haandarbejde, — som i de Tider ikke var Kunstbroderi eller andre Luksusting, — men Skjorter til min Fader og Tøj til os Børn, mens Fader læste saa meget godt og smukt for os, staar endnu saa levende for mig; som han f. Eks. læste Valdemar den Store og hans Mænd, har ingen kunnet læse den for mig. — Mine Forældre holdt meget af god Musik; men Fader var meget kritisk over for, hvad der maatte synges og spilles i vort Hjem. — — Det var noget af det bedste, vi vidste, naar Aftenens Hygge endte i Sang og Musik. — — Søndagene var rigtig Hellig- og Festsdage for os; som Børn kom vi vel ikke meget i Kirke, men Fader læste en Prædiken, og vi Børn sang vore Salmer staaende ved Klaveret. — — Hele Somren igennem blev Stuerne hver Søndag fyldt med dejlige Blomster. — — Naar jeg tænker paa min Barndom, da staar den for mig som en Erindring om Solskin, Blomster og Musik. — — Jeg takker

mine kære Forældre, at de skabte mig den saa lys og lykkelig.«

Paa Grundet dør General Math. von Lüttichau den 13. April 1870, og Gaarden gaar i Arv til Greve Sigismund Knuth i Ægteskab med Elise, f. Lüttichau. — Arveudlægsskødet er dateret d. 5. Jan. 1872, og Gaardens Værdi ansættes til 280.000 Rdl.¹⁾

I Foraaret 1871 drog Greve Knuth og hans Familie ind paa Grundet; men her varede det lykkelige Samliv kun saa kort — kun 3 Aar, da dør Fru Elise, der ved sin stærke Karakter og sin udprægede Personlighed havde været Hjemmets Grundpille; — de, der har kendt hende, vidner, at »hun var en helstøbt Karakter, et betydeligt og fromt Menneske, der ved sit Eksempel forstod at vise opad — kærlig og trofast i al sin Færd.« Fru Elise Knuth døde i København d. 15. Febr. 1874, førtes derfra til Vejle Kirke, hvor Bisættelsen fandt Sted den 3. Marts, og hvor Pastor C. C. Wittrup²⁾ holdt en kernefyldt Ligtale over hende, hvoraf anføres nogle Linier, der tjener til Billedet af den gode Kvinde:

»Ja hun var en troende Sjæl, deraf den milde Ro, som var over hendes hele Væsen, derfor den kærlige Deltagelse, hun viste imod dem, der søgte hendes Raad eller Hjælp, derfor den velsignede stærke Magt, med hvilke hun knyttede sin Mand og sine Børn saa inderligt til sig. — Vi kunde i Sandhed paa hende anvende Verset, som nys lød:

En Sjæl i den Støvhytte boede,
en Sjæl, som paa Frelseren troede
og længtes med Haab mod det høje
med Gud og hans Naade for Øje.«³⁾

¹⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 28. Fol. 139.
— ²⁾ Sognepr. til Vejle-Hornstrup. — ³⁾ G. Knuth: Grundets Ejere. Pag. 75 f.

Den 22. Maj førtes hendes Kiste til Grundets Begravelse paa Hornstrup Kirkegaard. — Paa hendes Gravsten staar:

Gre, Fred og Velsignelse med hendes Minde.

Hendes Navn er bevaret i: »Elise von Lüttichaus Legat.«

Greve Sigismund Knuth dør d. 30. Oktbr. 1885 og begravnes d. 6. Novbr. ved sin Hustrus Side. Paa hans Gravsten staar:

Dejlig er Jorden;

Prægtig er Guds Himmel;

Skøn er Sjælenes Pilgrimsgang!

Gennem de favre

Riger paa Jorden.

Gaar vi til Paradis med Sang.

Skifteretten behandler hans Dødsbo og meddeler d. 17. Marts 1887 Arveudlægsskøde¹⁾ til Comtesse Georgine Frederikke Vilhelmine Knuth, Comtesse Gottholdine Mathilde Knuth og Greve, Stud. juris Chr. Frederik Knuth med Kurator, Direktør i Landmandsbanken, P. C. C. Harhoff. — Gaardens Værdi var ansat til 768,000 Kr., deraf for Løsøre 50,000 Kr., og Grundet gaar over til

II. Greve Christian Frederik Knuth

1887—1909

Cand. juris, der den 18. Maj 1894 ægter Frøken Sigrid Lorck, f. d. 23. Marts 1863, Datter af Overlæge Lorentz Lorck²⁾ ved 4. Dragonregiment. — Tre Aar

¹⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 46. Fol. 277-80.
— ²⁾ Hiort-Lorenzen og A. Thiset: Danmarks Adels Aarbog, 1910. S. 230.

efter, den 8. April 1897, udnævnes han til Hofjægmester.

I 1905 sælger han en betydelig Del af Hovedgaardens Jord med Hartk., 25 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb., til Proprietær Niels Skou, Lille Grundet. — Skødet¹⁾ er af 1. Marts. Købesummen var 200,000 Kr.; og d. 21. Oktbr. 1909 tilskøder²⁾ Greven Niels Skou Hovedgaarden Grundet med Bygninger og tilliggende Jord med Hartk., 42 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 1 Alb., for 430,000 Kroner, deraf for Løsøre 145,000 Kr. Ejendommens Vurdering til Ejendomsskyld var 390,000 Kr.

Greve Knuth og hans Familie — der var to Børn: Greve Sigismund Ellis Frederik Victor Lüttichau Knuth, f. d. 3. Marts 1895, og Comtesse Clara Sigrud Elise Lüttichau Knuth, f. den 24. April 1898³⁾ — flytter til København; Grevinden dør den 20. Oktbr. 1910 og føres til Begravelsen paa Hornstrup Kirkegaard. Paa hendes Gravsten staar:

I det Høje og Hellige bor jeg og hos den
som er sønderknust og nedbøjet i Gården.

Esaia 57¹⁵.

Greve Chr. F. Knuth blev i 1911 ansat ved Brand- og Livsforsikringselskabet »Danmark«.

— — — —

Comtesse Georgine Knuth, der tog Skolelærerindeeksamen i 1887, er knyttet til Institutionen »N. Zahles Skole« som Bestyrerinde for den til Seminariet hørende store Børneskole (Ml.- og Realskole, c. 350 Børn), er Medlem af Institutionens Bestyrelse⁴⁾ (fra 1909) og dennes Kasserer. — —

¹⁾ Nørvang-Tørrild Herreders Skøde- og Panteprotokol Nr. 50. Fol. 748-49.
— ²⁾ Samme Nr. 56. Fol. 84.
— ³⁾ Hornstrup Sogns Ministerialbog. — ⁴⁾ Krak's Blaa Bog 1914.

Comtesse Gottholdine Knuth ægtede d. 6. April 1900 Pastor Carl Chr. Thomsen, f. den 7. Jan. 1859, † den 4. Decbr. 1908 som Sognepræst til Vejrum¹⁾.

— — — —

Da Hofjægermester, Greve Christian Frederik Knuth drog bort fra Grundet, der i 204 Aar havde været i samme Slægts Eje — under Brockdorff'erne, Lüttichau'erne og Knuth'erne, som var knyttede til hinanden ved ægteskabelige Baand, — da lod han den murede Begravelse paa Hornstrup Kirkegaard fylde med Jord fra Grundet, saa Slægternes gode Mænd og Kvinder hviler i og favnes ind af Hjemmets egen Jord.

Godsejer Niels Skou til St. og Lille Grundet

1909—

er født i Farre, Give Sogn, d. 4. Marts 1853. — Han ægter d. 16. Maj 1885 i Hornstrup Kirke Karen Mikelsen, f. den 21. Decb. 1861, Datter af Grdjr. Mikkel Chr. Andersen og Hustru Mette Kirstine, f. Sørensen, af Kirkeby, Hornstrup Sogn²⁾, og boede derefter i Vejle i nogle Aar, hvor han drev en meget betydelig Handel med Heste, særlig som Leverandør til tyske Sporvejselskaber. — I 1900 flytter Familien ind paa »Lille Grundet«, hvor den fremdeles bor.

Da N. Skou i 1905 havde købt de første Parceller af Grundet Hovedgaardsjord, lod han paa en af disse opbygge »Lille Grundet Avlsgaard«.

Som nævnt overtager han i 1909 Grundet Hovedgaard, og den gamle Ejendom er atter samlet paa en

¹⁾ Hiort-Lorenzen og A. Thiset: Danmarks Adels Aarvog. 1910. S. 231.
— ²⁾ Hornstrup Sogns Ministerialbog.

Haand af en Mand, for hvis Vugge det ikke blev sunget, at han skulde blive »Herre til Grundet«, en Mand, om hvis Dag og Virken Livets nøgterne Virkelighed taler en Tale, der fortønes af Stemmer fra Eventyrets Lande.

Lille Grundet-Hulvej

Fotografi efter J. Hellesens Litografi af P. C. Skovgaards Maleri

NOGLE FREDERICIA-OFFICERER

OMKRING 1848,

UDDRAG AF GAMLE BREVE

AF

CHR. JØRGENSEN.

BLANDT OFFICERSSTANDEN i Fredericia har der altid i forrige Aarhundredes Begyndelse og Midte bestaaet det bedste kammeratlige Forhold. De ældre og yngre Officerer sluttede sig, vel ogsaa for en Del paa Grund af Garnisonsbyens Lidenhed, stærkt sammen, omgikkes udenfor Tjenesten som Ligestillede, og flere af de ældre Officerer tog sig paa en smuk, ofte faderlig Maade af de yngre.

Paa Grundlag af en Række gamle Breve, fundne i *Capitain Obels* efterladte Papirer, skal her fortælles lidt om en Kreds af Officerer i Aarene kort før det mindeværdige Aar 1848.

*Carl Frederik Vilhelm Obel*¹⁾ var født i Haderslev den 10. Oktober 1806 og var Søn af Ritmester Jens Bartholin Obel, tidligere i det holstenske Rytterregiment, — og Hustru Margaretha, født Hansen.

Han røbede allerede tidligt Lyst til at indtræde i Militærstanden, hvilket ogsaa stemte godt med Faderens Ønsker om at se ham, som den ældste af 5 Sønner, vælge samme Livsvej; Faderen havde desværre allerede i en ung Alder maattet træde ud af

---

¹⁾ Oplysningerne om *Capitain Obel* efter velvillige Meddelelser af Hr. Mægler V. Brøchner-Mortensen, Fredericia.

Tjenesten i 1813 paa Grund af et Sygdomstilfælde. Der ansøgte om en Friplads for den unge Obel paa det daværende kgl. Landkadetakademi, og i Vinteren 1820 lykkedes det Obel at faa Fripladsen, og han rejste til Kjøbenhavn, hvor han imidlertid straks maatte lade sig indlægge paa Hospitalet paa Grund af en ondartet Halsbetændelse, han havde paadraget sig ved den anstrængende Rejse over Storebælt.

Efter nogle Maaneders Forløb, og efter at han havde underkastet sig en meget farlig Operation, begyndte Obel paa Akademiet, og tager i 1826 Afgangseksamen, hvorefter han i 1827 udnævnes til Secondlieutenant med Rang fra 1825 og ansættes ved fyenske Infanteri-Regiment, hvor han i 1834 udnævnes til Premierlieutenant. — Da fyenske Infanteri-Regiment opløses i 1842 forsættes han til 13de Linie-Infanteri Bataillon og udnævnes 1. Juli 1842 til Capitain af II Grad og kort før Krigens Udbrud udnævnes han, 3. Februar 1848, til Capitain af I Grad ved 13. Bataillon.

Medens Kronprinsen (Frederik VII) opholdt sig i Fredericia, og senere i Odense, viste han Obel megen Velvilje, saa' ham ofte ved sit Taffel og lod ham deltage i Jagterne. — Efter Kronprinsens udtrykkelige Ønske kommanderede Capitain Obel i 1841 den Afdeling Infanteri, der ledsagede Linieskibet »Christian VII« paa Østersø-Togtet til Meklenborg, da Skibet hentede Kronprinsens Gemalinde, Prinsesse Charlotte Mariane, og Capitain Obel modtog efter Togtets Slutning en smuk Takskrivelse fra Chefen, Commandeur Lütken.

Capitain Obel bliver den 30. April 1841 gift i Fredericia med Hansine Benedicta Birgitte Brøchner, Datter af Købmand Thøger Brøchner og Hustru Johanne Kirstine Kjeldsen, og i Hjemmet er der to

Sønner, Jens Thøger Bartholin Obel,¹⁾ født 3. Maj 1843 og Johannes Obel,²⁾ født 31. Oktober 1845.

Blandt Vennerne, der jævnlig kom i Capitain Obels Hjem, træffer vi bl. a. den bekendte, daværende Se-

Capitain Carl Frederik Vilhelm Obel

condlieutenant S. Lundbye,³⁾ der ogsaa var ansat ved 13. Linie-Infanteri Bataillon. Lundbye skriver om Capitain Obels Hjem saaledes i et Brev til Fru Obel:

¹⁾ Død i Fredericia 6. Juli 1908 som Sagfører og Justitsraad. — ²⁾ Død i Kjøbenhavn 24. September 1880. — ³⁾ Sigvald Urne Rosenvinge Lundbye, født 18. Juni 1820. Deltog med Hæder i Treaarskrigen og belønnedes i 1849 med Ridderkorset. — Faldt ved Døbbøl 18. April 1864 efter et heltemodigt Forsvar af Skanse Nr. 4.

»Mine største Opmuntringer, mine ædleste Nydelser, saadanne som styrke for hele Livet, dem fandt jeg som oftest der, hvor den unge sjeldnest pleier at søge Adspredelser, jeg fandt dem navnlig der, hvor jeg traadte ind hos en elskværdig Familie, der uden at miskjende andres Maade at søge Tilfredshed, nød den største Lykke i selve Hjemmet, der hvor Manden, Konen og Børnene dannede en lille lykkelig Verden, der stedse levede sammen i uforstyrret Fred og Ro, hvilke Love den store, støjende Verden end foreskrev. Saaledes lærte jeg Deres Hjem at kjende, dette smukke Hjem, om hvilket Erindringen vil følge mig gjennem hele Livet, ja, hvor tidt, hvor ofte har jeg ikke i Tankerne besøgt den Forklarede,¹⁾ og hver Gang følt samme Glæde, som medens han vandrede her paa Jorden; ja jeg seer ham lege med sine smaa Børn, seer den Glæde, hvormed han blev modtaget i sit Hjem, jeg beundrer hans utrættelige, retsindige Stræben i Alt, hvad der angik hans Kald, med et Ord, jeg højagtede og elskede denne Mand.«

Man faar i dette Brev det bedste Indtryk af det gode Hjem, en af Capitainens underordnede her har skildret. Et andet Brev, fra en af Capitainens tidligere overordnede, Major Kindt,²⁾ viser det gode Forhold mellem ham og Obel og giver os den gamle, efter det ydre at dømme, saa bistre Militær, fra en ny Side.

Rendsborg, den 9de Oct. 1847.

Kjære gode Obel!

Modtag min hjertelige Lykønskning til Deres GEBURTSdag i Morgen, maatte De altid have Held, Sund-

¹⁾ Brevet er skrevet i 1848, kort efter Capitain Obels Fald. — ²⁾ Carl R. L. Kindt, født 6/9 1793, Major ved 13. Batl. 1/7 1842, var 31/9 1846 bleven forsat til Rendsborg som Chef for 15. Batl. — Om hans senere Skæbne, se i det efterfølgende.

hed og Medgang i Deres Foretagender. Jeg skal ret tænke paa Dem i Morgen og drikke Deres Skaal!

Jeg takker Dem forbindtligst for Deres muntre Brev som jeg modtog igaar, og læste med megen Fornøielse. Af egen Interesse vilde jeg da ogsaa ønske, at Michelsen¹⁾ iaar endnu engang maatte komme hertil. Det var Skade at de ikke kunde faa hele Fêten med hos Harboos²⁾. Det er hos dem ogsaa for mig sædvanlig gaaet galt og det Ene eller Andet er altid der kommet i Veien for mig, saa at det har gêneret mig paa en eller anden Maade.

Madame Glückstadt og Directionen for Skydeselskabet³⁾ har skrevet mig til at jeg har vundet den første Gevinst. Egentlig kan jeg ikke sige at det har glædet mig saa meget: Jeg havde hellere undt det en Underofficer. Voss⁴⁾ som skjød det til mig skal jeg ikke forglemme, men idag har jeg ingen Tid. Nu kommer der da vel Avancement, da efter Sigende ogsaa General Lützow⁵⁾ skal blive virkelig commanderende General ad interim, og Oberst Høst⁶⁾ faae denne Brigade. Det vil nu komme an paa om Kirchhoff bliver Major i Garden eller ikke. Abercron⁷⁾ har betydelige Løvter om Postmesterembedet i Haderslev, der bliver vakant til Nytaar. Det vilde være mig en

¹⁾ Søren Joh. D. M., Kaptajn i 5. Jægerkorps — Prinsen af Augustenborgs Ven — gik over til Oprørerne og spillede her en stor Rolle. Haardt saaret i Slaget ved Bov, hvor han var Fører for Kieler-Jægerne. Døde Dagen efter. — ²⁾ Chr. Fr. Jacob Harboe (1828—1882) var den Gang Premierlieutenant ved 13. Batl. — ³⁾ Fredericia Garnisons Underofficers Skydeforening, stiftet 1836. — ⁴⁾ Ernst Axel Christoffer Voss, født 17. Nov. 1826, var Korporal i 1847, meldte sig ved Krigens Udbrud som Frivillig — fik Dannebrogsmændenes Hæderstegn ved Revyen paa Lerbæk Mark 18. Sept. 1848. Udnævnt 10. Marts 1849 til Secondlieutenant ved 11. Batl. Deltog i Fredericia-Slaget og ved Frederiksstads Forsvar. Deltog ligeledes i Krigen 64 som Kompagnichef ved 21. Batl. 3. Kom. Død 8. Decbr. 1903 som Fabrikant i Fredericia, efter i 1899 at være udnævnt til Oberst. — ⁵⁾ Se Side 70, Note 2. — ⁶⁾ Frederik Julius Høst (1801—1856) Oberstlieutenant og Kom. for 15. Batl. med Obersts Karakter. — ⁷⁾ Carl Frederik Abercron, Kaptajn ved 16. Batl., gik over til Oprørerne. Udelukket fra Amnestien 1852 og slettet af Hæren s. A.

Major Carl R. L. Kindt

overmaade stor Glæde om jeg endnu iaar kunde gratulere Dem til den høiere Gage. Nu vi vil haabe at det skeer!

Major Gyldenfeldt's¹⁾ flyttede i Vinter til Byen, da en Datter skal confirmeres til Paaske. Deres Komme er meget behageligt for mig. Vi har fra den 23de til den 12te havt aldeles Ferier!

men paa Mandag begynder igjen Vinterforlystelserne.

Capitain Jørgensen²⁾ ligger endnu bestandig væk, hvoraf nogle troe at der er Haab om hans Liv, uagtet hans egen Læge har opgivet ham. Igaar rejste vore Skuespillere til Flensborg; de har gjort gode Forretninger her.

I dette Øjeblik modtager jeg det smukke Pibehoved; siig Voss min forbindtligste Tak, og at jeg snart skulde skrive ham til.

Iaftes var jeg i et lille Selskab hos Major Mangor³⁾ hvor vi spiste Kartoffler i Mundering og drak Punch. Hjem lidt efter 12. — Artilleriet skjød til Skiven i Mørket. Det gad jeg gerne have overværet, de skarpe Skud løde fælt i den mørke, vaade Atmosfære, og det endog i en Frastand af omtrent $\frac{1}{2}$ Mil.

I dette Øjeblik har vi Solformørkelse. Nu er mit Ønske kjære Obel at De imorgen ret maae have en glad Dag, og at alle Formørkelser maatte aftage for os, ligesom den paa Himmelen i dette Øjeblik er i Aftagende.

Hils paa det allerbedste: Fruen, de kjære Børn,

¹⁾ Christian Nicolai G., afskediget Major i Artilleriet, Ejer af Hohenlied, død 1856. — ²⁾ Sikkert Carl Th. J., Kaptain i Ingeniørkorpset. — ³⁾ Hans Jørg. Sigfr. M., født 1809, afskediget Major og Kanalsekretær i Rendsborg,

Sophie, Bartels¹⁾, Møllers²⁾, Harboos³⁾, Hiorts, Schiærn⁴⁾, Padenborg, Krag⁵⁾ & Fæder Krabbe⁶⁾, Lundby⁷⁾ osv.

Lev vel! Lev vel! Lev vel!

Og skal jeg leve vel maa ret snart igen see Brev fra Dem.

Deres *Kindt.*◀

Major Kindts gode Ønsker for Obels Avancement gaar i Opfyldelse, idet Obel, som nævnt, 3. Februar 1848 udnævnes til Capitain af 1. Grad.

*

*

*

Men, fra Syd trak tunge Skyer op og formørkede snart det lyse og glade Billede, man faar af Major Kindts Brev, og Majoren selv, der sidder paa en af de mest udsatte Poster, i Hvepsereiden Rendsborg, faar andet at tænke paa, end Skydegevinster og Pibehoveder.

23. Marts bryder Oprøret ud i Rendsborg, og Major Kindt, der som Øjenvidne overværer det, sender Vennen Obel en førstehaands Skildring af Begivenhederne, i hvilke han selv, som det fremgaar af Brevet, gaar over fra passiv til aktiv Deltagelse:

Rb. d. 24de Kl. 12 Middag.
(Rendsborg den 24. Marts 1848.)

Gode Ven.

I dette Øjeblik har jeg oplevet det ubehageligste, uhyggeligste Moment af mit Liv. Garnisonen stod nemlig paa Paradepladsen og erklærede sig for den

---

¹⁾ Enten C. F. B., Major ved 6. Batl., eller Rud. Th. B., Secondlieutenant ved 7. Batl. — ²⁾ Sikkert Carl K. Møller, Premierl. ved 12. Batl. — ³⁾ Se foran. ⁴⁾ Chr. Ad. Schiærn, æfsk. som Oberst, tidl. Kommandant, Oberstlieutenant Andr. Kragh, Secondl. i 13. Batl., eller Kommandør for 13. Batl. — ⁵⁾ Carl Ferd. Krag. — ⁶⁾ Ole Krabbe, født 1789, Oberstlieutenant og Kommandør for 13. Batl. — ⁷⁾ Lundby, se foran Side 65, Note 3. — Hjort og Padenborg maa være Underofficerer i Fredericia, deres Navne findes ikke i Richter »Den danske Landmiliteretat«.

i Kiel nedsatte Regjering¹⁾ bestaaende af 1 Beseler, 2 Prindsen, 3 Rewentlow-Preetz, Consul M. J. Schmidt og Bremer. Dog jeg vil heller begynde i den Orden Tingene tildroge sig siden igaar Morges. Igaar gik der Rygter hele Dagen, de omliggende Tropper skulde komme, Byen skulde angribes, Oprør o. s. v. Om Eftermiddagen en almindelig Borgerforsamling i Skuespilhuset og almindelig Forsamling af alle Commandeurer hos General L.²⁾, der var kommet fra Slesvig med sin hele Stab for at holde Krigsraad. Endelig efter mange Debatter indvilgede man i at udlevere Borgerskabet 400 Geværer fra Arsenalet. 40 Mand af Vore kom paa Vagt paa Tøjhuset, men det var den gang overflødig. At Alt var i største Spænding er naturligt. — Idag hørte jeg at Kongen var blevet tvunget til at antage et Ministerium eller Regjering: Hvid³⁾, Monrad, Clausen, Tscherning, og ikke mere var fri⁴⁾, og derpaa at en provisorisk Regjering havde dannet sig i Kiel. Kl. 8^{1/2} var jeg hos B.⁵⁾ da vi hørte Stormklokken, og da vi løb ud paa Gaden erfor vi at Prindsen var ankommet med 2 Compagnier af 5te Jæger-Corps, de var kommet med Jernbanen og rykket ind i Byen uden Tilladelse eller Anmeldelse. Hele

¹⁾ Den provisoriske Regering, nedsat den 23.—24. Marts 1848, bestod af Advokat Vilhelm Hartvig Beseler, Prins Friedrich til Slesvig-Holsten (Prinsen af Noer), Greve Friedrich Reventlow, Advokat Ludolf Bargum — der maatte udgaa og erstattes med Købmand M. T. Schmidt — og Jernbanedirektør Th. Olshausen. Advokat Johan Bremer var ikke officielt optaget i Regeringen straks, men hans Indtrædelse var forud vedtaget. Det var, efter den almindelige Mening, ham, der var Sjælen i den provisoriske Regering — jævnfør Skillingsbilledet fra 48: »Han (Bremer) støbte Kuglerne, Han (Prinsen) skjød dem ud« — (48-Samlingen paa Koldinghus). I Major Kindts Brev er Navnet Bremer tilføjet senere — mulig har Kindt ikke den 24. Marts kendt hans Navn. — ²⁾ Gotthard Lützow (1784—1850), kommanderende General i Hertugdømmerne og fung. Kommandant i Rendsborg, midlertidig afsat Efteraaret 48 og sat paa halv Gage. Der blev nedsat en Undersøgelseskommision, men han døde. forinden Undersøgelsen sluttedes. — ³⁾ Skal være: L. N. Hvidt. — ⁴⁾ . . . De lader, som de tror, at han inte mer er fri —. — ⁵⁾ Var det mon Beseler, Major Kindt har besøgt? I saa Fald har B. vistnok bearbejdet Majoren med Anmodninger om at slutte sig til Oprøret.

Garnisonen og de 400 Borgere kom sammen paa Paradepladsen. Mange Borgere endnu i deres forhenværende borgerlige Artellerieuniform, de andre saae mere ud som Sansculotter. — General L[ützow] holdt til Officererne en rørende Tale og sagde dem, at i denne Tid enhver maatte handle efter sin egen Overbevisning, og at han havde seet sig tvunget til at søge sin Afsked, ligesom Oberst Rømeling¹⁾ og Major Duplat²⁾. Som det hedder vil Mange af de danskfødte Officerer begive sig herfra. Derefter circulerede en Proclamation af den provisoriske Regjering, hvori de kundgjør at Kongen havde mistet sin Frihed, og at de vare traadte sammen for at sørge for Orden og Rolighed, men vilde strax overgive Alt i Kongens Hænder naar denne var tilveiebragt. Den lyder ganske fornuftig, thi noget maatte der gøres, da selv Gen: Commandoen i over 8 Dage ikke har faaet et eneste Brev fra Kjøbenhavn; derpaa kom Prindsen (Beseler ledsagede ham) og holdt en Tale af lignende Indhold, men syntes derved at være noget forfippet. Han sagde at alle Soldater der vilde kunne gaa hjem; men det lader ikke til at een eneste vil. — Efter min Overbeviisning tør man ikke forlade den Plads Kongen har anvist En, og vi Ældre ville alle blive og adlyde Regjeringen, med Reservation af den *Forpligtelse vi have mod Kongen efter vor Eed og Pligt*. I Eftermiddag Kl. 5 skal vi samles hos Prindsen og afgive vor Erklæring. — Hovedkassen vil ikke udbetale Anviisninger der ikke er attesterede af den pr: Regjering.

¹⁾ Hans Chr. R. (1786—1856) var i Marts 48 Stabschef hos den komm. General i Hertugd.: Lützow. Han nægtede at anerkende den provisoriske Regering og holdtes i en Art Krigsfangenskab indtil Vaabenstilstanden. — ²⁾ Cæsar Rud. Ludv. Fr. du Plat, ivrig Tilhænger af Hertugen af Augustenborg, var Marts 1848 Adjutant ved Generalkommandoen for Hertugdømmerne. Udelukket fra Amnestien 1852 og udslettet af Fortegnelsen over Riddere.

Borgerne raabte et evigt Hurrah dengang vore Par Mand *med Fanen* (de andre havde ingen) passerede dem forbi. Men Gud maa vide hvad Enden paa alt dette vil blive. Rygter gaae der altformange af; saaledes ogsaa at 3 Batailloner fra Kh: vilde lande i Eckernförde og besætte Rendsborg. Jeg troer ikke at nogen af dem kom levende herfra; thi en saadan Regjering som den nuværende i Kh: vil dog vel ingen i Provindserne underkaste sig, og jeg haaber at Jyderne ikke heller gjør det. Disse Revolutionairer og Demagoger ere altfor foragtelige. — Kom Kongen hertil vilde han blive modtaget med aabne Arme. I Efterm. kan man først vente udførlige og paalidelige Efterretninger fra Kh.

Kl. 1. I dette Øieblik rykker henved 200 Kieler Studenter ind med fuld Bevæbning. Hvad vil vi endnu opleve? I Kiel skal Oberst Høegh¹⁾ være gaaet af og Major Sachau²⁾ er blevet tilbage som Commandant med 2 Compagnier. Min eneste Trøst er at ingen endnu tænker paa at svigte Kongen. Men denne Uroe og Allarm er der ingen Ende paa. — Arctelleriet har i dette Øieblik faaet Ordre til *strax* at armere Fæstningen; men — intet er istand — ikke engang de allersimpleste Ting. Saadan er vor Militairforvaltning! Hvad vil der skee hos Dem? og hvad ville de to slesvigske Batailloner gjøre? Deres Stilling er ligesaa gal som vores og her — hvor de høiere Foresatte gaae derfra? Det tager enten en slet eller en flau Ende. En heel Del Heste fra Landet ere kommet herind for at kjøre Kanoner op paa Voldene. Vi var

¹⁾ Chefen for 5te Jægercorps, Oberst Høegh, havde ikke Fasthed nok til den 23. Marts 48 at holde igen i Kiel, men lod Vaaben udlevere til Borgerne. Da den provisoriske Regering var udnævnt, saa han, at Oprøret var Alvor, og han nedlagde Kommandoen, da han ikke vilde bryde sin Ed. — ²⁾ Major Frederik L. A. Sachau blev Chef for 5te Jægercorps, efter at Oberst Høegh havde nedlagt Kommandoen. Blev senere Major i den slesv. holst. Arme.

ogsaa hos Gen. Lützau for at tage Afsked med ham. Han græd og vi vare nær derved. Som jeg hører har Soldaterne af 14. Bat. paa Hovedvagten afrevet deres Cocarder. Lieut. Kühle skal have forlangt at blive afløst. Langt ere vi ikke fra Anarkie. —

Kl. 3. Nu havde vi Appel. P. L. Grev Ahlefeldt¹⁾, Sec. Gandil²⁾ og Rosenørn³⁾ erklærede at ville træde ud. Siden flere Dage vaie der fra alle Huse sort, røde og gule Flag. Det seer ud som om hele Byen var beboet af Farvere. Igaar kom der ogsaa Flag paa Kirketaarnene. Sang og Brøl høres allevegne. Himmelen er mørk idag og imellem regner det lidt, den er ligesom min Stemning.

Kl. 11. Kl. 5 stod Garnisonen paa Pladsen. Maj. Schröder, Ziska, Schütz⁴⁾ og jeg samt nogle flere sagde at vi vilde bevare vor Troskab for Kongen. Prindsen vilde ikke ret høre derpaa. — En stor Mængde Officerer traadte ud, de faae 50 Rb. Rejsepenge og gaae over Lübeck til Kjøbenhavn, derpaa gik jeg til Seyfforth⁵⁾ ogsaa med vort Indlæg til Prindsen, som tilsidst skal have optaget den nogenledes godt, — dog vil han det ikke imorgen, nødsages jeg til at blive, thi neppe vil da nogen mere være sikker. En forfærdelig Hoben Pøbel er strømmet hertil fra hele Landet. — Gud give at ogsaa jeg havde været dansk af Fødsel. — Hele Byen er illumineret — mig bedrøver det dybt. — Kl. 9 rykkede det 1ste Dragon Re-

¹⁾ Elias Carl Fr. Ahlefeldt-Laurvigen (1816—1864) deltog med Hæder i Trearskrigen; faldt efter en heltemodig Kamp 18. April 1864 ved Dybbøl.

— ²⁾ Frits Gottsche Gandil, født 1830, Secondlieutenant. — ³⁾ Poul Chr. Steemann Rosenørn, født 1824, Secondl. ved 16. Batl. — ⁴⁾ Johannes Schröder, Major ved 15. Batl., Anton Lebrecht Zeska, Major ved 14. Batl., Carl Chr. Schytz, Major, gik alle, ligesom Kindt, over til Oprørerne. Ved Patentet af 29. Marts 1852 blev de alle udelukkede fra Amnesti. — ⁵⁾ Gustav L. V. H. Seyfforth, Oberst, gik over til Oprørerne, dømtes 5. Febr. 53 ved en Generalkrigskommissionsdom til at have sit Liv forbrudt, benaadet 24. Marts s. A. med Tab af sin Charge og Ordener.

giment ind. 4 Off. og 250 Heste. Fürsen-Bachmann¹⁾ commanderer. Ogsaa fra Glückstadt er Majoren og 50 Mand kommet, men der komme flere imorgen. Nu er der meget stille paa Gaden, men det har ogsaa regnet hele Aftenen. — Vi skal indkalde indtil 200 Mand pr. Compagnie. — Da jeg ikke veed om jeg faar Tid til at skrive mere imorgen, vil jeg slutte som det skeer med den venskabeligste Hilsen til Bauer og Dem alle der. —

Deres *Kindt*.

Den 25de Kl. 8 M. Det er et stygt Regnveir nu jeg er næsten syg af al den Anstrængelse baade paa Sjæl og Legeme. Gud lad det snart faa en god Ende! Hvormeget Ubehageligt forestaar der mig idag??? Vilde Prindsen blot sanctionere vort Indlæg — thi jeg veed virkelig ikke hvad jeg skal gjøre, det er mørkt paa begge Sider. — Min gode Overlæge Rathje²⁾ gaer ogsaa herfra.

Tak for Deres sidste lange Brev. Jeg hører at ogsaa 2 Compagnier Kieler Borgere ere rykket ind.«

*

*

*

Det er ikke rimeligt, at Capitain Obel har faaet Vennens Brev før man i Fredericia af to af de fra Rendsborg flygtede Officerer, Capitainerne Ernst og Krieger, havde hørt om Oprørets Udbrud. Allerede Natten mellem 25. og 26. Marts kom disse to Officerer til Fredericia, vækkede Stabschefen, Major Baggesen, og aflagde Beretning, forinden de drog videre til København. Nu blev der Travlhed i Fæstningen. Iibud

¹⁾ Johan Nicolai F.-B. var 1848 Ritmester ved 1. Dragonregiment, gik over til Oprørerne og førte ved Bov Kommandoen over 1. og 2. Dragonregiment. — ²⁾ Anton Ferd. Rathje, Overlæge ved 16. Batt. Død i Randers. 1. Decbr. 1880, 72 Aar gl.

afsendtes til de andre Garnisoner, og allerede den 26. om Morgenen kunde 12. Bataillon afgaa sydpaa, foreløbig til Kolding for derefter den 29. at rykke ind i Slesvig, og den 29. Marts er 13. Bataillon færdig til Afmarsch.

Major Kindts Bekymring for de to Fredericia-Batailloner, 12te og 13de, var ugrundet; de brave Sønderjyder blev deres Konge tro!

Desto større Bekymring kunde Capitain Obel og hans Kammerater i Fredericia nære for deres gamle Venner og disses tvungne eller utvungne Roller i den store Oprørs-Tragedie i Rendsborg.

Det har sikkert gjort Capitain Obel ondt at høre, at hans gode Ven Majoren gik til den forkerte Side; — at det har kostet Major Kindt megen Overvejelse, tyder hans fornævnte Brev paa. Majoren gaar med Oprørerne og faar Kommandoen over disses 2den Infanteribataillon, den gamle danske 15de, og allerede i Slaget ved Bov staar han, som saa mange andre af Officererne i den slesvig-holstenske Armé, overfor sine gamle Venner og Kammerater.

Capitain Obel faar nu ikke megen Tid til Spekulation over Vennens Frafald. Han har, som Forstander for Munderingsdepotet, fuldt op at gøre, ikke mindst med Udrustningen af de to Batailloner og særlig af Halvbatteriet paa 4 Kanoner, som udrustedes Natten mellem den 28. og 29. Marts. Kanonerne henstod i Fredericia uden Mandskab og Heste, men paa Foranledning af Major Trepka¹⁾ ved 13. Batl. tog man de i Omegnen hjemmehørende indkaldte Trækonstabler og gjorde dem til Konstabler, Hestene fik man hos Omegnens Beboere. Det kniber lidt med Udrustningsgenstandene,

¹⁾ Johan Chr. Mathias Trepka (1809—1850) overtog, efter at Oberst Krabbe var saaret 23. April 49 i Slaget ved Slesvig, Kommandoen over 13. Batl. Faldt ved Øvre Stolk 25. Juli 1850.

saaledes som Capitain Obels Kvittering af 29. Marts viser, og særlig synes der at have været en følelig Mangel paa Benklæder og Støvler — der er kun 68 Par Benklæder og 1 Par Støvler til 78 Mand, men heldigvis er der baade Brødposer, Patrontasker og Snapsflasker til alle 78.

Capitain Obels Kvittering, der er stilet til »det høie Kongelige General-Commissariats-Collegie i Kiøbenhavn«, lyder paa at Ordren til at udlevere Munderingssagerne er modtaget Natten mellem den 28. og 29. Marts; den henlaa sammenlagt til Afsendelse, men ikke forseglet, mellem Capitainens Breve, og synes saaledes aldrig at være afgaaet, lige saa lidt som hans Følgebrev med Nøglerne til Munderingsdepotet, der afleveres til Kommandanten, Oberst Krag¹⁾ »da den 13. Liniebataillon idag har erholdt Marchordre«, — Udrykningen skete jo lidt pludselig!

Ved Bov den 9. April 1848 stod Capitain Obel med sit Kompagni af 13de Bataillon ved Bommerlund blandt Hovedreserven, og hans gode Ven Major Kindt holdt kun en god halv Mil sydligere, ved Nyhus Passet, som Chef for 2 Kompagnier af 2den Bataillon — vor gamle 15de. Der var al Udsigt til, at de gamle Venner var kommen til at kæmpe mod hinanden, idet Grev v. Baudissin gav Kindt Ordre til at foretage en omgaaende Bevægelse syd om Nyhus Sø, for derved at standse de danske Troppers Fremrykning. Kindt udførte imidlertid ikke Ordren, men trak sig med sine Tropper tilbage til Bakkerne syd for Flensborg, og siden, da Baudissin retirerede længere mod Syd og ventede at finde Major Kindt dér som Reserve, var Kindt rykket endnu sydligere, saa at hans Tropper ingen Gavn kunde gøre for Baudissins vigende Afdeling.

¹⁾ Carl Ferd. Krag, Oberstlieutenant, Kom. i Fredericia, død 1860.

Sikkert har Major Kindts Nølen og Tilbagetog uden Ordre givet Stødet til, at han kort efter Slaget ved Bov stilles à la suite og i Juni faar Udnævnelse til en Stilling som Overopsyn med Rekrutuddannelsen. Allerede 5. September faar han Afsked fra denne Stilling og bliver Kommandant i Neumünster, men 20. Februar 1849 faar han efter indgivet Ansøgning Afsked med Pension og gaar dermed ud af den aktive slesvig-holstenske Armé.

Ligesom de andre slesvig-holstenske Officerer udelukkes ogsaa Kindt fra Amnestien ved Patentet af 29. Marts 1852, men han opnaar dog senere en Art Benaadning, idet han 29. November 1856 faar Tilladelse til at vende tilbage til Danmark. Han dør i Slesvig først i August 1864.

Efter Slaget ved Bov rykker Capitain Obel med sit Kompagni af 13de Batl. ind i Flensborg for atter den 12te April at gaa mod Syd, til Slesvig, hvor han faar Kvarter paa Gottorp Slot.

Saa oprandt 23. April og med den Slesvig-Slaget. 13de Bataillon, der hørte til Avantgarden, førtes sammen med Dele af 12te Bataillon under Capitain Mechlenburg mod Fjenden af den kække Oberstlieutenant Magius, men ikke alle Soldater af disse to Batailloner kom frem i første Linie, idet Tropperne havde en meget vanskelig Fremrykning fra Frederiksberg til Bustrup; her faldt Capitain Obel sammen med saa mange andre tapre, bl. a. Oberstlieutenant Magius; og Capitain Mechlenburg af 12te bliver haardt saaret, ligesom Chefen for 13te Bataillon, Oberstlieutenant Krabbe saares og tages til Fange.

Capitain Obels Fald afbrød brat en ung lovende Militærs Løbebane. Han var, som Lundbyes og Kindts Breve viser, i lige høj Grad afholdt af under- og

overordnede. Hans Lig begraves, sammen med de andre tapre Vaabenfællers, paa Frederiksberg Kirkegaard ved Slesvig.

Hvornaar Fru Obel har faaet Meddelelsen om, at hendes Mand er falden, vides ikke. Hun har rimeligvis aldrig modtaget Oberstlieutenant Krabbes Brev — nævnt nedenfor Side 82. Et »Skillingsblad« af 26. April beretter, at han er falden, men Dagen efter rettes Meddelelsen til, at han og flere andre Officerer er »mere eller mindre saarede« (trykt i »Vejle Amts Avis« den 29. April). Har Fru Obel ogsaa faaet denne Meddelelse, har det sikkert hos hende opvakt et Haab, der dog desværre blev en sørgelig Skuffelse.

Vennen Lundbye sender Fru Obel følgende varmt-følte, deltagende Brev:

Velbaarne Fru *Obel*, Fredericia.

Fra Armeen.

Moldrup, den 22. Juni 1848.

($\frac{1}{2}$ Mil Nordvest for Haderslev.)

»Allerede for lang Tid siden har det været min Agt at forsikre Dem, Fru Obel, om min inderligste, dybeste Deeltagelse for den bittere Skjæbne, som vor ulyksalige Krig tildeelte Dem. Men sandt at sige, har jeg halvveis frygtet for ei at kunde fremstille mine Følelser i saa Henseende uden maaskee at mistrøste istedetfor at bringe Trøst, og — jeg selv har jo mistet den elskeligste Broder — nogen Tid maatte derfor hengaa, før jeg med tilbørlig Selvbeherskelse turde berøre slige Strænge. Jo ældre jeg bliver jo bitterere blive de Erfaringer, jeg samler, ja stundom saa smertelige, at jeg maa anvende al min Sjælekraft for at blive Herre over slige smertelige Indtryk. Ja! vær forsikkret Frue! at jeg i min Alder alt har prøvet flere temlig haarde

Stød — men i Forældrehjemmet¹⁾ nød jeg ret en gammeldags, alvorsfuld Opdragelse, som tidlig lærte mig at betragte Livet fra en lige saa alvorsfuld Side, og deri bestaar min største Lykke her paa Jorden. Saaledes udstyret fra Hjemmet traadte jeg ud i Livet, og for hver en Dag takker jeg Forsynet, fordi min Modgang endnu ei har overgaaet mine svage Kræfter. Lykkelig den, som bestandig takker Forsynet af denne Grund.«

Efter en Omtale af Hjemmet og den faldne Ven, trykt foran Side 66, fortsætter Lundbye saaledes:

»Og nu — skal jeg aldrig see ham meer — nei! hans jordiske Vandel var fuldbragt. Ligesaa stille og beskedent han henlevede hver Dag, ligesaa djærvt og modigt stod han sit betrængte Fædreland bi i Farens Stund, han var utrættelig ved Udrustningerne og ilte endelig selv til Hæren, netop som Fjenden trængte frem, han faldt paa Ærens Mark, hans Bortgang var stolt og hæderlig som hele hans Vandel var smuk og elskværdig. — Et saadant Minde, en saadan Arv til de efterlevende maa mildne, maa forsone os med selv den bitreste Smerte, ja ved Savnet af en saa elskelig Bortgangen forvandles den bittre Længsel til en religiøs Hengivenhed, derved beroliges man gjennem hele Livet. Gud i Himlen styrke Dem, ædle Frue! Han give Dem Fred og Ro i Sjælen, som Kraft til at møde hvad Fremtiden fører med sig, han krone med Held og Velsignelse enhver af Deres Bestræbelser for de smaa Faderløse, der nu med doppel Kjærlighed vilde slynge deres smaa Arme om den Moders Hals, som nu er deres Alt her i Livet. — Jeg har halvveis frygtet for at spørge til Deres Befindende, da kom Fru Harbo og hun fortalte mig om Alle, jeg har kjær

¹⁾ Faderen var Oberstlieutenant Joachim Theodor Lundbye, Chef for Raketkorpset (1788—1841), Moderen Kathrine, født Bonnevie (1792—1863).

i Fredericia, og navnlig beroligedes jeg ved Efterretningen om at De med en beundringsværdig Sjælsstyrke fandt Dem i Deres tunge Skjæbne. — Min fromme Moder, som mistede sin kjæreste sin meest hengivne Søn¹⁾, tænk Dem Frue, han faldt for et Vaadeskud — den for sit Fædreland saa ædelt begeistrede Moder kan ei engang trøste sig med den Tanke, at Sønnen faldt som en Helt, i Kamp mod Fjenderne, og dog er denne Moder saa fattet, saa rolig at hendes Breve til os andre Sønner næsten ere et Mynster paa Mod, Hengivenhed og Fædrelandskjærlighed — hun er en sjelden Moder.

Vi ere nu alle formelig indlevede i Krigerlevenet, det er uroligt, anstrængende og stundom besværligt, men man er allerede fuldkommen fortroligt med dette Liv, man føler derfor saa at sige ingen Besværlighed — derimod er man beriget, ja stolt og ædelt besjælet af Følelse for den retfærdige Sag man kæmper for — for Fædrelandet — og det er utroligt hvor denne Følelse i Forbindelse med den Fare, som har truet og tildeels endnu truer, har gjort alle Mennesker elskværdige. De ædleste de stærkeste Kræfter ere satte i Activitet, og disse borge for Danmarks fremtidige Held og Lykke for mange, mange Tider. — Med de inderligste, hjerteligste Hilsener til Dem og Deres Børn, beder jeg Dem, ædle Frue, modtage disse Linier som et Bevis paa det Venskab og den Deeltagelse, jeg stedse nærede for Ham og hans Nærmeste.

Deres taknemligst deeltagende

S. Lundbye.

---

¹⁾ Maleren Johan Thomas Lundbye, født 1818, faldt 26. April 1848 ved Bedsted, ikke i Kamp, men ramt af et Vaadeskud, da en Geværpyramide væltede.

Hein og Kragh¹⁾, med hvem jeg ofte taler om Dem, beder mig hilse Dem hjerteligst, ligeledes den gamle troe Severin²⁾. Uagtet jeg befinder mig vel ved 2det Comp. maa jeg dog fast daglig see og tale med Underofficerer og Menige af 3die Comp., de have Alle gammelt Krav paa mit Venskab.«

Fru Obel vilde meget gerne haft Capitain Obels Lig bragt hjem til Fredericia.

Hvem hun har henvendt sig til i denne Sag, vides ikke, men der er i alt Fald paakaldt Bistand af de fjendtlige Tropper, der nu, i Maj 48, er rykkede ind i Fredericia, idet der i Fru Obels Papirer fandtes efterfølgende Brev til en preussisk Underofficer fra en Kollega i Slesvig — mulig har Adressaten været indkvarteret hos Fru Obel.

Brevet lyder i Oversættelse saaledes:

»Hans Velbaarenhed, Underofficer i det 4de Compagni
af kongl. Preuss. Garde-Skytte-Bataillon
Herr W. Methlow
i Fredericia

Slesvig, d. 16. Mai 1848.

Meget ærede Herr Kammerat!

Deres venlige Brev af 11. ds. har jeg først modtaget den 14de, og kunde Svaret derfor ikke følge før. — Jeg har straks efter Modtagelsen af samme begivet mig til Hospitalet paa Frederiksberg, hvor de saarede danske Officerer og Menige ligge, og henvendt mig til Kommandøren for den 13de danske Bataillon,

---

¹⁾ Frederik L. Ad. Hein, født 1811, Premierlieutenant ved 13. L. Batl. og Carl Andr. Kragh (1820—1886) Secondl. i samme Batl. — ²⁾ Fourer ved 13. L. Batl. Medlem af Bestyrelsen for »Fredericia Garnisons Underofficers-Skytteforening«.

en Oberstlieutenant,¹⁾ hvis Navn jeg har glemt, og som ligeledes ligger saaret her. Han gav mig følgende Oplysninger:

»Capitain v. Obel hørte til Officererne ved min Bataillon; han faldt bag den første Vold paa den anden Side Busdorff,²⁾ og er jordet sammen med de andre døde Officerer og Soldater paa Kirkegaarden ved Frederiksberg i en *fælles* Grav. Capitain v. Obels Frue har jeg givet Meddelelse herom i et Brev, som jeg har skrevet til min Hustru, men jeg maa tro, at dette Brev ikke er naaet til min Hustru i Fredericia.« —

Hvad Opgravningen af Herr v. Obels Lig angaar, mente Oberstlieutenanten, at dette vanskelig vil kunne tillades. I den nævnte Grav hviler nemlig 102 Døde (4 preussiske, 5 danske Officerer, 35 preussiske og 58 danske Soldater,³⁾ det er dem, som faldt i Kampen ved Dannevirke og ved Busdorff. — Af disse Døde har kun Officererne Kister, som imidlertid ere meget daarlige, de andre ere lagte i Graven i samme Paa-kledning, i hvilken de faldt, og derpaa er alt dækket med ulæsket Kalk. — De kan herefter vel forstaa, Hr. Kammerat, med hvilke Vanskeligheder det vil være forbunden, at udgrave Herr v. Obels Lig.

Jeg har henvendt mig til vor Regiments-Adjutant, Capitain v. Lenz ved vort Regiment, som vilde tale med Regiments Kommandøren og med Kommandanten for Slesvig, men som imidlertid allerede paa Forhaand forsikrede mig, at denne Anmodning vilde blive afslaaet, da det paa en Maade ogsaa vilde være umenne-

¹⁾ Oberstlieutn. Ove Krabbe (1789–1864), 1845 Chef for 13. Liniebataillon, saaret i Foden ved Bustrup af en Geværkugle og taget til Fange. —

²⁾ Danevirkevolden, syd for Bustrup. — ³⁾ Ialt hviler paa Frederiksberg Kirkegaard, faldne den 23. April, 6 danske Officerer: Capt. Obel, Capt. Frederiksen, Capt. Hviberg, Capt. Kurtzhals, Secl. Lund, Prml. Stricker, og efter Kirkebøgerne, 72 danske Underofficerer og Menige, og de under Side 83, Note 1, nævnte to danske Officerer.

skeligt at forstyrre de faldne Helte i Graven, — rent fraset den Omstændighed, dersom man fik Tilladelsen, om man efter 4 Ugers Forløb, endnu kunde kende Captain v. Obels Kiste.

Den danske Oberstlieutenant udtalte endvidere Haabet om, at der paa Graven kunde blive rejst et Mindesmærke, som bar Navnene paa alle, som hvile her, i det mindste da Officerernes.

Hvor gerne jeg end vilde have givet Dem en tilfredsstillende Meddelelse, saa er det mig i Øjeblikket ikke muligt, da jeg først maa afvente Regiments-Kommandørens Afgørelse, men jeg skal, saa snart den modtages, straks give Dem Meddelelse om Regiments-Kommandørens Syn paa Sagen.

Til Slut skal jeg tillade mig at meddele, at der af Danske endnu er jordede 1 Oberst, 1 Captain og 2 Lieutenanter¹⁾ i samme Grav, som Herr v. Obel.

Skulde De endnu nære andre Ønsker, denne Sag vedrørende, skal jeg gerne være til Tjeneste, saa vidt det staar i min Magt, — og tegner mig

med Højagtelse og Hengivenhed

Robert Wohlgemuth.«

Captain Obels Lig fik, som bekendt, Lov at blive liggende paa Frederiksberg Kirkegaard ved Slesvig, sammen med hans tapre Kammeraters.

Hans Enke overlevede ham i en lang Aarrække. Hun blev boende i Fredericia —, gamle Fredericianere vil sikkert endnu mindes det gamle Hus i Gothers-

¹⁾ Det synes, som om det er Oberstlieutenant Styrup, falden 24. April ved Oversø Mose, og Premierlieutenant Tronnier, saaret 23. April, død 1. Maj, der menes, men Capitain Mechlenburg, saaret 23. April, døde først 19. Maj, og andre synes ikke at være begravede paa Frederiksberg. Oberstlieutenant Magtus, falden 23. April, ligger paa Hedeby Kirkegaard.

gade, hvori hun boede — nu er det forlængst nedrevet for at give Plads for »Knudsborg«.

Fru Obel oplever i Fredericia 1864, i hvilket Aar hun flytter til Kjøbenhavn — sandsynligvis er hun flygtet fra Byen sammen med saa mange andre af Byens Indbyggere.

Hun døde i Kjøbenhavn 11. Maj 1869.

Billedet Side 65 er efter Maleri paa
»Museet paa Koldinghus«.
Major Kindts Billede Side 68 er efter
Daguerreotypi.

KØBMANDSLAVET I KOLDING.

VED

P. ELIASSEN.

I min Bog »Kolding fra Middelalder til Nutid« har jeg (Side 268 ff.) omtalt det gamle Købmandslav i Kolding. Byens Købmænd havde i Juni 1586 under Kong Frederik II's Ophold paa Koldinghus henvendt sig til ham med en Klage over, at medens alle Haandværksfolk i Kolding havde Lavsskraa og kongelige Privilegier, havde Købmændene ingen, og de stod derfor værgeløse, naar der skete Indgreb i deres Handel. Kongen fandt deres Begæring om Lav og Lavsskraa rimelig, og Aaret efter forelagde Borgmester og Raad en Skraa for Købmandslavet, som Kongen stadfæstede 10. Juli 1587.

Denne gamle Lavsskraa, der giver adskillige gode Oplysninger om Forhold i Kolding i det 16. Aarh., har hidtil aldrig været trykt, men fortjener at kendes, hvorfor den herved gengives i den Ordlyd, hvori den findes i Rigsarkivet (Koncept til jyske aabne Breve 1587 ^{10/7}).

I sin gamle Form forfaldt dette Byens gamle Købmandslav under Krigene i det 17. Aarhundrede. Det fornyedes 1673, tildels med nye Bestemmelser, som dog er af betydelig mindre Interesse.

Den af Rigsarkivar Secher i Fortalen til »Kongens Rettertingsdomme« I angivne og paa Dansk historisk

Fællesforenings Møde i Aalborg 1914 atter paapegede Retskrivning er i Hovedsagen fulgt, dog er der for yderligere Tydeligheds Skyld benyttet store Bogstaver i alle Navneord. Tallene ved Skraaens enkelte Punkter staar ikke i Originalen, men er tilføjede i den trykte Gengivelse her:

»Gjøre alle vitterligt, at som vore Undersatte, menige Kiøpmend och Kiøpsvene udi vor Kiøpsted Kolding, nogen Tid siden forleden hafve til os supplicerit och tilkiendegifvit, at de icke hafve nogen Skraa och Laugsret, och begerit underdanigst, at de maatte bekomme Skraa og Laugsret, hvor efter de dennom kunde hafve at rette, eftersom udi andre velordnede Steder er sedvanlig, hvor efter vi naadigst hafve tilskrefvit og befalit os elskelige Borgmestere och Raadmend samesteds, at de skulle ald Leilighet ofverveige och derefter gjøre en Skraa och Laugsret, som fornefnte Kiøbmend och Kiøbsvenne saa vel som andre vore Undersatter her sammesteds kunde vere lidelig och gafnlig, og de nu efter samme vor Bevilling och Forordning hafve giort och os ladit foredrage en oben beseglit Papirs Skraa och Laugsret liudendis Ord fran Ord som her efter følger:

Nogle Artikle om Kiøpmends Laug udi Kolding.

1. Først at ingen Svend eller Dreng, som Kiøpmand vil vorde udi Kolding, skal indtagis udi Kiøpmands-laug, førre hand hafver det udi Borgmesters och Raads Minde med menige Lagsbrødre och skal ei stedis saadanne ny Kiøbmend at kiøbslaa for dennum sielf, førend de hafve tilfeste dennum i fornefnte Lag och udgifvit 4 Mark Pendinge til Lagit och 1 Mark til

Fattige och gjort sin Ed, at hand skal gjøre Privilegien fuld vid alle sine Artikler och vere sin Øfvrighed och Oldermend hørig och liudig i alle Lags Bud och retferdige Erinde. Skal och ei heller ny Kiøbmand indtagis i fornefte Lag uden hand hafver saa møgit Gods och Pendinge uden Gield och Vederlaug, som 4 Laugsbrødre tyckes at hand er bekvemmit til Lagit, paa det ingen skal holde sig dertil førend hand kand vere skickelig; findis hans Gods och Pendinge mindre end Privilegien indeholder, blifve (hand) uden Lagit och icke kiøbslaa for sig sielf, førend hand det kand hafve i Minde.

2. Item skal dend, som Kiøbmand vil vorde, hafve et godt Røgt och Bevisning, hvor hand sig hafver skikkit, hvad heller han gifter sig der eller kommer af Kiøbsted eller Land, at det kand kiendis, at hand er saa bekvem, hand i Lagit maa indtagis och gifve til Lagit och de fattige so som forbemeldt er och vere Lagsbroder, fordi om nogen i Lagit trenger paa Loug, da maa hand verge sig med Lagsbrødre.

3. Item paa det at desto bedre Øl skal findis udi Kolding, maa de, som Kiøbmend ere, bruge Brøggeri och brøgge Øl til Sal, fordi at de icke andit Embede kunde, och ephterti Handtvercks Folk hafve deris Frihedt och Skraa, emod hvilcke Kiøbmendene icke begierer dennum at forkrenke, och derephter skal ingen anden brøgge Øl til Saall uden deris Huse eller i Kande at selge uden de, som i Kiøbmands Lag er och ei andit Embede kunde, och hver Embitsmand bierig sig af sit Embede, som hand best kand, och brøge til sit egit Behof, dog skal det vere frit for dennum och deris Giester udi deris egit Hus, skulle och ingen Embitsmand nogit Kiøbmandskab gjøre,

drifve eller kiøbe uden de det behof hafve til deris Embede och i deris Huse.

4. Item vil och nogen Embitsmand ei lade sig nøige met sit Embede, men ville bruge Øl Sall och anden Kiøbmandskaf, hand ofvergifve sit Embede och det ei bruge och gaa i Kiøbmends Laug och nyde och faa ald dend Frihedt, Lagit hafver. Vil hand icke det gjøre, da vere forbrot det han saa kiøber och selliger, halfve Parten til Kongen och anden halfve Part til Byen.

5. Item ingen Laugsbroder skal bruge fremmede Mends eller Gestis Pendinge, saa frampt samme Pendinge och det Gods, for dennum kiøbis, ei skal vere forbrot efter Stadsretten.

6. Item skal ingen Laugsbroder faa¹⁾ Embitsmend sine Pendinge at kiøbe nogen Kiøbmandskaf, Skind, Huder eller andit sligt af Embitsmend, som kiøbt er til Forprang, saa frampt at det Kiøbmandskab och Pendinge skal ei vere forbrot til Kongen och Byen, och der til bøde 4 Mark til Lagit og 1 Mark til fattige.

7. Item skal och ingen Laugsbroder udføre nogen Kiøbmandskaf for Embitsmend til Tyskland under den Brøde, som forskrefvit staar, uden hvis hans Handtverk belanger.

8. Item hvilken Laugsbroder, som andre gjør Forkiøb eller kiøber i Byen uden det Tegen, som blifver fornefnt och det paa dennum eller deris Bud kand louglig bevises, bøde emod Kongen, Borgemestere och Raad, som Byens Vilkor indholder, emod Lauget 4 Mark och 1 Mark de fattige.

---

¹⁾ give.

9. Item ingen Laugsbroder eller hans Bud skal anderledis kiøb Kiøbmandskab som almindeligt er end som dennum af Borgemestere, Raad och Laugs Oldermænd, førend det sat och forordnet er af dennum.

10. Item hvilken Laugsbroder, som udfarer af Byen och ind i andre Kiøbsteder at boe, udi Aar och Dag, och løster siden igien at komme, hand vinde sin Borgerret och Laug paa det nye.

11. Item ingen Laugsbroder eller hans Bud maa eller skal bere Vaben eller Verge til deris Laugsgaard ved 6 Daller Brøde til Laugit och 2 Mark til fattige.

12. Item ingen Laugsbroder med andre eller flere skal gjøre Sambling emod sin Borgemester, Raad, Oldermænd eller Laugsbroder enten med Ord, Raad eller Gierning; hvo det gjør, vere troløs emod Borgemestere, Raad, Oldermænd och sine Laugsbrødere och der til bøde emod Kongen 6 Daller, emod Laugit 6 Daller och de fattige 1 Daller, och siden ei vere sit Laug nermer end alle Laugsbrødres Tycke och derefter icke at vere betroet til nogen Borgemesters, Raads, Byens eller nogen Laugs Erinde efter denne Dag.

13. Item findis och nogen Laugsbroder, Mand eller Kvinde, der andre fortaler eller befører dennum i deris Laugsgaard eller uden med nogen Tale, som de ei siden ville tilstaa och ei kand bevisis i Sandingen, eller nogen anden Spot, som ei heller kand lovlig bevisis, den bøde emod Kongen 12 Mark, emod Lauget 12 Mark och 4 Mark til fattige.

14. Item hvem som ofverløbe Borgemestere, Raad, Fogden eller Oldermænd for Laugs Tarv och beste Skyld, bøde emod Kongen 2 Daller och 2 Mark til fattige, gjør hand det nogen sin Laugsbroder for hvad

som helst Sag det er, førend hand hafver kiert sin Brøst for Oldermænden paa fastnede Stefne, bøde en Daller Kongen, 1 Daller Laugit og 1 Mark fattige.

15. Item spilder mand Laugs Øl med Vilge eller drikker anden store Stobe eller Skaaler til med Afvind och Uvilge emod Gud och af Ofverflødighed eller sidder lenger om Aften end Klocken slaar 9 uden Oldermænden det forløfver, bøde en Daller til Kongen, 1 Daller emod Laugit och 1 Mark til fattige.

16. Item hvem sig forbyrder i Laugit i nogen Sag, det Laugit indholder eller hvo som Hosbunden eller Laugsgaard uførmer eller skader, den Skade skal staa til Oldermændens och Laugsbrøders Tycke; sammeledis skal och vere, om nogen gifver anden Pust eller Hordrag.¹⁾

17. Item skal ingen doble eller lege²⁾ i Laugshus under 1 Daller til Kongen, 1 Daller til Laugit och 1 Mark til fattige.

18. Item hvilken Laugsbroder eller Søster, som kalder anden Skalk, Tyf eller Forredder eller noget andit sligt, der Ere paagielder, eller nogen Laugssøster ukvemmeligen taler til anden, eller den ene trenger den anden af sit Sede eller en ophøfver sig ofver den anden af Hofmod eller Ofverflødighed, der saa fuldt hafver gjort i Laugit som hun och saa vel er kommen til Alder, den her emod giøre, bøde Kongen 1 Daller, til Laugit 1 Daller och 1 Mark til fattige.

19. Item hvo som skiuder sig fraa sin Oldermænd och Laug for nogen Sag til Raadhus, Byeting, det Kongens Sag ei rører, taber hand der sin Sag, bøde emod Kongen 3 Daller, emod Laugit 3 Daller och 1 Mark til fattige.

¹⁾ Næsehug eller Haardrag. — ²⁾ spille.

20. Item ingen Kiøbmend eller deris Drengs skulle gaa paa Landit at giøre Landkiøb, drister sig nogen emod at giøre det, da maa fraa dennum tagis, hvad de hafver med at fare.

21. Item ingen Kiøbmand skal købe nogen fremmede Kiøbmand Heste eller Øxen til, uden hvis de hafve paa deris egne Stalde och kiøfte for deris egne Pendinge, hvo her emod giør, bøde 1 Daller emod Kongen, 1 Daller emod Laugit och til fattige 1 Mark.

22. Item at ingen fremmede Kiøbmend skal købe eller selge her i ret fri Merkit (Marked) førend Byklocken gaar som i andre Kiøbstederne er sedvanligt, och ingen selge ephter tredie Dag, naar Klocken gaar. Hvo det giør, de stande Byfogden, Borgemestere og Raad til Rette ephter Stadsretten.

23. Item at ingen fremmede Kremmer eller deris Bud skal gaa her om i Byen med deris Kiøbmandskab nogen Tid paa Aarit, men ville de staa ud til Merkit med deris Gods, stande 3 Dage och ei lengere, uden naar kgl. Majestet holder her sin Hof, da dennum saa vel som andre vere det frit.

24. Item ingen fremmede Kiøbmend skulle selge Salt, Staal, Tystøl¹⁾, Hør, Hamp eller andit sligt Gods uden ved hele och halfve Skippund, hele och halfve Lester, Humble ved Tremmit²⁾, Borgerlerit i Bolte³⁾, Klede i hele Støcker, uden i ret fri Merkit, och de Kiøbmend, som komme med grofve Secke Humble, staa ud 3 Dage och gifve ud med Byens Maal, af Bysens Bud ved Verd som Godset er godt och vorder sat af Kiøbmend och Oldermænd med Byens Kiemner, saa at den skier saa vel Skiel den kiøber, som den der selger.

1) Tyskøl. — 2) Særligt Maal for Humle. — 3) »Borgerlærred» i Ruller.

25. Item at ingen Kiøbmend her eller fremmede skal selge deris Gods for godt som undt er, hvo det gjør, hafve forbrot Godsit, hand hafve med at fare, Halfparten til Kongen och Halfparten til Laugit.

26. Item at alle Giester och Kiøbmend her maa fri kiøbslaa med hverandre i deris Laugshus, naar dennum løster. Hvem som kiøber nogen Ting udi eller uden Kiøbmends Laugshus och dricker Likiøb der paa, hand skal holde Kiøbit.

27. Item findis nogen Laugsbrødre, som tilsteder sine Giester i sit Hus at kiøbslaa emod nogre disse Artickle, som denne Privilegie indeholder och ei advarer sine Giester, at saa ei maa vere, eller och tilsiger sin Oldermænd eller Laugsbrødre, at saa skier, och den Giest saa kiøbslaar emod hans Vilge, hand bøde en Daller til Kongen, en Daller til Laugit och 1 Mark til fattige, men døllier hand det, om hand veed, at saa er skeet, verge sig med siette Mand af sine Laugsbrødre.

28. Item er det saa, at nogen Laugsbroder mister sit Gods til Søes eller tilfaldet nogen anden ofverfaldende Skade, saa Fattigdom slaas hannum til, paa det hand ey skal bede sit Brød, men maa blifve ved sin Nering, da skulle alle Laugsbrødre, hver efter som hand formaa, gjøre hannum eller hende end møgelig Hielp ephter Oldermænden och Laugsbrøders Tøcke. Er hand eller hun vanmegtig eller saa arm, at de ei kunde dennum bierge, men maa bede deris Brød for Guds Skyld, da skulle alle Laugsbrødre, det formaa, hielpe den Laugsbroder eller Søster med et Maaltid om Dagen, saa lenge den lever, och hvilket Laugs-søskende, som fattig er och afgaar och ei formaa sin Begravelse, da skal Oldermænden i Laugit lade det

Søskinde begravde med Laugspendinge i alle Maade som deris Vilkaar er.

At dette saa er samtyckit som forskrefvit staar, hafve vi ephterskrefne Anders Simensen, Ancker Mogensen, Borgmestere i Kolding, Hans Pedersen, Iver Hansen, Severin Christensen, Jens Pouelsen, Anders Bøgvad, Raadmend och Anders Brun, Byefogit, trikt vor Beseglinge her neden for. Actum Kolding den 9. Juli, Aar 1587.

Hvilken forskrefne Skraa och Laugret vi efter fornefte vore Undersottis, menige Kiøpmend udi Kolding underdanigst Anlangende hafver af vor synderlig Gunst och Naade fuldbyrdt, sambyckit och stadfest och nu met dette vort obne Bref fuldbyrde, sambycke och stadfeste udi alle sine Ord, Puncter och Artikler efter som den indeholder och udviser, dog ville vi os och vore Efterkommere, Koninger udi Danmark forbeholdit hafve forskrefne Skraa eller Laugsret at forandre och forordne derudinden, efter som Tidens tilfaldene Leighed och sær vore Undersaatters egne Gafn och Bedste kand fordere. Forbiudendis vore Fogeder, Embitsmend, Borgemestere, Raadmend och alle andre forskrefne vore Undersaatter, Kiøpmend och Kiøbvenne udi Kolding her emod paa forskrefne Forordning, Skraa och Laugsret at Hinder eller udi nogre Maade Forfang at giøre under vor Hyldest och Naade. Gifvit etc.

Actum Kolding den 10. Juli 1587.

SMAASTYKKER.

EN BESKRIVELSE AF HØJEN FRA REFORMATIONSTIDEN.

VED et Julegilde i Højen ifjor faldt Talen paa gamle Dokumenter, og Partikulier *J. P. Lomholt* i Højen (86 Aar) nævnte da to gamle Dokumenter, der havde været i hans Eje, og som formentlig endnu var i Behold. Gaardejer *Smith-Hansen*, Højen Skov, gjorde da Redaktionen af Aarbøgerne den store Tjeneste ikke blot at indberette, at disse Dokumenter eksisterede, men fik hos Ejeren, Kroejer *P. Lomholt*, Lov til at laane Redaktionen dem. Det viste sig at være to Pergamenter. Det yngste var udstedt 1640 og var af mindre Interesse, men det ældste, der var særdeles velbevaret, om Skriften end var gulnet, var fra 1547 og af ganske særlig Interesse. Det var et Tingsvidne paa Ejerretten til en Gaard i Højen, altsaa af samme Betydning den Gang som et Skøde nu. Gennem Beskrivelsen af Gaardens Jorder, baade dem, der laa i Ejerlav (Fællesskab) med den øvrige By og de »Enemærker« (*Ornum*), der tilhørte Gaarden, er der nævnt en stor Mængde Marknavne, hvoraf man nu kun kender en Del. Niels Nielsen *Rød*, der nævnes i det gamle Pergament, var en af Højens og Jerlev Sognes første protestantiske Præster, og »velbyrdig Svend, Cristenn Perssen til Stubdrup« maa være en Søn af hin Herremand Peder Kristensen til Stubdrup, der nævnes 1499 og tilhørte Glambek-Slægten¹⁾.

---

¹⁾ J. Saml. VI 23 og 35.

Vi aftrykker her det gamle Tingsvidne:

Oluff Brun herrisfoget tiill Jeerloff herrits ting, Hans Nielssen i Hiellmdrup, Esbernn Perssen i Bølling, Nis Perssen i Høine, Jens Marthenssen i Tudue oc Niels Jennssen i Bølling, Gøre uitterlict for alle met thette vort obne breff anno domini mdxlvij, otthensdagenn nest for Sancti Jørgens dag, tha var skickit for oss oc for danemend flere thenne breffuiser Nis Anderssen i Høine, huilckit loffligenn eskit oc fing eth fuldt tingis vind af viij trofast dannemendt, som var Las Marthennsen i Tudue, Nis Marthennsen i Starup, Thomes Suendssen i Vesterbi, Tage Perssen, Terckil Perssen ibidem, Jes Sørennsen i Ballisgard, Hans Mattssen i Vilstrup oc Sorenn Laurissen i Riis, huilcke forscreffne viij dannemend alle samdirectelict vonne (!) paa theris gode tro, siel oc sandigenn, at thennem fulduitterlict er, at the hørde oc soge same dag paa forscreffne Jeerloffherris ting for dom ene danemand oc ene dane-suendt vinnit for thennem met vpract finger, som var Niels Nielssen Røedt, preest tiill Høine, oc velburdug suend Crestenn Perssen tiill Stubdrup, saa the neruerendis huos var nu paa (?) mandag siist forgangenn, soge oc hørde, thett forscreffne Nis Anderssen i Høine giorde ene loug oc lage heufft met xij mendt, danemendt oc danesuendt loff tiid dagis met synn neste kyønn, som fogdenn oc herrismend fand hannem for, oc induorde hannd hans gard oc gardtz steedt oc bottofft vdi viielsse oc bredelsse som nu forfunden er oc her tiill then fiortennde deell i Høine marck i reebdrogenn iord, skoug oc marck, agger oc eng, vott oc tiurt, intit vndertagenn i nogre maade indt tiill alle marck muoder up fra Høine aae, som Harild vedt tager, oc saa up vdt mot Hariil oc saa det gamell

skieell up sönndenn vidt Horstet oc saa hedenn vdt met then tofft siide, som Symenn Jørgenssen paa boer, oc saa fra thett samme hiørne oc ther øster paa same toffter oc saa up at thenn digge tiil Brenneye vidt tager, saa hedenn at Brenneye tiil thenn stienn ved tager, som stander emellom iij marcker, som er emellom Høine marck, Horstet marck oc Velling marck, oc saa rette marck skel at Velling kiær oc saa rette gamelskiael emellom Høine marck oc Tiuffkier marck igiem mell Vlkie oc vd tiill marss muose vaadt vid tager, oc saa vester up emellom Høine marck oc Freeste marck, tiill Stubdrup marck vid tager, oc saa nør aff samme strøme gang ud at thett gamell marck skieell emellom Høine marck oc Stubdrup marck østen at Møglhøff¹⁾ oc østenn om Møgelhøff oc saa neder i surmaie tiil enn steenn vedtager, som stander emellom iij marc, emellom Høine marc oc Stubdrup marc oc Jerloff marck vedtager, saa neder aff thenn strøme gang imodt Høine kierke oc saa aff same strømegang vestenn om kierke oc saa tuert offuer steenn siig oc saa vestenn vp udt met crestens holt rette gamel skiell tiill Huolborg marc vedtager, saa i thenn becke rundt, som løber af prestegardt dam²⁾, saa samme beck neder til(?) Nede aa, saa up at Nede aa tiill Suynholtskoug vedtager, ther inden alle tisse marck muoder induord hand seg thenn fiorthenndispaart i rebdragenn jordt. Item ther tiill toofft oc ennemercker, eth ennemerck, som kallis Hiuffuelbeck³⁾, i viielsse oc bredelsse som for fundenn, saa fraa Høine aa vedtager vnder spiuds odt oc saa vp at thenn beck emellom Suynnholt skaug oc Høffuelbeck tiill Hordstet skaug ved tager oc saa sönnder vp at thenn grunde emellom Horstet skoug och Høffuelbeck oc saa thenn dige ved tager ved

¹⁾ Vistnok «Svo't Hyv» = Sortehøj, der ligger paa Terkel Bundgaards Mark, Stubdrup. — ²⁾ Nu Eng. — ³⁾ Et Skovskifte.

samme grundt ud at Horstet krog oc saa fra Horstet krog sønndenn ud met Høffuelbeck at thenn digge tiill thenn steenn, som kalles smørslauff steenn¹⁾, saa fra samme steenn at then Digge nør oc vester paa tiill thenn beck rundt ved tager, som løber emellom Horstet hielm oc Hiuffelbeck neder till Mordemau aa vedt tager oc saa neder at *Mordemau aae* tiil Suynholt ved tager. Item eth støcke jordt, som kallis Huidz Dam, i biugels oc bodels som nu for fundenn er, som merckit er met steenn oc grøfft fraa thenn vester digge ennde, som ligger vedt Horstet kircke stiid, som venneder paa velburdug mandts jordt Peder Crestenssen aff Stubdrup oc saa same digge øster paa udt met Horstet kircke stiidt tiil Nederbii tofft ved tager, saa same digge Nedenn sønndenn udt met Nederbii tofft, saa same digge sønnder paa igenn tiill Høine aae vedtager, saa same digge sønnder paa up fra Høine aae vp tiil Sundveyenn vedt tager, saa vester paa at same digge tiill thenn steenn, som stannder emellom Huidts dam oc Gælskot tofft, saa nør offuer fra same steenn igen oc vdi thenn digge ennde, som løber ud met Horstet kircke stii, thett indurde hand for een gamel ornu. Item en tofft liggendis vestenn op tiill hanns gardt, i vielss oc bredelss som er om merckit met steenn. Item enn tofft liggend sønnden vp tiill hans bootofft oc saa offuer tiill prestens tofft vedt tager, i viielss oc breelss som for funden er. Item en tofft, som kallis Eintofft, i viielss oc breelss som nu forfundenn er. Item it agger, som løber offuer Tougardtz høuff, som ligger emellom tuo botoffte, thenn ene tiill thenn gardt Nis Jennssen i bode, thenn andenn liggendis tiil thenn gardt, som Oluff Perssen iboer. Tette for-

¹⁾ Formentlig ved »Smørhul«, en Sænkning i Terrænet paa Vejen mellem Horsted og Klattrup.

screffne iordt, som forscreffuit stander, toofft oc enemercker, induorde hand met hands eedt tiil sig oc syne hostru oc theris arffuing og theris met arffuing for hans rette gardz iordt, som hand kand beuisse oc haffuer ligendis tiill the gaardt hannd nu i boer vdi lxxx aar oc mere oc kenndis ther ingenn mandt lod eller deell vdi vden som for screffuit stander i nogre maade. At saa er gangenn oc saadenn i sandheedt, thett vinder vij met vort indseyler trøckkenndis nedenn for thette vort obne breff. Datvm ut supra etc.

Original paa Pergament med 6 vedhængende Segl.

ET GAMMELT KORT OVER SKÆRUP.

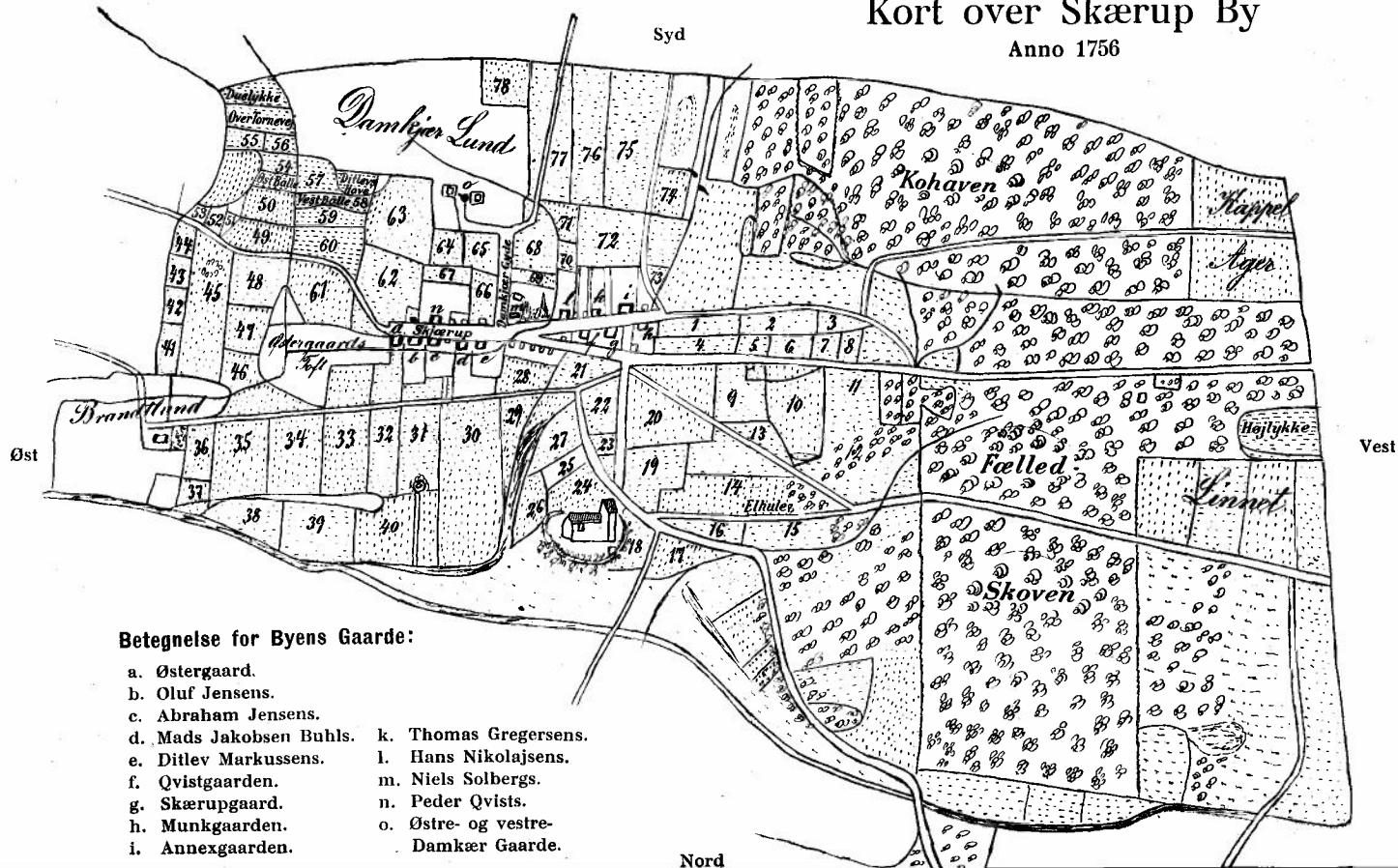
FØR Udskiftningen var Jorderne i de forskellige Byer inddelte i flere Afdelinger, saakaldte Fald. Skærup Bymarker bestod af Nørremarken, Søndermarken, Østermarken og Vestermarken. Af disse var Nørremarken inddelt i 27 Fald, Søndermarken i 11, Østermarken i 27 og Vestermarken i 14. Hvert af disse Fald havde særlige Navne, og var af meget ulige Størrelse. I Skærup og Damkær var før Udskiftningen 15 Gaarde og 1 Bol samt nogle Agre, der tilhørte Kirken. Gaardene var af forskellig Størrelse. Et Par af dem, Skærupgaard med Munkgaarden og Østergaard med Afbyggergaarden Brandtlund, hørte saaledes til Egnens større Bøndergaarde med 14—15 Tdr. Hartkorn, Byens andre Gaarde med Undtagelse af en havde hver 5—6 Tdr., men flere af dem, bl. a. de 2 Damkær Gaarde, var delte i 2.

Gaardene havde deres Agre rundt omkring i de forskellige Fald paa Bymarken. Blandt en Mængde forskellige gamle Papirer fra Skærup, som jeg for nogle Aar siden laante af Gaardejer N. M. Linnet, Vejbygaard, der er født paa en større nedlagt Gaard i Skærup, fandtes et gammelt haandtegnet Bykort fra 1756. Det er tegnet af Major Joh. Moldrup paa Brandtlund. Paa dette gamle Kort ser man, hvor de gamle Gaarde har ligget, og hvorledes Bymarken har været delt. Da jeg mener, det kan interessere nogle af Aarbogens Læsere, har jeg lavet en Tegning af Kortet saa godt, som det har været mig muligt. Selve Kortet er nemlig en Del medtaget af Ælde. Tegnerens Navn findes ikke paa det; men Major Moldrup har skrevet en Byvedtægt for Skærup fra 1756, og Haandskriften paa denne er den samme som paa Kortet, saa jeg nærer ingen Tivl om, at han har tegnet det. De fleste af de gamle Stednavne, der findes paa det, bruges endnu.

Major Moldrup arbejdede i flere Aar omkring 1760 paa at faa Skærup Bymarker udskiftede af Fællesskabet og udarbejdede i den Anledning et Forslag til Udskiftningen, som jeg har en Afskrift af. Det er underskrevet af ham den 21. Februar 1761. — I Forslaget forklarer han, hvor uheldigt det er med Fællesskabet, og at han for at faa sin By ud af dette har udvalgt 4 af Byens »ældste« Mænd og af de »kyndigste« til at taksere Byens Jorder. Han skriver, at de fleste af Byens Beboere er Hs. Majestæts Fæstebønder, nogle er Selvejere, en er Præstens Annexbonde, og en har en Gaard, der tilhører Kolding Hospital. Af disse udvalgte han den ældste Fæstebonde, Ditlev Markussen, Hospitalsbonden Peder Sørensen Qvist, Annexbonden Jes Pedersen og Selvejeren Oberstløjtnant Bone Falck,

Kort over Skærup By

Anno 1756

Betegnelsen for Byens Gaarde:

a. Østergaard.	k. Thomas Gregersens.
b. Oluf Jensens.	l. Hans Nikolajsens.
c. Abraham Jensens.	m. Niels Solbergs.
d. Mads Jakobsen Buhls.	n. Peder Qvists.
e. Ditlev Markussens.	o. Østre- og vestre-
f. Qvistgaarden.	Damkær Gaarde.
g. Skærupgaard.	
h. Munkgaarden.	
i. Annexgaarden.	

Nord

Forklaring af Tallene paa Skærup Bykort:

1. 1ste Hyldeager.	40. 3. Kodderholm.
2. 2det do.	41. 1. Maarskæls Fald.
3. Gaasenæb.	42. 2. do.
4. 1ste Horsfald.	43. 3. do.
5. 2det do.	44. 4. do.
6. 1. Bredkær.	45. Lundums Fald.
7. 2. do.	46. Storkekrog.
8. 3. do.	47. 1. Dyvelsmose.
9. Husted May (Made).	48. 2. do.
10. Andersbo.	49. 2 Tangbanke.
11. 4 Agre ved Qvisthave.	50. 1. do.
12. 15. Vinters Have.	51. 3. Mayerkær.
13. Lille Kolled.	52. 2. do.
14. Thyge Skrædders Skifte.	53. 1 do.
15. 3. Oversands Fald.	54. Stakket Tangbanke.
16. 2. do.	55. Over Rugholm.
17. 1. do.	56. Lange Rugholm.
18. Vældekilde.	57. Tornvej.
19. 4. Bluesager.	58. 1. Lundballe.
20. Lang Laber (Labers Holk).	59. 2. do.
21. Forspjøld.	60. 3. do.
22. Hørager.	61. Grøftager.
23. 3. Bluesager.	62. Østergaards Ager.
24. 2. do.	63. Damkær Toft Fald.
25. 1. do.	64. Lille Damkær Toft Fald.
26. Maybanke.	65. Over Botoft.
27. Møllersig.	66. Neder Botoft.
28. Qvistfald.	67. Oven Povls Toft.
29. 2. Stenhøj Fald.	68. Smørbæk.
30. 1. do.	69. Klekfad.
31. 3. Gaardsvie.	70. Lille Kokager.
32. 2. do.	71. Store Kokager.
33. 1. do.	72. Fladland.
34. 2. Omløbs Fald.	73. Graatoft.
35. 1. do.	74. Horslev Torne.
36. 1. Mølleskov do.	75. 4. Lindskovbjærg.
37. 2. do.	76. 3. do.
38. 1. Kodderholm.	77. 2. do.
39. 2. do.	78. 1. do.

Skærupgaard. Om disse Mænd meddeler han, »at de 3 første alle ere fødte og opfødte i Byen, og at de 2 første er de ældste i Byen og altsaa Marken bedst bekendt og mest forfaren. Den 4., Oberstleutnant Bohne Falck, er just ikke født i Byen, men han er ellers en fornuftig og »vittig« Mand¹⁾. I disse 4 Mænd havde jeg en af hver Slags Beboere i Byen. Jeg gik da hvert Fald Jord igennem med dem og tegnede derved, hvad Godhed, de syntes mest rimelig, det kunde anses for. Nogen Tid derefter vare samtlige Bymænd forsamlede, og jeg oplæste da for dennem Jordernes Taksering og begærede af dem, at de vilde sige mig, om den var rigtig, og ingen af dem havde noget at indvende imod den«, hvorfor han skriver, at han gav sig til at udarbejde Forslaget.

Hans Arbejde førte dog ikke til Maalet; thi til Slutning skriver han bl. a.: »Efter 3de Aars møjsommeligt Arbejde haver jeg ved den naadige Guds Bistand fuldført dette mit Forslag. Jeg haver derved vist: 1. At naar Hensigten er oprigtig, vil den gode Gud forlene den behøvende Indsigt og Kræfter til vores Maals Opnaaelse. 2. Det at være muligt, som alle Skærup Bys Beboere holde for umulig, ugørlig og latterlig.«

Han skriver tillige, at han har haft megen Bryderi og Fortrædelighed, Sygdom og Ubehageligheder for sit Arbejde, og at han flere Gange har lagt det bort i den Tanke, ej mere at bekymre sig derom, men gøre ligesom saa mange, der lader al Ting gaa saa galt, som de vil, naar de kun selv kan have mæglige og gode Dage. Han synes dog ikke, han kan gøre det, og han har derfor paa nogle fornuftige Venners Tilskyndelse udarbejdet Forslaget for, om det mulig-

¹⁾ Han overtog Skærupgaard og Munkgaarden 1723 efter sin Svigermorders, Anna Hansdatters, Død, hun var Enke efter Lars Christensen. — (Sessionsprotokollen i Arkivet i Viborg.)

vis kan komme andre til Nytte. Han er dog sindet, saa snart det kan lade sig gøre, at sælge sin Ejendom og flytte til en anden Egn.

Det forekommer mig, at Forslaget er meget godt udarbejdet, men der gik mange Aar hen, før Udskiftningen foregik i Skærup; thi, saa vidt jeg husker, skete den først 1804. Det er dog muligt, at hans Arbejde for Udskiftningen ikke har været helt omsonst. Under en af hans Eftermænd, Passau, blev nemlig Skærup Østergaard med Brandtlund udskiftet 1769. Jeg har Afskrift af denne Udskiftning.

Østergaards eller Brandtlunds Udskiftning fra Skærup By gav flere Gange Anledning til Stridigheder mellem denne Gaards Ejere og Skærup Bymænd. I Aarene fra 1792 til 1796 føres der saaledes Proces mellem Ejeren af Brandtlund, Zønnike Møller, og Skærup Bymænd. Føreren for disse er Markus Ditlevsen. Han klager over, at Zønnike Møller har pløjet over Skellet i Sallinghoved Eng og paa Markskels Agre. Det sidste Sted havde Markus Ditlevsen pløjet, gødet og saæt Vintersæd. Sagen paadømmes ved alle 3 Retter, og der afhøres en Mængde Vidner, bl. a.: Hans Nikolajsen, Christen Pedersen Qvist, Hans Nielsen, Christen Jakobsen og Peder Nielsen Ladegaard i Skærup, Niels Mørkholt af Vinding. Han har i 6 Aar under Udskiftningen af Brandtlund tjent som Avlskarl der. Lars Madsen af Svinholt og Berent Berentsen af Klattrup, de har ogsaa tjent der, Niels Jensen i Skærup, Søren Terkildsen, Jens Olufsen, Christen Nielsen og Oluf Jensen i St. Velling (de havde gravet en Skelgrøft), Hans Hansen og Peder Jessen i Børkop, Søren Hansen i Tingskov og Peder Christensen i Tørring. Det fremgaar af Forhørene, at nogle Steder er der sat Skelpæle og Mærker mellem Brandtlunds og Skærup

Byjorder, andre Steder mangler disse. Vidneforklarin-
gerne er meget vidtløftige, men de tyder dog paa, at
Ejeren af Brandtlund har været lovlig nærig. Han
taber Sagen ved Underretten. Han skal betale Sagens
Omkostninger, give en Bøde og give Vederlag til
Markus Ditlevsen; ved Overretten faar han Medhold.
Højesteret ophæver dog denne Dom, saa vidt man kan
skønne.¹⁾

1804, da Brandtlund ejes af Anders Madsen, er der
atter Proces mellem ham og Bymændene i Skærup,
men da er det i Skoven, Ejeren af Brandtlund har
været for nærgaaende. Man paaastaar nemlig, at han
har ladet sine Folk hugge 24—25 Bøgetræer paa Mar-
kus Ditlevsens og Niels Pedersen Lomholts Skovskifter
i Skærup Skovs Kohauge-Langskifter paa et Sted, der
kaldes »Øgknold«. Ogsaa ved denne Proces afhøres
en Mængde Vidner, og det fremgaar af deres Udsagn,
at de afhuggede Bøgetræer ikke har staaet paa Anders
Madsens Skovskifte. Da hans Folk var i Færd med
at hugge dem, forbød man dem at gøre det, men de
blev alligevel huggede og bortførte.

1813 blev Brandtlund udstykket.

Skærupgaard var allerede 1804 bleven udparcelleret.
Denne gamle Selvejrbondegaard og Munkgaarden
havde i mange Slægtled været ejet af den Hans Han-
senske Slægt, og da denne Slægt uddøde paa Gaarden
1799 med Enkefru Blohme²⁾, blev den solgt til Chri-
sten Pedersen Sloth af Vindinggaard. Han solgte Munk-
gaarden til de 4 Mænd, der da havde den i Fæste,
og han begyndte ogsaa at bortsælge nogle af Skærup-
gaards Enemærker. Da han var i Færd med dette,

¹⁾ Han ejede da Sønderbjerregaard paa Vinding Mark. — ²⁾ Hendes
Pigenavn var Ellen Marie Falck. 1759 blev hun trolovet med Ritmester
Lorens Blohme. 1785 oprettede hun et Legat paa 200 Rdl. til trængende
i Skærup Sogn. (Kirkebogen i Landsarkivet.)

lod de andre Bymænd ham indstævne for Retten, idet de paastod, at noget af den bortsolgte Jord var Bymændenes Fælleseje. Det lader til, at han blev bange for Sagen; thi Stævningen førte til, at han 1804 solgte Gaarden til Bymændene, og de lod den udparcellere. Hovedparcellen kaldes nu »Fruegaard«.

I gamle Papirer har jeg dog set, at de havde Uret i deres Paastand; thi der fortælles, at »Højlykke«, »Terslykke« og »Munkensbrødre« var Hans Hansens Enemærker, og det var netop om disse, Striden stod.

Om den Hans Hansenske Slægt paa Skærupgaard kan man faa nærmere Oplysninger i Samlinger til jydsk Historie og Topografi X og 2. Række II. Sagnet fortæller, at den ældste Hans Hansen paa Skærupgaard, som døde i August 1579, var en uægte Søn af Kong Hans. Provst Jakob Ingvarsdén Elling, der var født paa Brandtlund i Skærup Sogn 1713 eller 14 (hans Fader, Ingvord Jakobsen, var Skovrider), omtaler dette Sagn i sin Præsteberetning fra 1766 (Grønlundske Papirer). Elling var Præst i Smidstrup-Skærup Sogne fra 1746 til 1774. Først var han Kapellan, men den $\frac{3}{7}$ 1751 blev han Sognepræst. Han har muligvis i sin Barndom hørt Folk i Skærup fortælle om Sagnet. Jeg ved dog ikke, om han da har været paa Brandtlund. Hans Fader døde nemlig 1716, han blev begravet den 6. Maj. (Smidstrup-Skærup Kirkebog i Landsarkivet i Viborg og Wibergs Præstehistorie.)

NB. Joh. Moldrup paa Brandtlund døde $\frac{25}{2}$ 1762. Hans Gravmonument findes endnu paa Skærup Kirkegaard. Brandtlund har faaet sit Navn efter en Skovrider Johan Brandt. Han døde 1740 og beboede Gaarden efter Ingvord Jakobsen, og de var begge en Tid Ejere af Hulsbjerggaard. (Trap »Danmark« og Junges Beskrivelse af do.)

J. J. Ravn.

EN LILLE BEMÆRKNING.

VED at læse Hr. Poul Lindholms Artikel i Vejle Amts Aarbøger II Halvbind 1913 er jeg bleven opmærksom paa en Fejl, som jeg tillader mig at rette, idet jeg gaar ud fra, at en saadan Rettelse vil blive vel optagen, da man jo ikke kan være nøjagtig nok, hvor det drejer sig om personalhistoriske Notitser.

Side 179 meddeler Hr. Lindholm, at Amtsvejsinspektør Kidde kun efterlod sig een Søn, Forfatteren Harald Kidde. Der er nemlig en Søn til, Aage Ingebjørn Sager Kaas Kidde f. $28/4$ 1888, saaledes at det gamle Sager Navn ogsaa her er bevaret.

Det er saa meget underligere, at Hr. Lindholm ikke har kendt noget til stud. polit. Kidde, som denne, foruden at have afholdt utallige politiske Møder rundt omkring i Landet, var Højres Folkethingskandidat et Sted paa Fyn ved sidste Valg.

Endydermere kunde Oplysninger, om der ikke var flere Sønner efter Amtsvejsinspektør Kidde, være indhentede hos Enkefru Kidde, der bor i Ordrup.

I Haab om god Modtagelse af dette Korrektiv er jeg

Deres ærbødige

Jørgen Swane,

can. juris.,

6² Gammeltoftgade, København.

Vejle Amts historiske Samfund.

Regnskab for 1913.

INDTÆGT:			UDGIFT:		
	Kr.	Ø.		Kr.	Ø.
Kassebeholdning den 1. Januar 1913.....	926	42	Udgivelse af Aarbogen:		
Medlemsbidrag.....	1988	—	a. I. Halvbind 1913.....	762	29
Do. én Gang for alle.....	—	—	b. II. — —	712	06
Salg af ældre Aargange til Medlemmer. .	53	50	Foredrag	160	35
Subskribenter.....	33	—	Anskaffelse af Inventar.....	—	—
Salg af ældre Aargange til Subskribenter	2	—	Bestyrelsens Rejse- og Portoudgifter m. m.	77	39
Salg af Samfundets Skrifter til Ikke-Medl.	57	70	Udsendelse af Aarbogen	122	68
Aarsbidrag fra Stat, Amt og Kommuner..	400	—	Kontorholdsudgifter.....	116	55
Entre ved Foredrag	—	—	Andre og uforudsete Udgifter	92	47
Renter af Kassebeholdning.....	55	92	Restancer.....	96	—
Andre og uforudsete Indtægter.....	—	—	Kassebeholdning.....	1376	75
	Kr....	3516 54		Kr....	3516 54

Kolding, den 26. Januar 1914.

J. O. Brandorff.

Foranstaaende Regnskab, der er revideret af d'Hrr. Købmand A. Simonsen, Kolding, og Lærer A. Eriksen, Bramdrup, er befundet rigtigt, og derefter godkendt paa det ordinære Aarsmøde den 28. April 1914.

FRA INDHERREDERNE

Livsbilleder fra 17. og 18. Aarhundrede fra Egnen mellem
Kolding, Fredericia og Vejle.

Fortalt efter Tingbøgerne

ved

P. ELIASSEN

Kolding.

DA Kong Frederik II. i Slutningen af 16. Aarhundrede købte Adelen's Gods i Koldingegnen for deraf at skabe sig en stor Vildtbane, skabte han for Beboerne indenfor denne noget af en Særstilling, der holdt sig trods Omskiftelser, lige til Godset atter splittedes ved Avktionerne i 1765. De Herreder, der laa inden Kongens Vildtbane, nemlig *Andst, Brusk, Elbo, Holmans og Jerlev* Herreder, fik Betegnelsen »Indherreder«, medens Slavs, Nørvang og Tørrild Herreder, Resten af Lenet (senere Amtet) kaldtes »Udherreder«.

Det er næppe her i denne Forbindelse nødvendigt at komme ind paa de mange Omlægninger, der i juridisk Henseende fandt Sted indenfor det Aaremaal, som der her vil blive Tale om, Tiden fra 1660 og ca. 100 Aar fremefter. De vigtigste skal dog anføres, nemlig 1687, da Jerlev, Andst og Slavs Herreder kom til at danne én Jurisdiktion og Elbo, Holman og Brusk Herreder en anden Jurisdiktion. I 1718 lagdes disse to Jurisdiktioner sammen til én, *Koldinghus Birk*, (1718—41 Tingsted i Viuf, 1741—70 i Kolding), der atter deltes i de tidligere to Jurisdiktioner 1770¹⁾.

¹⁾ Vejle A. Aarb. 1911, 198.

Vejle Amts Aarb. 1914. II.

Den fuldstændige Liste over Herredsfogder og Skrivere for Tidsrummet 1660—1770 findes i min Koldingbog Side 532—34. Heller ikke er det muligt her at komme nøjere ind paa de enkelte Tingsteder, om hvilke Materialet i de gamle Tingbøger er meget sparsomt.

I ældre Tid er Tingstederne i de enkelte Herreder vist nok flyttet flere Gange. I 1577 er Tingstederne vist nok flyttet i flere Herreder, idet Forordningen af 28. Dec. det nævnte Aar gaar ud paa, at siden disse skal være lagt paa ubelejlige Steder og ikke midt i Herrederne, skal de flyttes efter Lensmandens og 8 af de fornemste Herredsmænds Skøn.¹⁾ Nogle Vink vil dog være af Interesse.

Tingsteder, Fængsler, Tingbøger.

Allerede før Svenskekrigen har *Brusk* Herred holdt Ting inden Døre, men Tinghuset forfaldt under Krigen, og Amtmand Wolf v. Buchwald maatte 7. Februar 1663 lade Tingbogen tilføre følgende skriftlige Befaling: »Eftersom Tinghuset udi Brusk Herred findes ganske øde og ikke, naar Regn eller Uvejr er, Retten kan holdes, da anbefales menige Herredsmænd, at de retter dennem herefter og med forderligste lader forfærdige et Tinghus igen som sædvanligt været haver, saa Retten tilbørlig kan blive holdet«. Aaret efter i Avgust Maaned er Tinghuset endnu ikke forsynet med Tag, hvilket synes at fremgaa af, at Delefogeden begærede Dele (Tiltale) over »saa mange her i Herredet, som resterede med Tag til Tinghuset, som for lang Tid burde være leveret«. Med Sikkerhed vil det vel ikke være let at fastslaa, hvor Brusk Herreds Tinghus har ligget, men muligt er Navnet »Ting-

¹⁾ V. A. Secher: Forordn. og Recesser 1558—1660 II. 79.

stedgaard« i Harte Sogn et Fingerpeg i den rigtige Retning.

I den Tid Elbo, Holman og Brusk Herreder laa sammen (1687—1718), indtil de gik ind under Birketinget, laa Jurisdiktionens Tinghus i Herslev By. Tingbogen fra 30. Juli 1695 omtaler et Overfald i »Tinggaarden« i Herslev, der ogsaa nævnes 3. Februar 1706 og da kaldes »Tinghus«.

Andre Tingsteder skal jo have været paa »Tinghøj«, der ligger mellem Haastrup og Vilstrup Skov. En mindre Gaard i Nærheden hed »Tingstedlund«. *Holmans* Herreds gamle Tingsted skal have været i »Tingskoven« mellem Ankær, Skærup og Børkop, og *Elbo* Herreds Ting formodes ialtfald en Tid at have været i Nærheden af »Tingskoven« mellem Tavlov, Erritsø, Kongsted og Ullerup Sogne. *Jerlev* Herreds Ting har en Tid været paa Tudvad Mark, paastaar Sognepræst Knud Storm i sin Indberetning til Bispen 1766, »og derom ligger Stene, som Folket har siddet paa«.

Tingbøgerne nævner ingen af disse sidste Steder, men *stedfæster i Indherrederne kun et Tingsted paa aaben Mark*, nemlig *Andst* Herredsting. Det hedder nemlig i Tingbogen for 25. April 1661, at Herredsmændene efter denne Dag skal søge Ting ved *Bremhøj*, der ligger mere bekvemmelig. *Bremhøj* ligger norden for Vejen mellem Lunderskov og Gelballe og er afsat paa de bedre Kort.

Endelig nævnes *Tinghuset* i Viuf som Sæde for Birketinget 1718—1741. Birketinget holdtes i det saakaldte »Gevaldigerens Hus«, et ældre Arresthus med en »Fangestue«, der 1709 beskrives som »klædt ganske om med Fyrrebrædder oven og neden fast tilslagen«. I Rummet var der Fyrrebænke med Ege-

pæl under¹⁾). Medens Tinghuset var i Viuf, begyndte en vis Mikkell Schmeigel at holde Kro i Byen med alle Slags Drikkevarer, men 1723 blev det ham forbudt. Først 1749 28. Juli, efter at Tingstedet var flyttet fra Viuf, fik ifl. Tingbogen Mikkell Petersen kgl. Bevilling at holde Kro og Værtshus.

Ligesom der fra gammel Tid var et »Gevaldigerhus« med Fangerum i Viuf, var der en lignende Bygning i Andst, hvori en gift Gevaldiger eller »Stokkerknægt« boede. Paa Grund af Mandens sidste Titel kaldtes Huset ogsaa for »Stokhuset«. En Gevaldiger var Profos ved et Regiment og havde en »Stokmester« og et Par »Stokkerknægte« under sig. Man vil derefter formode, at de to Gevaldigerhuse er kommen med Indretningen af Godset til Rytterdistrikt.

Det egentlige Amtsfængsel var paa Koldinghus, hvor Forbrydere fra alle Indherreder som Regel blev hægtede. Her sad de i »Porten« eller i »Kælderen«, her stævnedes de »for Koldinghus Taarndør« til deres sidste Forhør, og her tilbragte de dødsdømte deres sidste Nat, om det da ikke lykkedes dem at bryde ud. Dette skete ikke saa sjældent, selv om Bønderne, der bragte Synderen, samtidig leverede »dygtige Jærn og Laas til at islutte og bevare ham«. De farligste Fanger plejede man at sætte i et mørkt Rum ved Porten, og Portneren havde da undertiden Befaling til at blive hos dem Dag og Nat, for hvilket han fik en lille Betaling. Undertiden anvendtes »Saltkælderen« under Kæmpetaarnet, men her kunde Fangen føre Samtaler ud af Kælder-aabningerne med Folk fra Byen. »Saltkælderen« er den *øverste* Kælder under Kæmpetaarnet, oprindelig bestemt til Brevkammer. I den nordlige Del af Kælderen var i et Rum indmuret et stort Saltkar, derfra Navnet.

¹⁾ En Beskrivelse af Tinghuset findes i Tingbogen 1737—48, Fol. 33.

Det er med et Suk, man ser paa en Fortegnelse over Indherredernes Tingbøger, thi alle de ældre er forsvundne vist nok under Svenskekrigen 1657—60. Der findes fra Indherrederne kun én eneste Retsprotokol tilbage fra Tiden før 1660, nemlig fra Jerlev Herred 1653. Og dog søgte man under den nævnte Krig at gemme Herredsfogdernes Papirer saa godt som muligt. I Brusk Herreds Tingbog for 1666 læses Fol. 104, at i Fejdetiden forvaredes Herredsfogdens Breve i Pjedsted Kirke, men blev borte tillige med Præstens. Nogle Sætninger i Andst Herreds Tingbog for 1661 afslører, hvorfor Krigsfolkene interesserede sig for saadanne Papirer. Da de polske Soldater var i Lejrskov og »røvede og tog, hvad de kunde«, fandt de i Iver Buches Hus nogle *Gældsbreve*, hvoraf de saa, at Iver Buch var en formuende Mand, og de pinte ham derfor for at faa Penge. Ogsaa i Aarene efter Enevælden er der ofte slemme Huller i Tingbøgernes Rækker.

Byerne har forstaaet bedre at forvare deres Tingbøger. Kolding har sine Raadstueprotokoller fra 1630 og Tingbøger fra 1645, Vejle endog sine Raadstuebøger fra 1618, ganske vist en Del medtagne af Fugtighed og ret vanskelige at læse.

Næsten alle de ældre Tingbøger begynder med en Hilsen til det nye Aar: »Hjælp Jesus Christus nu og alle Tider« (Brusk H. Tingb. 1667) eller »Hjælp Gud til et glædeligt Nytaar« (s. St. 1669). Dette taber sig først ganske et Stykke inde i det 18. Aarhundrede.

Ærinder ved Tinget.

Foruden de ganske sædvanlige Tingsager, der indføres i Bogen, Køb og Salg, Udmeldelse af Mænd til Skifte, Tinglæsning af alle Slags Kontrakter, navnlig

Aftægtskontrakter, Syn over øde Gaarde, Broer, Skove etc., tjener Tinget tillige i mange andre Retninger. Ofte er *hele Herredets Beboere* af »kgl. Majestæts Herredsvarsel« tilsagt til Tinge for at en vigtig Befaling kan blive forkyndt. I Brusk Herred bestod »Herredsvarselet« undertiden af 12 Mænd, der red fra Gaard til Gaard, og en Mængde Mennesker strømmede da ad Tingvejene til det vigtige Samlingssted, hvor Retten ofte arbejdede, indtil man maatte afbryde paa Grund af det svigtende Dagslys. En vigtig Rolle spillede »*Delefogden*«, der fremlagde Befalinger fra Amtmanden og indstævnedes dem, der havde været uhørsomme derimod eller stod i Bagstand.

En Mand, der altid var i Føling med Tinget, var *Skarpretteren*. Den gamle Regel var, at afsagde Dødsdomme straks og paa Stedet blev fuldbyrdede. Heri skete der dog en Forandring i 1664. Da en Hestetyv og Smugler, der havde stjaalet to Heste hos Niels Thomsen i Dons, blev dømt til at miste Livet, og Straffen efter gammel Skik straks skulde fuldbyrdes, traadte Amtmandens Fuldmægtig frem med en Skrivelse fra Amtmand v. Buchwald: Saafremt Hestetyven blev dømt, maatte Husfogden, Jacob Lauridsen Beck, »ikke straks lade Eksekutionen fortfare, førend Dommen mig vorder behændiget, efterdi jeg haver bekommet kgl. Majestæts naadigste Missive, hvorledes med dennem forholdes, som gaar enten Livsdom paa eller til Jærn, og han (Husfogden) dette uden nogen Forsømmelse haver udi Agt, saa han (∴ Forbryderen) hertil Slottet indtil videre Anordning vorder bragt, saa som eragtes forsvarligt«. Men dermed var Niels Thomsen af Dons langt fra tilfreds. Han svarede, at »dersom Tyven ikke nu maatte staa sin Ret, som han er dømt til efter Loven, frasagde han sig ej(!) med hannem at

kunne eller ville have videre at bestille i nogen Maade, efter som han fattige Mand havde derover lidt stor Skade og Besværing, som han sent igen skal forvinde, hvorefter Niels Thomsen var Tingsvidne begærendes.«

Selve Bekostningen ved Henrettelsen var den enkelte Mand forskaanet for. Forbryderne blev nemlig henrettede paa hele Herredets Bekostning. Kort før Amtmandens Forbud mod den hurtige Retspleje blev udstedt, havde man nemlig tilført Tingbogen: »Saa mange i Dag ved Tinget tilstede var af Herredsmændene vedtog, at dersom nogen af Herredsmændene kom til at lade en Tyv hænge, da vilde de efter sædvanlig Manér der tilhjelpe og betale Retterløn, nemlig af Gaardene 8 Skilling og af Bolet 4 Skilling uden Krav og Skade.«

Selv om man saaledes efter Amtmandens Ordre ikke pludselig kunde komme i Forlegenhed for Skarpretteren, saa havde han alligevel Bud ved Tinget, der kunde modtage Besked fra de forsamlede Herredsmænd. Skarpretteren var jo nemlig tillige Rakker og Skorstensfejer. Om Rakkergæringen sluttedes der 29. Juli 1665 følgende Akkord ved Brusk Herredsting: »Herredsmændene akkorderede, saa mange tilstede var, med Mestermanden i Kolding, at han ved sine Folk skulde aftage hvis Kvæg og Bæster, som dør her udi Herredet, som bemeldte Skarpretter, Mester Christoffer, anlovede at holde Folk til og være følgeragtig, naar paaeskes. Item undertiden *lade én løbe til Tinget*, om nogen hans Tjeneste behøver, og skal de derfor give hannem til Løn af hver Gaard her udi Herredet 8 Skilling og hvert Bol 4 Skilling, og han skal ej tage mere end 8 Sk. for hvert stort Hovede at aftage og 4 Sk. for et lidet, hvilket Jacob Lauridsen Ridefoged paa kgl. Majestæts Vegne med dennem sam-

tykte.« I 1669 fornyedes Kontrakten med Skarpretteren — der var kommen en ny, der hed Morten Skytte. Prisen for Flaaning af selvdøde Dyr var den samme. Pengene skulde han have til Jul hvert Aar. Men nu hedder det, at han tillige skulde holde en Skorstensfejer. Hans Betaling skulde for hver Skorsten paa Præstegaarde og Fogedgaarde være 10 Skilling og for hver Bondeskorsten 6 Skilling.

Det er mere end sandsynligt, at mange andre Folk har søgt til Tinget for at faa de forsamlede Mennesker i Tale, thi hvor Godtfolk er, kommer Godtfolk til. Da Akcisen blev indført, mødte ogsaa Akciseforvalteren paa Tinget for at tilbyde Bønderne de lovbefaalede Mølle-sedler.¹⁾

Egnens Tilstand.

I sin Afhandling²⁾ om Vejle Bys og Amts Historie i det 17. Aarhundrede har Worsaae skildret Egnens sørgelige Tilstand efter Krigene, og ogsaa andre Steder findes der Oplysninger derom³⁾. Kun enkelte Sider af Egnens Tilstand skal berøres her, navnlig Forholdet med de mange *øde Gaarde*. Ofte maatte Dele-fogderne formane Beboerne til ikke at befatte sig med de øde Gaardes Jorder. Begærlige Folk var tilbøjelige til at udnytte disse øde Gaarde for egen Regning ved at pløje og avle Korn paa de øde Marker⁴⁾. Fandtes der alligevel at være ført Sæd i saadanne Jorder, blev Sæden vurderet og solgt. De øde Gaarde og Bol bortfæstedes til Folk, der meldte sig og syntes at være gode og paalidelige. De nye Fæstere svarede sædvanlig Landgilde og Skyld, men forpligtedes til at opbygge Gaardene. Efterkom de ikke deres Forpligtelser indenfor et rimeligt Aaremaal — og dette var

¹⁾ Andst H. Tingb. 1660—61 Fol. 41. — ²⁾ Hist. Tidsskr. II 175 f. — ³⁾ Koldingbogen 142 ff. — ⁴⁾ Brusk Herr. Tgb. 1664 ²⁵/₁₀₀ og ff. St.

ofte Tilfældet — erklærede Ridefogden, at Godset »forhultedes«. De Forsømmelige indstævnedes for Retten og blev her dømt til at have Fæstet forbrudt. Alene i Brusk Herred laa der endnu 1667 ikke mindre end 33 Hel- og Halvgaarde og nogle Bol øde, men dette var dog en stor Bedring imod Tilstanden straks efter Krigen, da der var 78 øde Steder. I Andst Herred var Fremgangen mindre, men det er dog ikke Ødegaardene alene, der berettiger til Samtidens staaende Udtryk om Indherrederne som en »ruineret og forvustet Egn«, det er den slette Tilstand, der saa at sige var overalt. Det var med god Grund, at Herrederne klagede til Kongen, men Peder Pedersen af Nørre Bjært, der rejste til København med Klagen, efter at denne var paategnet af Amtmanden¹⁾ og som overfor Herredsmændene »lovede at gøre sin yderste Flid paa samtlige deres Vegne«, fik kun liden Glæde af sin Rejse. Kongen befalede, at Skatten skulde betales fuldt, ogsaa af Ødegaardene, kun skulde de Bønder, hvis Ejendomme var bedst ved Magt, udrede saa meget mere²⁾.

Først gjaldt det om at faa selve Gaardene paa Fode — og med det System, der af Kongen angaves, at tage mere Skat end sædvanligt af de fremmelige, kunde det holde haardt nok at vinde ud af de mørke Tider, — i anden Linie kom Paabudet at *skaffe Læ og Hygge* om Gaardene. I Juli Maaned 1663 var der Syn over alle Gaardene i Herrederne, om man havde rettet sig efter Lovens Paabud at sætte Ymper og Pilestaver. Tillige saa man efter, at der lagdes Humlekuler og saedes Hampefrø. Man har vist været lemfældig med dette Syn, thi det hedder³⁾,

¹⁾ Br. H. Tgb. ¹⁶/₁ 1664. — ²⁾ Hist. Tidssk. II. 257. — ³⁾ Bl. a. i Br. Herr. Tgb. 1663 ¹¹/₇.

at dette »befandtes alt at være fuldkommet saa mange Steder, som Grund findes, det kan gro i, undtagen paa de Steder, som er ødelagt og afbrændt i Fejdetiden eller og som nyligen er indtaget, saa at man endnu ej har kunnet komme dertil«.

Under de mange Krige havde ogsaa *Skovene* lidt meget. Adskillige Skove var saa medtagne, at de aldrig forvandt det. Hvor er nu de store Skove, der skal have ligget mellem Harte og Kolding og om hvilke de gamle Harteboere fortalte, at en Mand kunde gaa fra Harte til Kolding, uden at Solen kunde komme til at skinne paa ham? Der staar om Harte Skov i Tingbøgerne¹⁾, at den var ganske forhugget og ødelagt i Fejdetiden. Ogsaa Egeskovene ved Raadvad forsvandt (Budsholm Mark). Gamle Folk fortalte, at der endnu i det 18. Aarhundrede i Harte Skove groede Træer, der kunde koste 90 Daler Kurant. Saadanne Træer brugtes til Mølleaksler.

Saa godt det lod sig gøre, blev der efter 1660 passet paa Skovene, men der blev dog hugget og bortført en Mængde Træer. Dette fremgaar af de stadig afholdte Syn »for at granske og forfare, hvis uforvist er hugget«. Fandtes der en Mand, der uden Udvisning²⁾ havde hugget i Skoven, skulde han svare store Bøder derfor, og saadanne Bøder kunde ramme baade Kronens Tjenere og de faa Selvejrbønder, der var. Kun sjældent udfandttes Gærningsmændene. Mange af de stævnede Bønder mødte og gjorde deres højeste Ed paa, at det, de var opskrevet for, var fra-stjaalet dem. Enkelte skaffede Erklæringer fra deres Sognepræst om, at de fra Prædikestolene havde ladet efterlyse Gærningsmændene³⁾ til denne Skovhugst

¹⁾ 1664 ¹⁶⁾/₄ — ²⁾ Udviste Træer blev i 18. Aarhundrede »galgemærket med Skovhammeren« (Andst, Jerlev og Slaugs H. Tgb. 1703—5, Fol. 14). — ³⁾ Br. Her. Tgb. 1665 ³⁾/₆.

imod deres Villie. Meget pinlig var et Tilfælde fra 1667. En Tjenestekarl fra Starup blev fundet død i sin Husbønds Selvejerskov¹⁾. Han var bleven klemt ihjæl, medens han var ifærd med at fælde et Træ, som Skovfogden ikke havde udvist. Husbonden erklærede, at han ikke havde befalet Karlen at fælde Træet. Husbonden slap for Straf, men Karlen var jo en Misdæder, og hans Slægt maatte bede om Lov til, at han »maatte stedes til Jorden som andre ærlige kristne Mennesker«. Straf i levende Live kunde han jo dog ikke faa. Samme Aar var Strandhuseboerne i en slem Forlegenhed. Det viste sig, at de havde en Mængde Kvas og andet Træ liggende. En af Mændene forsøgte at klare for sig ved at sige, at han havde faaet det i »Holsten« (∴ sønden Kolding Fjord), en anden sagde, at han brugte Træet til at »frede nogle Planter ind med«, men da ingen af Strandhusemændene havde Skovparter og heller ikke kunde skaffe sig Hjemmel til Træet, dømte Herredsfogeden dem til at »være i Øvrighedens Minde eller lide Tiltale«.

I de følgende Aar skærpedes Tilsynet med Skovene stadig. Alene i Koldingegnen ansatte 1672 Amtmand Otto Bilde under Skovfoged Hans Staffensen 10 Skovløbere med Hjælpere, nemlig en i Bramdrup Skov (med Hjælper), en i Bjært, en i Eltang-Lilballe, en i Vilstrup og Gudsø, en i Herslev, Tolstrup og Hostrup, en i Viuf (med Hjælper), en i Tyvkær, en i Starup og Fredsted, en i Møsvraa, Stenderup, Dons og Almind Skove og en i Harte, Paaby og Ejstrup Underskove. Alle disse Skovløbere fik Befaling til »af yderste Flid at afværge al den ulovlige Skovskade og Skytteri, som i Hans kgl. Majestæts Skove og Vildt-

¹⁾ Brusk H. Tgb. 1667 ¹⁶/_s.

bane begaas kan, og hvis de nogen antræffer, der forser sig imod kgl. Forordning og Skovordinansen, skal de, som med Skytteri befindes, uden nogen Personsanseelse Skovrideren tilkendegives, og de som med Skovhug betræffes skal tilkendegives Skovfogden«. Hvor ugærne Folk tog imod saadanne Angiverposter, der kunde skaffe dem i Ufred med en Mængde Mennesker, ses deraf, at flere af de udnævnte 10 Skovløbere mødte og erklærede, at de kunde ikke forrette denne Bestilling uden at forsømme deres Gaarde og Huse, saa disse forødttes og de siden aarsagedes til at forlade samme¹⁾.

Strængt gik det til — paa Papiret, thi kun i de færreste Tilfælde kom man efter de sande Gærningsmænd. Bevogtningen kunde endog strække sig til Hasselnødderne. I 1692 aflyste Amtmanden, at »ingen i Brusk, Holman og Elbo Herreder *plukkede nogen Nødder* under Straf som vedbør«²⁾. End ikke de Nødder, Folk spiste paa Stedet, synes at være undtagne. Amtmand Schwartz har i dette Punkt altsaa været strængere end Chr. V.s Danske Lov (6—17—31).

Der træffes mange Tilfælde, hvor Folk uden Hjemmel drev *Kulsvieri*. 1667 anklagedes Morten Adamsen i Vilstrup »for at have opsat en Mile og brændt Kul« osv. Forresten brændtes der ogsaa undertiden Kul af Tørv³⁾. Den haardeste Dom for uberettiget Skovhugst eller rettere Skovtyveri, der findes i Tingbøgerne, synes at være afsagt paa Elbo, Brusk og Holmans Herreders Ting 1707⁴⁾. Fire Sønner af Hans Henningsen i Skærbæk, Hans, Ude, Peder og Henrik, blev nemlig dømt til Skubkarren i Fredericia for Livstid.

¹⁾ Br. H. Tgb. 1672 ²⁰/₁. — ²⁾ Brusk, Holman og Elbo Herreders Tgb. 1691—95 Fol. 49. — ³⁾ Br. H. Tgb. 1669 ³¹/₇, (ved Smedien i Fredsted). — ⁴⁾ Tgb. 1707—17 Fol. 8.

Alle fire havde dog i Tide mærket Uraad og var deserterede.

Hvad der ogsaa i høj Grad skadede Skovene, var *Oldensvinene*, der i stort Tal huserede i Skovene, ofte langt flere end der var betalt »Oldengjæld« (= Oldenpenge) af. Mandagen efter Martini (Mortensdag) 1660 tog Myndighederne sig for at gennemskære og efterse Drejens Skov for at fastslaa, hvor mange Svin, Bjært Bymænd havde derpaa ubrændt, »og da blev uddrevet og talt 200 Svin, store og smaa, foruden en stor Del, som de ikke kunde faa ud af Skoven¹⁾.« Dette var mange flere, end der var indbrændt, og forresten ogsaa flere end Skoven i Regelen var anslaaet til at kunne føde, selv om det var et særligt godt Oldenaar. Til Sammenligning kan efter Lensregnskabet 1611—12 anføres, hvad der det Aar var indbrændt af Oldensvin: Bjært Skov (Drejens) 118, Eltang Skov 17, Stenderup 3, Bramdrup Skov 18, Vilstrup 48, Landerupgaards Skov 9, Gudsø Skov 16, Møsvraa Skov 27, Viuf 24, desuden enkelte andre Steder. Det nævnte Aar var der paa samtlige Skove i Brusk Herred indbrændt 382 Svin. Af hvert betaltes 4 Mark eller ogsaa hvert 6. Svin. Skikken med Svin paa Skoven aftog først her paa Egnen hen mod 18. Aarhundredes Slutning, men brugtes dog i ganske enkelte Privatskove lige til omkring 1830. Hvad der næsten udelukkede Svinene fra Skovene var den velsignelsesrige Bestemmelse om Skovfredning, udstedt 27. Sept. 1805. Oldensvinene paa Skoven ødelagde navnlig Bøgen, thi Egen sætter oftere Frugt, og Egesspirerne er mere sejglivede end Bøgens.

Det skete undertiden, at fattige Folk eller Soldater i strænge Vintre stjal Oldensvin for at opholde

¹⁾ Kolding Bys Tingbog 1660—61 ^{30/1}.

Livet. Saadant Tyveri blev meget strængt straffet. En stakkels Fyr, Lars Hansen af Stubdrup, havde 1685 med en Bøsse dræbt 3 Oldensvin i Ferup Skov. Han blev grebet og sat i Koldinghus Taarn. Det var en Tid tvivlsomt, om han skulde lide for Tyveri eller straffes efter Jagtforordningen. Han havde jo faktisk brugt Bøssen i Kongens Vildtbane. Heldigvis for Fangen blev han kun anklaget for Tyveri. Præsten Hr. Christen Madsen i Paaby og 27 Dannemænd gav ham det Skudsmaal, at han hidtil havde skikket og forholdet sig som et ærligt Guds Barn og ellers stedse haft et godt Rygte¹⁾, og selv lovede han, om han kunde komme løs, vilde han aldrig stjæle mere. Dommen lød paa, at han skulde »miste sin Hud«; hvad angik, at han »havde bedrevet Tyveriet i kgl. Majestæts Vildtbane med en Bøsse — dog uden at ødelægge eller skyde af kgl. Majestæts Vildt, bør han derfor at være i kgl. Majestæts Naade og Unaade«. Han slap *ikke* med at blive pisket, men dømtes til »Fejekosten og Holmen«, hvilket fremgaar af et Brev, som Amtmanden, S. Cl. Schwartz, har skrevet samme Aar til Overrentemesteren bl. a. for at faa en Person til at hente ham²⁾. — Foruden Oldensvinene var der i Skovene ogsaa Vildsvin, men Omtalen af dem hører nærmest under et følgende Kapitel.

Blandt den Fylde af *spredte topografiske Oplysninger*, som Tingbøgerne rummer, tilhører en meget væsentlig Del Egnens Sognehistorie og kan vanskeligt gøres frugtbar uden det allernøjeste stedlige Kendskab. Enkelte Stednavne er meget oplysende. Som Eksempel skal anføres, at den af *Cand. mag. Hans Kjær* i »Vejle Amts Aarbøger« 1912, Side 8 f. nævnte

¹⁾ Brusk Her. Tingb. 1685 ²⁾/u. — ²⁾ Topogr. Saml. Vejle Amt, (Rigsarkivet).

»Mølhøj« i Oustrup aldeles ikke har faaet sit Navn af en Mølle, men hedder »Møgelhøj«, altsaa *den store Høj*¹⁾. Andre endnu mere interessante Høje kan nøjere stedfæstes gennem Syn over Marker e. l. Saaledes nævnes blandt alle Almind Sogns Marker ogsaa »Sysselbjergs Ager«²⁾.

Om en nu forsvunden Sø, *Grønsø* eller *Harte Sø*, findes en meget interessant Beretning, der giver de nærmere Enkeltheder fra den store Katastrofe, hvorved Koldings gamle Havn i Aaens Munding sandede til³⁾. Det hedder nemlig⁴⁾ under 28. Febr. 1699:

»Morten Lehmejer paa velb. Etatsraad og Amtmand Schwartz' Vegne mødte og begærede Syn og Vidne af de udtagne Synsmænd, som har synet den Skade, Harte Sø har foraarsaget paa de Harte Mænds Agerjord og Engbund. Da for Retten fremkom Bertel Jørgensen i Bramdrup, Johannes Hansen, Steffen Jensen og Steffen Nielsen, sammesteds, Peder Andersen i Ejstrup og Niels Gydesen i Brødsgaard, som aflagde deres Syn saaledes: Anno 1699 den 27. Februar havde de efter Etatsraadens Befaling synet og besigtiget den Skade, som Harte Sø har foraarsaget paa Harte Jord og Engbund, nemlig Mogens Pedersen i Harte bekommet Skade paa sin Agerjord paa 4 $\frac{1}{2}$ Skp. Kornsæd, Lave Jensen paa 1 Skp. Sæd, Thue Hansen paa $\frac{1}{2}$ Skp. Land, som Vandet har bortskyllet. Endvidere har disse trede tillige med samtlige By-mænd faaet Skade paa deres Agerender ved Søens Udbrydelse. Mogens Pedersen i Harte har mistet de tvende Parter af hans Engbund, som er med 1 $\frac{1}{2}$ *Alen Sand* overlagt . . . . (7 Mænd) har faaet

¹⁾ Jerlev Herreds Tingbog Fol. 54 f. (Fol. 69 nævnes »Jenhøj«). — ²⁾ Br. H. Tgb. 1672, Fol. 79. Om Sysselbjerg se Vejle Amts Aarbøger 1905, S. 155. — ³⁾ Kolding, Side 354. — ⁴⁾ Tgb. for Holman, Br. og E. Herred 1694—99. Fol. 261.

Skade paa deres halve Engbund, der er overlagt med $1\frac{1}{2}$ Alen Sand, saa øjensynligt er, at det næppe i sine Dage vil bære noget Græs. Præsten, Hr. Eskild (Busch) i Paaby, har haft Skade paa sin Engbund for 3 Læs Hø i hans Toft formedelst Søens Udbrydelse og af den store Vandflod, som ganske har borttaget Dæmningen ved *Stampemøllen*¹⁾ og borttaget udi Bredden ved Møllen henved 40 Alen, og er Møllen ganske ruineret, hvilket førnævnte Dannemænd saaledes ved deres Ed aflagde«.

Af andre interessante Lokalteter, der nævnes i Tingbøgerne, skal endnu anføres en ældgammel Markedsplads tæt ved Kolding. 1685 nævnes, lejlighedsvis, som beliggende mellem Kolding og Harte, »de Stene, hvor *Kolding Marchind* holdes«. En gammel Mand i Harte, Jørgen Enggaard, der nu er død, har hørt Forfædrene fortælle om Markedspladsen, som han imidlertid henlagde til Harte By, hvor Vejen i gamle Dage var saa bred, at den dannede en hel Plads. Her var ogsaa Bygrandet, og Bønderne sad paa 11 Sten (der var 11 Gaarde, endnu tidligere 12, men en var bleven nedlagt, vist efter Svenskekrigen). Markedet kaldte han — ligesom det i Kolding — »Folkemarkedet«. Naar man læser i Tingbøgerne om »de Stene, hvor Kolding Marked holdes«, mindes man uvilkaarligt denne Tradition, som maaske ved en anden Lejlighed kan efterspores nærmere, hvorfor den netop er medtaget her.

Jagt i Kongens Vildtbane.

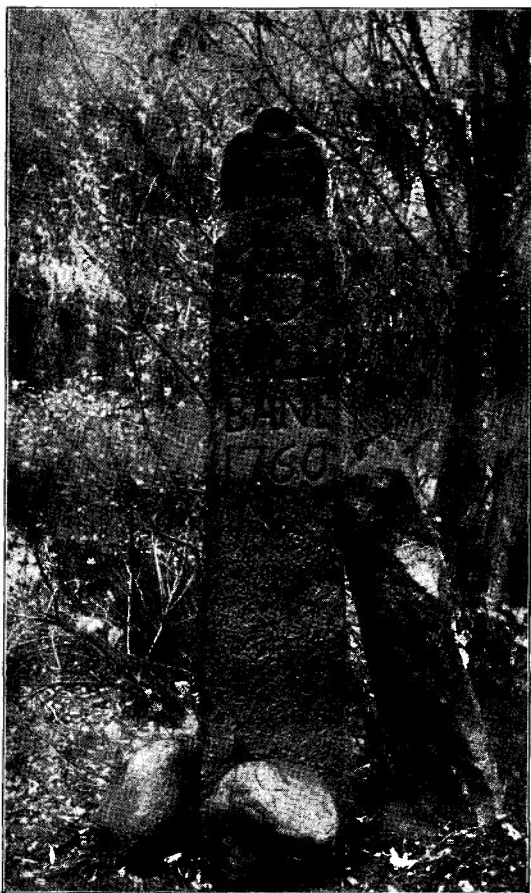
Det var i 1579, at Frederik II. lod udgaa Forordning om, at det var strængeligen forbudt alle at jage

¹⁾ Var en Stampemølle, der benyttedes af Feldberederne i Kolding, der ogsaa en Tid havde en Stampemølle »for Højrup Damme«.

og skyde Vildt, stort eller lidet, indenfor den til Fredjagt indtagne og særligt afmærkede Kreds. Rundt om Vildtbanen var der opstillet Stænger med Vejrhaner og Fløje, at man kunde se, hvor Kongens Vildtbane begyndte. Samme Foraar var det, at der udstedtes Paabud om, at Bønderne ikke maatte have mere end én Hund, hvis ene Forben endda skulde være afhugget ovenfor Knæet. Overtrædelse kostede en Okse i Bøde. Bestemmelsen om de »lemmede Hunde« indskærpes ofte paany af Skovrideren, der lod Paabudet oplæse paa Tinge. De Hunde, der var bundne, behøvede dog ikke at være »stympede«. Med Hensyn til Frederik II.s gamle Vildtbanemærker (i Fløjene stod Kongens Navn, de kronede og sammenslyngede Bogstaver F. S.), da stod de endnu i 1670, thi i Andst Herreds Tingbog for dette Aar¹⁾ spurgte Herredsfogden en Række Mænd, om det dennem ikke udi Guds Sandhed fuldt vitterlig var, at Seest By ligger i Koldinghus Len i Andst Herred, og de *Fløjer*, som staar mellem Seest Mark og Vonsild Mark, Hjarup og Ødis Mark, gør Skel imellem Haderslevhus Len og Koldinghus Len og imellem »Holsten« og Judland, hvilket de gestændige var. — Senere er disse Fløje bleven ombyttede med store Stenpæle, hvoraf der endnu findes flere rundt omkring. Tre gamle Vildtbanepæle staar nu i Stiftamtmandens Have i Vejle, og af den ene hosføjes et Billede. Alle disse Vildtbanepæle bærer Aars-tallet 1760 og hver sit Nummer. De fleste Steder er Vildtbanepælene vel omdannede til andet Brug. I Nærheden af Andstbro staar der en Vildtbanepæl som Vejsten.

Det var ingen Spøg for Folk at komme i Kollision med Bestemmelserne om Kongens Vildtbane, hvilket

¹⁾ Andst H. Tgb. 1670 Fol. 26.

allerede fremgaar ovenfor af Lars Hansens Sag. Til Trods for de strænge Straffebestemmelser fandt Krybskytteri dog Sted i ret betydeligt Omfang¹⁾, og det er vel endda den mindste Del, der naar frem til Tingbøgerne. Sjældent er der Tale om, at Krybskytter

¹⁾ En interessant Sag om Krybskytteri i Holmans Herred findes beskrevet i Viborg Landstings Domsprotokol 1634 Fol. 107. Sml. Jyske Tegnelser (Rigsarkivet) 1637 ⁹/₂.

gribes paa fersk Gærning, derimod er det ofte, at Beboerne stævnes paa Tinge for at forklare, hvorledes de er kommet ved et Stykke Vildt eller et Dyreskind. I 1660 havde Oberstløjtnant Jørgen Møller fundet en Hare og to Bøsser i Niels Fiskers Hus i Strandhuse, og Niels Fisker dømtes til at skaffe sig Hjemmel for, hvor han havde faaet Haren, efterdi han boede i Kongens Vildtbane¹⁾. Saadan en Sag kunde opkomme, selv om det var mere end Aar og Dag siden, at det paagældende Vildttyveri havde fundet Sted. I 1690 kom Anders Eskesens Kone af Skærup til Henrik Nielsens i Lille Velling for at hente nogle Fjælle. Der laa da en Hare død iblandt Fjællene. »Den duer vel til at æde«, spurgte Maren. »Ja, vil I have den, saa vil jeg give Eder den.« Den blev saa lagt mellem Fjællene og aget med til Skærup. Denne Sag kom op over 1½ Aar efter og forfulgtes længe for Tinget, men Henrik Nielsen var saa lykkelig at skaffe sig Hjemmel for Haren. En lignende Sag opstod hos Hans Thygesens i Herslev 1714 over et Dyreskind, som Pigerne fandt paa Loftet. Den ene af Pigerne vilde have Skindet til et Snørliv (Bul), den anden vilde have det til Handsker, men saa blev Skovrideren blandet ind i det, og Skindet kom for Retten. Om sider standsede Sagen om Skindet, da det hævdedes, at det var taget af et Dyr, der laa dødt i Skoven.

Vildsvinene, som Frederik II. indførte til Jylland, efter at de var uddøde herhjemme, yngede kraftigt og blev for Beboerne en Landeplage. I Tingbogen for 1707 anføres, hvilken Skade de gjorde paa Ankær og Vinding Marker²⁾, og mange Steder i Tingbøgerne³⁾ nævnes »Vildsvinenes Vrødsel«. Det var ret alminde-

¹⁾ Br. H. Tgb. 1661 ¹²/₁. — ²⁾ Elbo, Br. og Holm. Herr. Tgb. 1707—17. Fol. 33 f. — ³⁾ Tingbog for Koldinghus Rytterdistrikt 1719—26, Fol. 199.

ligt, at Bønderne om Sommeren før Høst holdt Vagt om Natten ved deres Kornagre af Frygt for Vildsvinene¹⁾. Der maa ogsaa have været mange Vildsvin i Egnen, siden Bortkørselen af *Vildsvineflæsk* kunde give Anledning til en Klage som i 1665: »De menige Herslev Bymænd anklages for, at de har siddet overhørig og ikke fremaget kgl. Majestæts Vildsvineflæsk fra Skovrider Morten Herning i Rønshauge og til Kolding, saa Skipperen, der skulde medtage det, derover blev forlegen og fortøvede sin Vind, og man derfor maatte gøre ny Akkordering med ham, og Flæsket for samme deres Forsømmelse ej til rette Tider fremkom. Paaraabtes derfor Sognefoged Thyge Jensen af Herslev og hannem for Retten tilspurgtes, om han ikke tilbørlig og lovlig havde tilsagt Sognemændene i Herslev Sogn for forskrevne Flæsk at fremage, hvortil han svarede og ved sin højeste Ed berettede, at han havde tilsagt de Højrup Bymænd derom, saa snart han fik det at vide, som med Rette tilfaldt af Sognet dertil at forskaffe Vogne, hvorover Jacob Lauridsen Ridefoged satte i Rette og forment Højrup Bymænd bør at svare til, hvis Omkostning eller Skade for deres Forsømmelse er foraarsaget og derfor enhver deres Bøder efter Recessen til kgl. Majestæt for Overhørighed at udlægge og betale derfor eller at lide Dele og videre Tiltale«. Der mødte ikke nogen til Gensvar²⁾. Sagen findes ikke senere omtalt og er vel derfor ordnet i Mindelighed.

Ude i Kolding Vesteregk kæmpede Skovrider Poul Felding i Gejsing for, at Vildsvinene kunde faa Fred for Beboerne, men Kampen var vanskelig. To Mænd fra Vester Vamdrup kom en Dag i Aaret 1665 gaa-

¹⁾ F. Eks. Tingb. for Holman, Brusk og Eld H. 1694—99, Fol. 140. —

²⁾ Br. H. Tgb. 1665 ¹⁰/₆.

ende til Bastrup, hvor de vilde tale med Carsten Hansen. Han var i Tønder, men de traf ved »Fruens Odegaard« hans Karl Laurids, der sad og flaaede et Vildsvin, som han fortalte at have slaget med en Boløkse. De spurgte ham, om han turde gøre det, og om det var med hans Husbonds Minde, men Karlen svarede, at selv om Galgen stod foran ham, saa vilde han have *Skindet*. Han skøttede D. om sin Husbond, thi han var ikke hjemme. Huden havde han behov til et Par Sko. Om Eftermiddagen samme Dag gik Laurids med Huden i en Sæk til Vester Vamdrup, hvor han vilde have Gaardmand Per Horttesen til at berede Skindet, at han kunde faa Sko deraf: »Jeg kan ikke altid gaa med Støvler, der er saa tunge!« Men de to Mænd, der havde Nag til Per Horttesen, meldte nu denne som Hæler. Karlen tog til Bens, men Per maatte til Landstinget med Vildsvineskindet, og det blev næppe nogen billig Historie¹⁾.

Vildtbanens Beboere maatte ikke befatte sig med andet til Jagt hørende end udføre Klappertjeneste, naar de tilsagdes dertil, og ofte maatte hele Egnens Beboere mange Dage i Træk stille som Klappere, køre Jærgarn og Jagtbytte. Kun *Ulvejagt* maatte Folk give sig af med, ja der betaltes endog en Belønning for hver Ulv eller Ulveunge, de mødte med. Forordningen af 8. Dec. 1688 bestemte nemlig, at den, der kunde fange eller dræbe nogen Ulv, skulde »henbringe den til Herreds- eller Birketing, hvor Ulven skal aftages (flaaes) og Raden paa en Plads ved Tinget ophænges. Herredsskriveren skulde indføre det i Tingbogen og give den, der har bragt Ulven, en skriftlig Attest derpaa uden Betaling. Samme Herreds eller

¹⁾ Andst Her. Tgb. 1665, Fol. 71.

Birks Bønder skal give ham 4 Rdl. for hver gammel Ulv og 1 Rdl. for hver ung, hvilket skal lignes og paalægges Bønderne efter Proportion af Hartkorn, og den, der har bragt Ulven, skal foruden Pengene have Bælgen«.

Der findes ogsaa i Tingbøgerne en Mængde saadanne Tilførsler om Folk, der møder med Ulve eller Ulveunger. At opregne de enkelte Eksempler vilde her føre for vidt, thi der er saa mange, at Beboerne i 1731 beklagede sig over den store Udgift¹⁾. Det hedder i Birkedommerens og Regimentsskriverens Svar paa Klagen: »Her ophænges aarligt baade gamle og unge Ulve ved Birketetinget i den dertil oprettede Galge, somme Aar 16, somme Aar 18—20, somme Aar flere, som Tingbøgerne udviser. Dessen Findere og Ødelæggere nyder deres Betaling efter Jagtforordningen af 8. Dec. 1688, 37. Artikel, som jeg, Birkedommer Ebbesen, selv maa omrejse at indsamle, inden jeg kan faa indkasseret til vedkommende Betaling.«

Ulvne gjorde stor Skade paa Heste og Kreaturer. Der er Vidnesbyrd om, at en Mand kunde faa en stor Del af sin Besætning skambidt. I 1666 vidnede fire Mænd for Tinget og kundgjorde ved Ed med oprakte Fingre, at dem i al Sandhed fuldvitterligt var, at Povl Christensen i Hostrup forleden Aar har mistet 3 Bæster, en Ko og en Kalv, som Ulvene har ihjelreven for ham, saa han derfor er kommen tilagters²⁾. Ulvebidte Heste omtales hyppigt: ($\frac{4}{4}$ 1699) Tingsvidne paa, at 2. Marts næst forleden blev af Ulven to Bæster bidt for Niels Jørgensen i Viuf, som de om Aftenen blev udslagen til Vands og Hestene gik ad Skoven og blev ude om Natten, hvorover samme Niels Jørgensen er geraaden

¹⁾ Klage fra Rytterbønderne 1731, Topogr. Saml. (Rigsarkivet). — ²⁾ Br. H. Tgb. 1666 ³⁹/₇.

i Armod og Nød derfor at søge Godtfolk for nogen Hjælp ¹⁾).

For adskillige af Egnens Beboere var Ulvefangsten et lille Bierhverv, der godt kunde bringe gode Penge. En Morgenstund i Juni stillede f. Eks. en Mand med en Sæk paa Nakken udenfor Tinghuset i Viuf: »(1722) Niels Jensen af Greenkrog, Greene Sogn, fremviste for Retten trende Ulveunger, som han udi Heden paa sin Mark havde fundet og taget, hvilke Unger straks ved Tinget blev ophængt, og Manden hans Penge betalt.«

Ikke sjældent blev der i hele Egnen foretaget *store Ulvejagter*. Ogsaa derom findes der Optegnelser i Tingbøgerne. Hver Sognefoged skulde paa saadanne Jagter følge med sine Folk i Arbejde ²⁾, at det kunde gaa des rigtigere. Jagten lededes af Skovrideren og Husfogden: »(1669 ^{6/8}), Henrik Jacobsen paa sin Fader, Husfoged Jacob Lauridsen Becks Vegne irettelagde mod Niels Thomsen en skriftlig Ordre lydende: Eftersom »Ulhaffuen« ³⁾ ved Blaakjær skal opstilles, da efter Hans kgl. Højheds naadigste Befaling befales hermed alle Bønder under Koldinghus Amt beboende, ihvem de og tilhører, at de holder deris Hunde bundne, enten de er lemmede eller ikke, indtil saa længe forbemeldte »Ulfang« er forbi, tagendis herudi ingen Forsømmelse, eftersom høj Magt foreligger, saafremt enhver, som findis modvillig, ikke Straf vil formode. Koldinghus 5. Jan. 1669. Rudolf Faust . . . hvilken Befaling fandtes læst og paaskreven ^{9/1} sidst forleden paa Brusk Herreds Ting, ^{11/1} paa Holmands

¹⁾ Tgb. for Brusk, Holman og Eld Her. 1694—99. Et andet Tilfælde findes omtalt i samme Herreders Tgb. 1707—17. Fol. 33. — ²⁾ Br. H. Tgb. 1667, Fol. 167. — ³⁾ Ordet Ulvehave findes ikke optegnet i nogen Ordbog, men skal sikkert betyde en indhegnet Plads, hvor Ulvene fangedes. Formentlig har Ulvehave Badehotel Navn efter Stedet, hvor Hotellet ligger, og her har der altsaa været en »Ulvehave«.

Herreds Ting, ¹⁸/₁ paa Jerlev Herreds Ting, ¹⁴/₁ paa Andst Herreds Ting og ¹⁹/₁ paa Elbo Herreds Ting, og derefter forment, at efterdi Niels Thomsen havde ladet sine Hunde gaa løs, at de kunde anfægte Ridefogeden Chr. Nielsen, indtil han paa Adelvejen en af dem nederskød med en Pistol, (burde han bøde derfor).«

Niels Thomsen boede i Dons og stod i et daarligt Forhold til Ridefogden. Anden Onsdag i Februar det nævnte Aar var Ridefogden paa Hjemvejen fra Jerlev Herreds Ting. Da han kom til Niels Thomsens Gaardsled, kom der en Hund efter hans Hest, der gjorde Kapprioler, saa Ridefogden mistede sin sorte Hat med Voksdugsbetræk. Ridefogden skød da Hunden med sin Pistol og gallopperede videre. Nu er Niels Thomsen vel nok bleven harm over Hundens Død, selv om det, som han forklarede, kun var en liden »Gaardbjelder«, der ikke kom i Vildtbanen, thi et Par Mænd, der mødte Ridefogden sønden Donsraad, mødte lidt efter baade Niels Thomsen og hans Broder Mads, der red efter Ridefogden hver med en Høfork i Haanden. Sagen udarter til en af de langvarige Retstrætter, som Fortiden var saa rig paa, og den maa være endt for Landstinget i Viborg.

Men tilbage til Ulvene. Som det fremgaar af ovenstaaende, skulde en Mængde Folk møde til saadanne Ulvefangster, og der foreligger Oplysninger om, at Bønder midt i det 18. Aarhundrede helt nede fra Trøjborg i Sønderjylland har været tilsagt til langvarige Ulvejagter i Koldingegnen, hvor Østerbygaard i Vamdrup hørte til Trøjborg, hvis Bønder altsaa skulde deltage i Kolding Rytterdistrikts Ulvejagter¹⁾.

Med Ulvenes Bedrifter daglig for Øje bredte sig Overtroen om *Varulve*. Den ældgamle Folketro gik

¹⁾ Mejborg: Slesv. Bøndergaarde 176.

ud paa, at visse Mennesker snart viste sig i Menneskeskikkelse, snart forvandlede til Ulve. Ogsaa derom kan Tingbøgerne fortælle:

Søndag den 8. September 1667, da Folk i Viuf stod udenfor Kirken og biede efter Præsten, fortalte Villads Hansen en mærkelig Historie om, hvad der sidste Torsdag var passeret ham, da han gik paa Marken og »ruskede« noget Byg. Han havde sat sine Bæster ved Agerenden, og der kom da to Ulve løbende og vilde rive hans Heste ihjæl. Villads tog sin »Hjøllee«, som laa ved ham paa Ageren, og løb efter Ulvene. De tog Flugten og skiltes noget fra hverandre, saa den ene løb paa hans højre, den anden paa hans venstre Haand, og pludselig forsvandt de, men paa det Sted, hvor de forsvandt, laa der to Karle, og lidt derfra gik der en Pige og rev Hø. Han løb hen til Karlene og spurgte, om de ikke havde set to Ulve. De svarede Nej, men den ene af Karlene var rød i Ansigtet som Blod, og Villads sagde:

»Da haver I vist Djævelen med at fare!«

Lidt efter saa han Pigen gaa hen og lægge sig ved en af Karlene. Han kendte ingen af dem.

Denne Historie vakte stor Opsigt og kom tilsidst ogsaa Slotsfogden paa Koldinghus for Øre, og for at faa nærmere Rede paa Sagen stævnedes alle til Tinge, der kendte noget til den Sag.

Villads fortalte sin Oplevelse, og de to Karle, der var fra Starup, mødte tillige med Pigen. De to Karle forklarede, at de havde slaaet Græs, og Pigen havde revet, og da det var Middagstid, havde de kaldt hende hen til Madkurven.

Villads bemærkede, at da han saa dem, spiste de ikke, og deres Madkurv stod noget fra dem i en »Siig«.

Den følgende Tingdag, 5. Oktober, havde Karlene

stævnet Villads Hansen til Herredstinget. I Klagen skriver de to Karle: »Vi fattige Mænd er højliggen foraarsagede til vores ærlig Rygtes og Navns Forsvarrelse og for slig Mummiesnak at dæmpe berørte Villads Hansen hid til Tinget at indcitere, og først sættes i Rette, om han ikke bør give udførlig Forklaring paa sine Ord, om han os i nogen Maåde utilbørligen haver fundet eller veed os andet paa at sige end det, som ærlige Mænd vel egner og anstaar, eller derfor at lide Dele eller videre Tiltale. For det *andet* formener vi saadan Mummiesnak ikke bør af nogen anses for fornuftig Tale at være, eftersom Gud i Himlen er bedst vores Uskyldighed bekendt, som vi og vil ombede vores Uskyldighed at forsvare og straffe de sande skyldige. Saa kan og hvert fornuftigt Menneske begribe sligt at være Opdigt vores Navne at ville tillægge i Ulveskikkelse at kunne forvende imod Naturen, som deraf kan ses, at vi fattige Mennesker ved høj Middagstid lagde os ned paa Jorden at hvile af vores Møje og Arbejde og tage vores Middagsmad, som Villads Hansen kom farende og spurgte om Ulvene. Eftersom Marken og Heden er stor nok, kunde Ulvene let gaa os forbi, ikke heller er det Ulves Manér at løbe paa levende Folk eller hos dem forblive. Skulde dette lægges os til Eftertale, da kunde hvert kristent Menneske frygte sig for, hvad hans Avindsmænd kunde paasige ham som Bagvaskelse.«

De fordrer Villads Hansen dømt for usømmelig og løgnagtig Tale. Den 16. November var der ny Termin i Sagen. Villads fastholder sin Forklaring. Det er jo ikke ham, der har nævnt deres Navne, det var dem selv, der mødte i Retten, følgelig har han heller ikke beklirket deres Navne. Han har kun sagt, hvad sandt var. Han har ikke sagt, de var i Ulveskikkelse.

men da Ulvene forsvandt paa samme Sted, saa han dem ligge dér.

Dommen i Sagen er indført i Brusk Herreds Tingbog under 23. November 1667. Villads Hansen blev frifunden, eller — hvad der praktisk talt var det samme i dette Tilfælde — Herredsfogeden (Jens Høgh i Herslev) henviste de to uægte »Varulve« til Landstinget i Viborg, om de vilde Villads Hansen noget i den Sag. Forskellige Omstændigheder i den vidtløftigt refererede Sag kunde godt tyde paa, at Herredsfogden selv har været lidt i Tvivl, om ikke de to Karle dog har været i Ulveskikkelse.

Soldater.

Længe før de opbevarede Tingbøger begynder, var Gaarde i Koldinghus Len henlagte til Soldaterhold. Allerede 1614 begyndte Christian IV at danne et Landeværn. Selvejrbønder i Jylland skulde stille ialt 2000 Mand, og da der ikke var Selvejere nok, skulde de manglende udredes af *Kronbønder*, hvis Gaarde var »vel ved Magt«. Kronbønderne skulde til Gengæld slippe for Landgilde. Listerne over Gaarde, udlagte til Soldaterhold, ligger fra 1615 ved Koldinghus Lensregnskaber. I Regelen red vel Bønderne selv for deres Gaarde, naar Alderdom da ikke stillede sig i Vejen. Og da det kunde være betænkeligt her i Kongens Vildtbane at lade disse Landsoldater faa Geværer, blev det befaleet, at Geværerne — undtagen naar de brugtes til Øvelse — skulde opbevares i Kirkerne. Der skulde laves Skabe i Kirkerne til at forvare Geværerne i¹⁾.

¹⁾ »(Lehusregnskab 1615–16) Gjort efterskrevne trende Skabe efter Kaptejn Johan Morrathus' Anfordring:

Udi Brusk Herred udi *Harte* Kirke er gjort et Skab af Fyrdeller, Sparrer og Lægter, 7 Alen højt og 7 Alen bredt, som er indhægtet paa Muren samme Steds.

Under vekslende Former var der stadig fra den Tid i Indherrederne Landmiliti, og spredt i Tingbøgerne omtales forskellige Forhold vedrørende dette ret primitive, overvejende nationale Værn. Saaledes begærede Delefoged Hans Staffensen 1662 Dom over Hans Madsen af Herslev, fordi han i Svenskekrigen havde ladet Brusk Herredsfane gaa tabt. Enten burde Hans Madsen skaffe Herredsfanen tilstede eller levere den fra sig saa god, som han den annammede, eller ogsaa burde han derfor lide og stande tilrette. Hans Madsen erklærede: »Jeg fattige Karl var befalet Herredsfanen at føre til Kolding med andet vort Gods i Oberst Beenfelds Hus dér at blive i Forvaring for Plyndreri, hvor den saavel som vort Gods og Formue blev af Polakkerne borttaget, som mange Godtfolk er vitterligt.« Karlen dømtes til at skaffe Fanen eller derfor at lide og stande tilrette. I samme Herreds Tingbog fra 1663 findes en Soldaterkontrakt. Forskellige Mænd, der laa i Lægd sammen, havde lejet Claus Jensen, barnefødt ved Gaverslund Kirke, til at gaa Soldat for dem et Aar omkring, og Claus »lovet og tilforpligtet sig at holde dennem kvit og fri for inden- og udenlands, hvor heden han kommanderedes, som det sig en ærlig Soldat hør og bør under sin Æres og Livs Fortabelse«¹⁾. Til Gengæld lovede man »at give hannem til Løn 20 Slettedaler, et Par Sko, et Par Hoser, Hørgarns Lærred til en Skjorte, Halvparten

---

Udi *Eltang* Kirke i samme Herred er gjort et Skab i lige Maade af Fyrsparrer, Deller og Lægter, 6 Alen højt og ungefær 10 Alen bredt, som ogsaa er indhæftet paa Muren.

Udi Eld Herred udi *Bredstrup* Kirke er gjort et Skab, ogsaa af Fyrsparrer, Deller og Lægter, ungefær 5 Alen højt og 5 Alen bredt paa Muren.

Skabene blev lavede af Simon Kjeldsen, Snedker i Kolding, der arbejdede med to Svende. Mester fik 16. Skill. om Dagen, Svendene kun 12. Træet fik de leveret. Mester arbejdede i 20 Dage, Svendene i 19. Da de var færdige med Skabene, bestiltes der endvidere Skabe til Egved, Jerlev og Andst Kirker.

¹⁾ Br. H. Tgb., Fol. 44.

deraf straks at betale og den anden Halvpart til St. Mikkelsdag førstkommende skadesløst og desuden Mød i hans Knapsæk, naar han gaar paa Mønstring.«

Det var ikke altid den bedste Slags Folk disse privat hvervede Soldater. En Soldat Lennert, der 1665 var lejet af Herslev Bymænd, stjal som en Ravn. Til Hjælperske havde han Kokkepigen (»Kokkerske«) hos Major Didrik Unch paa Hønborg Ladegaard¹⁾, der udleverede Sengeklæder, Sølvskeer, Smør og Flæsk, Haandduge, ja endog »Kontrafejer« til sin kære Lennert, der efter bedste Evne gjorde det i Penge, solgte eller pantsatte det. Men en Søndag før Prædiken kom Majoren og hans Søn Ernst til Soldaterhuset og tog en Del af det forefundne Tyvegods til sig. Lennert satte sig til Modværge og stak Ernst i Armen. Ernst døde senere af sit Saar. De Herslev Mænd bemærker udtrykkeligt i Tingbogen, at Majoren ogsaa medtog Lennerts »Degen« (Sabel), som dog var deres Ejendom! — Helt sjældent er det heller ikke, at der er opstaaet blodig Strid mellem lejede Soldater og Bønderne; ofte flød der Blod, og Bartskeer maatte tilkaldes. Baade Soldaterne og deres Befalingsmænd var ofte raa Folk. Den 15. Marts 1672 kom Korporal Morten Elsler under Ritmester Gottfred Tillischs' Kompagni ind i Mogens Nielsens Gaard i Vilstrup med en dragen »Degen« og søgte efter Mogens Nielsen i det ene Hus efter det andet, men Mogens havde gemt sig. Endelig gik Korporalen til sit Kvarter hos Bonden Peder Iversen. Heller ikke ham traf han, men den følgende Morgen overfaldt han Peder Iversen med en Kæp: »Du Schurcke, Du Schielm, Du haver klaget mig for Løjtnanten, nun soll der Deibel Dein Hals brechen«. Da Korporalen vilde trække sin Sabel,

¹⁾ Der staar *Hønborg Ladegaard* i Tingbogen. Den fortysskede Form »Henneberg« var da endnu ikke opfundet.

raabte Peder Iversen: »Lader mig være i Fred. Fatter I noget paa mig, da søger det paa lovlig Maade«¹⁾.

Største Delen af Krongodset i Koldinghus blev 1670 udlagt til Underholdning for Dragoner. I Førstningen kunde Beboerne selv ride for deres Gaard, men det varede kun nogle faa Aar, saa var det hvervede Folk, der skulde underholdes. Fra 1670erne begynder altsaa Egnen at kaldes »Koldinghus Rytterdistrikt«.

Fra det Øjeblik, da Soldaterne næsten alle var »gevorbn« — i Reglen var det indvandrede Tyskere — vrimler det med Klager over dem i Tingbøgerne, og det vilde føre altfor vidt at komme nøjere ind derpaa.

Fra 1701 kom der ved Frederik IV's Lov om Landmilitis paany Soldater, bestaaende af Egnens Folk, de saakaldte »Landsoldater«. For hver 20 Tdr. Hartkorn indrettedes et »Lægd«, hvoraf en Karl, Husmand eller Inderste skulde optegnes og indføres i Rullen. Saa længe han stod i Rullen, 6 Aar, maatte han ikke opholde sig udenfor Sognet. Ugen igennem kunde Soldaten — i Regelen en Tjenestekarl — tærsk, pløje eller høste for sin Husbond, men om Søndagen (i Sædetid og Høsttid kun hveranden Søndag) skulde han trække Munderingskjolen paa og gaa til Mønstringspladsen eller »Eksercerpladsen«, i Regelen en Kirkeplads. Ligesom i Christian IV's Tid gemtes Geværerne i Vaabenhusene i Skabe. Efter endt Eksercits og overstaaet Afprygling marcheredes der ind i Kirken, for at Herrens Formaning kunde følge ovenpaa den alvorlige Indgang paa Dagen.

I Aaret 1707 var det en Løjtnant Wittke i Vejle og en Korporal Claus Michelsen i Bramdrup, der kommanderede paa Egnens Kirkepladser, og nogle

¹⁾ Br. II. Tgb. 1672 ⁸⁰/_s.

Tingsvidner giver et Billede af denne Søndags-Eksercits. Først fortælles om Øvelserne i *Eltang* Sogn. Mødepladsen var her ved Stenderup Præstegaard:

»Sidste Gang Landsoldaterne blev eksercerede ved Stenderup Præstegaard, omtrent ved Pinsetider, fandt Eksercitsen Sted, medens Præsten var i Vilstrup Kirke at prædike. Da blev 10 Flinter bundne sammen og hængt paa nogle af Landsoldaterne, og da Eksercitsen havde Ende, fik Landsoldaten Hans Kyed en Del Hug af Løjtnant Wittkes Stok, og det var ikke lidt, men meget.« Karlen i Præstegaarden vidnede, at Landsoldaterne under Eksercitsen ofte blev pryglede med Hasselkæppe, som Korporalerne skar af et Rislæs. Anders Smed i Bjært berettede: For to Aar siden havde han en Landsoldat ved Navn Niels Nielsen i sin Tjeneste. Somme Tider fik Landsoldaterne Hug paa Eksercerpladsen hver Søndag to eller tre Gange af Løjtnant Wittke, og Landsoldaten flyttede fra Smeden af samme Grund, hvilket Smeden meldte til Amtmanden. »Og ellers udsagde Vidnet, at Landsoldaten Ulrik kom til ham, da de sidst eksercerede ved Stenderup Præstegaard, og bad, at han skulde gaa med og hjælpe sin Karl, Niels Høst, hjem, saasom han havde faaet nogle Hug. Vidnet sagde, at han nogle Gange havde set, naar han gik i Kirke, at Landsoldaterne havde staaet og ekserceret paa Stenderup Mark, naar Præsten havde været færdig at gaa paa Prædikestolen. Undertiden kom Landsoldaterne i Kirken, naar Præsten var færdig at gaa paa Prædikestolen eller havde begyndt. Det var ogsaa sket, at Landsoldaterne slet ikke var kommen i Kirke, men eksercerede endnu, da Folk kom af Kirke. Bagefter laa der altid Kæppe ved Stenderup Præstegaard, nogle var brudt.

Soldaterne sagde, at de blev slaaet, enten de kunde Eksercitsen eller ej. Enkelte Vidner havde set Soldaternes blottede Rygge efter en saadan Afprygling. Blodet var paa mange Steder trængt frem gennem Huden, og ellers var der blaa Mærker. Niels Jensen af Bjært havde for 4 Aar siden en Landsoldat, der en Juleaften kom hjem fra Eksercerpladsen, slaaet for-dærvet og maatte en Tid lang ligge tilsengs, saa hans Broder maatte gaa i hans Sted. Siden slog Karlen sig paa Drik.

Seks Mænd fra *Harte* vidnede, at de tidt og ofte havde set, at Løjtnant Wittke havde slaaet Landsoldaterne paa Eksercerpladsen ved Harte Kirke. Mange Gange var Soldaterne ikke kommen i Kirke, før Pastor Eskild Busch var henne i Prædikenen. Engang stod Knud Thuesen og saa, hvordan Løjtnanten slog Soldaterne, da sagde han: »Herregud, skal det gaa saa til, og kongelig Forordning saadant forbyder!« Det hørte Løjtnant Wittke. Han gik til og tog en Kæp fra Morten Skrædder i Stallerup og slog Knud Thuesen nogle Slag dermed, hvorved han krympede og gav sig og gik ind paa Kirkegaarden.

Elleve Mænd fra Bramdrup havde ligeledes set Soldaternes Afprygling. En af Soldaterne havde foræret Løjtnanten en Trave Havre for at slippe for Prygl. Senere, efter at Klagen var kommen op, havde Korporal Michelsen budt ham Penge for Havren, men det vilde han ikke have.

Peder Jensen Aamand i Almind havde været Landsoldat for 5 Aar siden og havde forsømt en Eksercerdag. Han blev kaldt til Bjært til Løjtnanten, der sagde: »Djævelen regere Dit Hjærte!«, krogede Døren for ham og gennempryglede ham med sin Stok.

Da Løjtnantens Prokurator spurgte de Harte Mænd

nærmere om Exercitsen paa Harte Kirkeplads, svarede de ikke uden Selvfølelse: »Vi har staaet under Militisen og for Fjenderne i Brabant, og en Del af os har set eksercere for Kongen og Generaler, og vi synes, at Landsoldaterne eksercerede lige saa vel som de gevorbn«. Og det var ikke saadan, at Løjtnant Wittke kun pryglede de ny og uprøvede Folk; de gamle og øvede fik samme Medfart.¹⁾

Billederne fra Eksercerpladserne er ganske talende, og de er jo byggede paa beedigede Vidners Udsagn. Enkelte Steder synes Landsoldaterne ikke at have nøjedes med Kirkepladsen til deres Eksercits. I Erritsø hedder det, at 1711 ekserceredes der paa *Kirkegaarden*.

Under Hensyn til de Forhold, som Soldaterne maatte leve under, er det forstaaeligt, at Folk kunde nære den største Skræk for at blive Soldat. I 1710 kom Regimentsskriverens Fuldmægtig, Chr. Wrede, til Jens Pedersen, da han gik i Viuf Skov og slog Græs. Han sagde, at Jens skulde følges med ham, hvad han da ogsaa gjorde. De gik til Jens Pedersens Hjem i Viuf, hvor Jens først skulde have noget Mad. Da Jens fik at vide, at Fuldmægtigen kom for at hente ham til Soldat, blev han »underlig«. Hans Kone græd, jamrede og smed sig paa Jorden af Fortvivlelse over, at Manden skulde være Soldat. Imens der blev hentet en Hest til Jens at ride bort paa, gik Jens ind i Huggehuset, og han forklarede senere: Som han indkom i Huggehuset, var han saa underlig i Hovedet, at han ikke vidste, hvad han gjorde, men dog vilde have noget at bestille. Saa tog han en Økse og huggede paa et Stykke Træ til en Stryge. Træet var skørt og gik i Stykker, og han huggede *højre* Haands Pegefinger af, han vidste ikke paa hvad Maade.«

¹⁾ Elbo, Holman og Brusk H. Tingbog 1707—17.

Det gik ikke med den Forklaring, og Jens bragtes senere til Arresten paa Koldinghus. Han ifaldt en stor Straf.

Det synes ogsaa at være forekommen, at man har dømt Folk til Soldat. En Mand i Almind havde som ung Mand faaet et Barn med en Pige og maatte derfor staa offentlig Skrifte i Almind Kirke. Da noget lignende gentog sig, dømtes han til Soldat og var nu under Fanen i 7 Aar. Soldatertjenesten gjorde ham ikke bedre, hvilket ses af følgende: Efter de 7 Aars Tjeneste kom han hjem og blev gift, men Ægteskabet blev yderst ulykkeligt. Ikke blot slog og mishandlede han Hustruen, men han tog et berygtet Kvindfolk fra Kolding i Huset, og dette Kvindemenneske havde sit Leje i Ægteparrets fælles Seng. Da Hustruen (omkring 1721) beklagede sig til Præsten over sin Mand, rev denne store Haartotter af hende. Præsten kom tilstede, men den fordums Krigsmand truede ham med en Pistol. Endelig flygtede han. Elskerinden havde forinden været hos Præsten og erklærede, at hun vilde give tyve Slettedaler i *Afstaelse* til Hustruen, men dette kunde dog ikke gaa an. Den bortflygtede Mand dømtes til Døden, men vogtede sig sikkert vel for at vende tilbage.¹⁾

Det skete ofte, at Soldater løb bort. I Regelen var det dog de »gevorbn«. Naar en Mand kom ud og i sin Lade fandt en Soldaterkjol og et Gehæng, vidste man, at her havde været en Desertør. Selvfølgelig maatte Folk ikke huse eller hæle saadanne Desertører, men naar Dragten var borte, hvem kunde saa se, hvad det var for Folk? Det kunde akkurat lige saa godt være en »Trygler« (Tigger) eller nogle af de mange omstrøjfende Mennesker, der drog Landet rundt

¹⁾ Birketingbog 1719—26.

med Solde, satte Glas i Vinduer eller lappede gamle Kobberkedler.¹⁾

Landmilitisen blev som bekendt foreløbig ophævet 30. Oktober 1730. Den tidligere omtalte Klage fra Rytterbønderne 1731 indledes med en »allerunderdanigst Taksigelse for den store højkongelige Naade, som saavel os som hele Rigets Bønder er bleven bevist derudi, at Landmilitisen allernaadigst er ophævet, hvilken forhen for de fleste Bønder var en større Plage, end mange skulde tænke eller indbilde sig.«

Tingbøgerne beretter om Skatter og Ydelser.

Det vil naturligvis ikke være muligt efter Tingbøgerne at give nøjere Besked om Skatter og Afgifter, Tiender og Hoveri, men glimtvis kaster Tingbøgerne dog Lys over mange Forhold i saa Henseende, som ikke faas ved Opregning hverken af Amtsstuernes Skattelister eller Præsternes Tiendebøger.

Saaledes findes der i forskellige Tingbøger fra Aaret 1666 følgende Skrivelse fra Amtsskriver Johan Badenhaupt, der dengang fungerede som Amtmand:

»Efter som Bønderne her udi Amtet formedelst dets Ruins Skyld samt Kontributioner og andre store Udgifter er i Betryk og derover rester til kgl. Majestæt baade *Landgilde* og *Arbejdspenge* og anden Restans, som de ej i tilbørlig Tid for deres Armods Skyld kan udrede, hvor over de Tid efter anden bekom Dilation, paa det de ej skal rømme fra Stederne og mere øde Gods skal blive, end allerede er, da paa kgl. Majestæts Vegne forbydes Herredsfogderne at gøre nogen Udlæg være sig enten til Borger eller til Bonde, af nogen Bondes Bo eller Gods, som er Tjener her

¹⁾ Brusk, Elbo og Holmans Tingbog 1707—17, Fol. 6.

til Koldinghus, før end kgl. Majestæts Restans først er klareret og betalt, paa det en anden ikke skal blive betalt og kgl. Majestæt miste sit, og dersom det imod Forhaabning sker, skal Herredsfogden være tiltænkt selv at stande, for hvis Skade eller Ulejlighed deraf kan foraarsages, som jeg og paa højstbemeldte kgl. Majestæts Vegne hos dennem vil vide at søge og dette for Tingene at læses og i Tingbøgerne indføres des Mening.

Actum Koldinghus, 23. Marts 1666.

Johan Badenhaupt.

Visse Steder betaltes der Landgilde med Varer. Efter Kommissariernes Taxering skulde Strandhuseboerne betale deres Landgilde med *Fisk*. I 1663 indstævnes en Strandhusemand, fordi han resterer 46 Baand Torsk til en Værdi af 9 Mark.

Fra gammel Tid af var der flere saadanne Ydelser, som ovennævnte Johan Badenhaupt mindede Bønderne om, f. Ex. Forpligtelsen til at *spinde Hør* for Koldinghus.

I 1666 lod Amtsskriveren paa Brusk Herredsting¹⁾ og derefter i de andre Jurisdiktioner læse og paa-skrive følgende Seddel:

»Eftersom kgl. Majestæts hans allernaadigste Brev og Befaling til mig er ankommen, saasom forhen sædvanligt været haver til Kongens Inventariums Forbedring at spinde Hør hos Bønderne, som af Oldfruen her paa Slottetskal leveres og Garnet igen annammes, da paa kgl. Maj. Vegne befales Delefoged Hans Staffensen (i Almind), at han paa Brusk Herredsting Bønderne advarer og tilholder, at de enten Hørret her vil lade annamme og forskaffe spundet i Garn, eller og give Penge i Stedet for, som de plejer at gøre, som dennem til-

¹⁾ Br. H. Tgb. 1666 27/1.

forn mundtlig er anbefalet og dog mig ej endnu derom er noget forstændiget . . . Koldinghus 28. Dec. 1665«.

Bønderne protesterede og erklærede paa Tinge, at siden de længst kunde mindes, havde de ikke givet Spindepenge til Oldfruerne paa Koldinghus, ikke heller faaet noget af dem at spinde. De formodede, at dette heller ikke kunde paalægges dem, thi derfor betalte de deres *Arbejdspenge*. Et Par Maaneder efter mødte saa Delefogden og paamindede Bønderne om at give *Arbejdspenge* for 1666—67, men Bønderne erklærede, at de i disse Dage havde været paa Jagt, hvorfor de maatte have Opsættelse. Sidst paa Aaret, i Oktober, kom endelig Sagen for. Bønderne sagde, at de ikke havde givet Spindepenge eller *Tørvegravningspenge* siden Amtsskriver Johan Badenhaupt kom her til Lenet. Da han spurgte om Grunden, svarede de, at siden de store Skatter blev paalagt dem, kunde de ikke staa ved at give de smaa Skatter, som ikke fulgte Landgilden af Jordebogen, og ydermere vidnede Bønderne, at de »ikke havde givet mere for *Smaabeder* af deres Landgilde end 2 Skilling for en Høne, 3 Sk. for en Snes Æg, 1¹/₂ Mark for et Lam, 3 Mark for et Føl og 10 Sk. for en Gaas af Aarsag, at sligt igen hos dennem skulde bekommes for samme Køb, naar Hofholdning var paa Koldinghus«.

Man hører derefter ikke mere om denne Sag i Tingbøgerne.

De her omtalte »*Arbejdspenge*« indførtes ved Forordning af 21. April 1624, der tillod, at Bønder, der boede i større Afstand fra Hovedgaarden, slap for Ægt og Arbejde mod »*Arbejdspenge*«, der beregnedes efter Hartkornet. Denne Ordning har altsaa ogsaa været kendt her, men mange tunge Pligter var alligevel

undtagne trods Arbejdspengene, saaledes Pligten til at vedligeholde Slottets Kobbeltgærder¹⁾ og Gærderne omkring Urtehaven ved Koldinghus²⁾. Bønderne i Herslev-Højrup var 1664 ikke mødt efter Tilsigelse med Heste og Vogne at forrette saadant Arbejde, og truedes derfor med Fængsel og Bremerholms Jærn³⁾. De slap dog, da de beviste, at de var forhindrede, fordi deres Heste var altfor »skabede«. Ofte formaner Bønderne, der skal arbejde for Koldinghus, til at komme i god Tid, naar de var tilsagt, om Morgenens Kl. 6, »saa vel som i lige Maader til Hoveri«. De mange Ægtkørsler var ogsaa en tung Pligt. Kort efter 1664 var der saaledes en Mængde trælsomme Ture til Fredericia Fæstning med Tømmer og Blokke. Besværet skildres f. Ex. af Bonden Hans Thullesen af Vraa (Lejrskov Sogn), der 1666 stod frem for Tinget ved Bremhøj paa Sogneboernes Vegne og sagde: Lejrskov Sogn, som var 21 Gaarde, havde det nævnte Aar af hver Gaard til Fredericia aget 12 Pallisader = 6 Ægter, desuden af hver Gaard 3 Ægter med Bøgepæl, endvidere $\frac{1}{2}$ Ægte af hver Gaard med Hjulbør og en stor Ægte af hver Gaard med »den store Bøgeblok«. Desforuden huggede Lejrskoverne den foregaaende Vinter hver Gaard et Læs Brændeved i Børup Skov og kørte det til Fredericia, huggede ekstra 57 Favne Ved og gjorde en Mængde Ægter til Haderslev og Ribe og ellers ved Slottet, som saa tit paakom. — De vilde nu kvittes noget i deres Arbejdspenge, som de var indstævnet for, men dømtes til at betale 6 Daler af hver Helgaard⁴⁾, »med mindre Øvrigheden af Medynk vilde efterlade dem noget deri formedelst deres Armods og store Besværinges Skyld med Tøm-

¹⁾ Br. H. Tgb. 1662 $\frac{12}{4}$. — ²⁾ Smst. 1664 $\frac{9}{1}$ og $\frac{22}{4}$. — ³⁾ Smst. 1664 $\frac{24}{8}$. — ⁴⁾ Andst H. Tgb. 1666.

mer at nedføre til Fredericia«. Tømmeret er naturligvis brugt ved Fæstningsværkernes Istandsættelse.

Ogsaa *Tienderne*, baade Kvægtienden og Korntienden, var ofte en alvorlig Byrde. Allerede straks efter Krigen 1657—60 finder man undertiden, at Kvægtienden er betalt med Penge. I 1664 vidnede en Mand fra *Ellang*, at der i Sognet plejede man at betale Kvægtienden med Penge¹⁾, men naar en Mand et Aar havde enten 10 Føl, 10 Kalve, 10 Lam eller 10 Grise, da gav han den tiende deraf²⁾. Korntienden betaltes som Regelen i Kærven, men da Sognemændene i Herslev 1663 havde betalt deres halve Tiende, vilde de ikke af med mere. Kirkeværgerne stævnedes dem, men Bønderne svarede, at de efter deres ringe Sæd havde betalt mere end nok. Avlen havde været saa ringe, at de Herslevmænd »med Nød og Armod deraf næppe kunde samle Mundens Føde«, det vidste ogsaa den latinske Skolemester i Kolding og Sognepræsten, der fik de andre to Parter af Tienden. »Gud give, vi havde den Sæd og Avling, vi kunde taale at give vor Sognekirke sin fulde Tiende af. Der blev derfor vel igen noget repareret paa Kirken, som højliggen behøvede dette . . . .«. Hersleverne slap virkelig med den halve Kirketiende. I mange andre Byer, hvor der var rejst lignende Tiendesager, benyttedes nøjagtig samme Ordlyd i Svaret, f. Ex. i Starup og flere Steder.³⁾

Undertiden var det Præsten, der førte Proces om Tienden med sine Sognebørn, saaledes 1664 Præsten til Herslev og Viuf, Jens Jensen, der begærede »Hørringsdele« over Peder Jensen i Tolstrup. Peder Jensen havde hjemført al sin Rug fra Marken, før Kornet

¹⁾ For hvert Føl 4 Sk., hver Kalv 2 Sk., hvert Lam 1 Sk. osv. — ²⁾ Kolding Tingbog 1664 ²⁰/₄. — ³⁾ Br. H. Tgb. 1664 ²⁰/₄ og ²/₄.

ved Præsten eller hans Fuldmægtig var talt til Tiende og uden Hr. Jens' Villie og Vidskab. Peder Jensen sagde, at Hr. Jens maatte lade hans Korngulv tælle og kaste. Dersom saa befandtes, at han havde gjort Uret, vilde han lide og give to Kerv for én. Peder Jensen tilbød nu paa Tinge at betale Præsten med rede Penge saavel som med aftærsket Rug og Skafterug, men Præsten ønskede »Dele«, hvorfor Herredsfogden udstedte »Høringsdele«, og de 6 Høringne meldte ham at være fældet derfor. I heldigste Tilfælde kunde Peder Jensen saa slippe med store Bøder. Præsten stævnedes faa Tingdage efter Peder Jensen igen, denne Gang for 5 Skæpper Rug, som *Peder Jensens Formand i Ægteskabet* laante af Præsten i Krigen 1658. Peder Jensen lovede at betale¹⁾.

I Slutningen af det 17. Aarhundrede var der som bekendt en mærkelig Skat paa Tyende, den saakaldte »*Folkeløns-Skat*«. Den skulde svares af alle Personer, der stod i anden Mands Tjeneste og var over 15 Aar. En Bonde skulde f. Eks. af en Tjenestepige svare 8 Sk. aarlig. Husbonden trak Skatten fra Tyendets Løn, og Loven fastsatte Straf for at forlange højere Løn af den Grund.

Paa Landet var det Præsterne, der skulde lave disse Skattelister. De var jo kendt med Sognene og maatte vide Besked med alt. Og saafremt Listerne ikke var rigtige, eller man syntes, at den og den ikke havde faaet alle sine Folk paa Listen, saa gik Øvrigheden løs paa Præsten.

Nu plejede Præsterne at benytte Kirkerne som et passende Sted til at skrive Skattelisterne. Efter Guds-tjenestens Afslutning bad Præsterne Mændene om at

¹⁾ Br. H. Tgb. 1664 9/11 ff.

blive siddende i deres Stole. De gik saa, hjulpede af Degnene, omkring i Kirken og spurgte dem, hvis Forhold de ikke rigtig vidste Besked om. En af de første Præster, der anklages for at have opgivet for lidt Tyende i sit Sogn, var Anders Bruun til Herslev og Viuf (1688—1709). Han stilledes for Retten 15. Sept. 1691¹⁾, men forsvarede sig bravt. Det bevistes, at han netop havde formanet enhver at angive rigtigt, at ingen siden skulde komme til Skade. Det viste sig da ogsaa senere, at Listen var rigtig nok, thi et Par Karle, der ikke var opført, havde forud ladet sig hverve og kom saaledes ikke i Betragtning, og de »unge Personer«, der ikke var paa Listen, havde endnu ikke været til Guds Bord. De saa bare mere voksne ud, end de var.

Den næste Præst, der blev tiltalt her i Egnen, var Hr. Niels Fog i Starup, der 1694 anklagedes for, at han i sit Skattemandtalt havde udelukket »Nygaards-Familien« (Oberst Bassen) samt en Del Mænd i Vester Nebel og Brakker. Præsten ansaa disse sidste for Husmænd, og saa var de skattefri, men Myndighederne vilde regne dem til »Indsiddere«, og saa skulde de betale. Ogsaa Hr. Niels blev frikendt, men lovede nøje at passe paa det næste Kvartal.

Da han fra Prædikestolen oplæste Skattemandstallet, lod han enhver raabe Ja til Angivelserne, og tilsidst forlangte han, at to Mænd fra hver By skulde underskrive Listen med ham. To Mænd af Hesselballe var villige, de Starup Mænd raabte, at naar de havde holdt deres Grændestævne bagefter, vilde de komme og underskrive, men Peder Kyed i Aagaard sagde, han vilde ikke underskrive for andre end sig selv. Præsten var en hidsig Mand og paastod, at det *skulde*

¹⁾ Tgb. for Brusk, Holman og Eld Herreder 1691—95.

han, men Peder Kyed sagde stadig Nej. Saa lød det fra Præsten:

»Den som ikke vil agte Øvrigheden, Gud eller Præsten, er værre end et Bæst eller en Hund«. Et Vidne vilde endog have hørt Præsten sige¹⁾: »Gaa ud af Kirken, Din Hund!«

»Jeg er ingen Hund!« sagde Peder Kyed. »Dér ligger en Hund!«

I Rigsarkivet findes som allerede gentagende omtalt en *Klage fra Bønderne under Birketinget 1731*, hvori der nævnes en Mængde andre Afgifter, hvormed Bønderne blev »tribuleret«. Først omtales *Ægter og Kørsler* (det drejer sig om Høavlen fra Rytterkoblerne, Gødningsudkørsel til Rytterkoblerne, Havrekørsel fra Magasinerne, Fadebursrejser, Tingrejser med Regimentsskriveren eller hans Fuldmægtig, Delinkventbefordring m. m.), *Holmpenge, Marchpenge, Fangepenge, Oldenpenge, Ulvpenge, Skovbødepenge* og *Gærdselspenge*. Dernæst klages over Afgifterne ved Gaardenes »*Indfæstning*«, over *Udgifterne ved Dødsfald* (Betaling til Præst, Degn og Skifteforvalter), over *Tienden* til Præsterne og Rektorerne (man ønsker at betale den i Penge ligesom Konge- og Kirketiende) og over *ublu Forlangender af Præsterne*. Dette sidste Klagepunkt er særlig interessant og aftrykkes her: »Forhen var det Skik, at enhver Bondekone gav til Præsten eller hans Kæreste en Middags Malkning om Sommeren til Hjælp til en Ost, hvilket Præstens Kæreste eller hans udskikkede udi hver By har samlet, men nu siden vi skal skatte dem et Skaalpund Ost af hver Tønde Hartkorn, saa falder det de fleste meget tungt, thi en Del har ikkun faa Køer, og mangler det ikke

¹⁾ Br., Holman og Eld Her. Tingbog 1691—95, Fol. 118 ff.

derpaa, saa mangler det paa Græsning . . . , saa Bondens Kone ikke kan skatte saa stor og vægtig en Ost, som Præsten og hans Kæreste nu vil have, hvilket paastaas som en fuldkommen Rettighed, eller det skal betales med andet, og desuden have onde Ord og haanlig Tiltale i og uden Kirken.«

Endelig klages der over, at det er vanskeligt at *indanke nogen Sag fra Birketinget*, thi dette stod jo ikke under Landstinget, men direkte under Højesteret. De smaa Sager kunde ikke indankes og de store Sager havde ingen Raad til at føre videre.

Den omtalte Klage, der bærer en Mængde Underskrifter, gav Anledning til haarde Undersøgelser, baade mod Klagerne (de beskyldes for Rebellion!) og mod Birkets Embedsmænd og Egnens Præster. Det er ikke ganske let at se, om Klagen overdriver eller ikke, men den rummer i hvert Tilfælde i en Sum en stor Del af de Byrder, Bønderne i Indherrederne følte sig trykkede af i første Halvdel af 18. Aarhundrede.

Tingsvidner og Domme.

Det er et broget Billede, de gamle Tingbøger op-ruller af Samtidens Liv og Kaar. Undertiden kan man i alle Enkeltheder faa Indblik i en Sag, undertiden findes der Tingsvidner, der kun danner Begyndelsen af en Strid, der kæmpes videre andre Steder, og som man ofte ikke kan finde mere om. Alle Afgørelser af Betydning skal helst bekræftes for Tinge eller »tinglæses« ligesom den Dag i Dag. Har Bymænd og Grander i Viuf og Haastrup kivedes som indtil 1672, sluttes Forliget for Tinget: »Eftersom Tvist og Uenighed haver været en langsommelig Tid imellem vi Vyff Bymænd og Grander og vi Hostrup Grander og Bymænd belangende Græsning og Fædrift

i vores Skove, til Herredsting og Landsting, da er vi saaledes udi i al Venlighed forligt og fordragne, at det herefter skal forblive ligesom det i vores Formænds og i Arrilds Tid været haver«. Dermed skal saa være dødet og dæmpet alle ny Breve og Dokumenter, undtagen hvad der er sket før Fejdetiden 1657, baade de tvende Jens Høghs Domme, Tingsvidner og andet.¹⁾

Og paa Tinge æsker 1684 Regimentsskriveren sit Skudsmaal af Menigmand: »Regimentsskriveren Hans Rosendal ønsker Herredsvidne om, hvorledes han har sig skikket og forholdet, siden han blev Regimentsskriver. Samtidig ønsker han Rytterbøndernes Besked om det Laanekorn, som kgl. Majestæt for nogle Aar siden har medforstrakt dem og som nu igen skal indfordres. Og Rytterbønderne svarer, at dersom Laanekornet i Aar skal betales, maa de en Part undvige deres paaboende Gaarde og ganske i Armod og Elendighed geraade, hvorimod Regimentsskriveren hævdede, at der skulde betales noget Laanekorn til de fattigste, som Misvæksten saa hart havde truffet, men Bønderne svarede igen, at Misvækst og Dyrtid overalt er saa stor, at de umulig kan afstedkomme det, men højlig havde Hjælp fornøden. De beder sluttelig Regimentsskriveren denne deres underdanige Paastand at foredrage paa behørige Steder, og Regimentsskriveren begærer Tingsvidne.

Det er ikke altid, at Tingsvidne søges i saa god Forstaaelse mellem Embedsmænd og Befolkning. Da man engang havde beskikket Provst *Jørgen Seidelin* til Eltang og Vilstrup (1727—80) som Formynder, skaffedes der Tingsvidne paa, at han ikke saa vel kunde sættes til Formynder for andres Børn, siden hans egne Børn maatte anbringes hos fremmede og op-

¹⁾ Br. H. Tgb. 1672 12/1.

drages som Tjenestekarle og -piger og ikke som en Provst »burde« at opdrage sine Børn.¹⁾

— — — — —

Ligesom nu rejste de allerfleste Tingsager sig af *Gælds- og Ejendomsforhold*. Ogsaa herunder kan der dog findes mærkelige og interessante Sager. Da man saaledes i 1669 vilde anvende et Hus i Paaby til Degnehus, hævdede Harte Sognemænd, at dette Hus med Øvrighedens Tilladelse var bygget af Sognemændene til *Skolehus* og ikke til noget Degnehus, eftersom der dengang var Løbedegne fra Kolding Latinskole.²⁾ Man har her utvivlsomt de eneste Oplysninger om den første Skole i Harte Sogn, to—tre Menneskealdre ældre end Sognets gamle Rytterskole.

Tingbøgerne viser ogsaa, at vore *Landsby-Kirkegaarde* har været almindelig *Græsningsplads*. 1666 hævdes det, at *Almind* Kirkegaards Græsgrøde er lagt til Sakramentets Brug og Vedligeholdelse, men at By-mændenes Kvæg har ædt Afgrøden, skøndt Præsten tre Gange har ladet hegne. Beboerne frygter hverken Gud eller skytter om noget Menneske — siger Præsten — og han paastod, at de burde betale for Afgrøden. Men Bønderne hævdede paa deres Side, at det kunde de ikke tvinges til, saa længe det ikke blev bevist, at deres Køer havde været derinde. I *Gaverslund* ses det af Tingbøgerne fra 1712, at her var det Præsten, der havde Græsningsretten paa Kirkegaarden, og da Degnen, Mourids Nymand, græssede to Køer derinde, tog Præstens Køerne ind. Dette gav Anledning til en bitter Strid mellem Præst og Degn.³⁾

— — — — —

Tyendeforhold omtales ret ofte i Tingbøgerne. Hyp-

¹⁾ Birketingbog 1737—48. — ²⁾ Br. H. Tgb. 1669 ⁹/₁₀. — ³⁾ Tgb. for Elbo, Holman og Br. Her. 1707—17, Fol. 233. Udførlig omtalt i Vejle Amts Folkebl. for ²⁰/₄ 1913.

pigt efterlyses rømte Tjenestekarle, baade dem, der kun har taget Fæstepenge («Gudspenge», i Regelen 4 Skilling!) og dem, der har tiltraadt Tjenesten. Pigerne kunde ikke saa let løbe af Tjenesten. Maaske det er derfor, at man oftere hører om deres daarlige Kaar. Tjenestepigerne paa Landet udførte haardt Arbejde, og man ser, at de kørte baade Plov, Harve og Møgvogn.¹⁾ Ved Ploven var de vistnok kun Køresvend, hvilket næppe var strengt Arbejde, men dog kunde rumme sine Farer. En Foraarsdag 1665 pløjede Rasmus Pedersen af Tyvkær paa sin Ager, og hans Tjenestepige, Kjerstine Christensdatter, kørte Ploven. Et af Bæsterne traadte da over Hammelen. Som Pigen vilde hjælpe tilbage, blev hun slaaet af Hesten og dræbt paa Stedet. Rasmus Pedersen fortalte Ulykken til andre Pløjemænd i Nærheden og var saa ræd for Følgerne, at han flygtede. Han mødte heller ikke ved Tinget de to første Gange, Sagen var for, men tilsidst, da det ved Vidner var godtgjort, at han ikke forud havde skændt paa, slaaet eller stødt Pigen, dristede han sig frem. Han slap ogsaa selv for Straf, men *Hesten blev oversvoren* af Sandemændene. Det var »en skimlet, vrinsk Hest, som havde været befængt med Springorm, hvorfor den kun vurderedes til 2 Rdl.« Da Hesten var oversvoren som Pigens Bane, tog Delefogden Hesten paa Kongens Vegne. — En Tjenestepige fra Taulov—Nebel, der tjente 1665 hos Iver Steffensen i Bjært, fik en Dag i Vaartiden Befaling af sin Husbond til at kaste en Rende op i hans Gaard. Hun kunde ikke gøre ham til Maade, og derfor slog han til hende med en Træskovl og ramte hendes Lillefinger paa højre Haand, saa yderste Led af Fingeren med Neglen gik helt af. Bagefter lovede han Pigen

¹⁾ Tgb. for Holman, Br. og E. Herreder 1694—99, Fol. 16.

en gammel Ko, og at han nok skulde forsørge hende, til Fingeren blev lægt. Koen fik hun, men den anden Del af Løftet holdt han ikke. Pigens Fader mødte derfor paa Tinge baade med Pigen og med det Stykke Finger, der var slaaet af, og nu fik Husbonden en Bøde. — I 1713 træffer man et mærkeligt Forlig mellem en Husbond og hans bortløbne Tjenestepige. Pigen Anne Hansdatter var i Utide flygtet fra sin Plads hos Bertel Jensen i Tolstrup og stod nu for Retten i Tinggaarden i Herslev. Hendes Husbond spurgte, om hun vilde gaa i Tjeneste hos ham igen. »Ja, det vilde hun gærne, om Bertel Jensen vilde forsikre hende, at hun maatte blive fri for *Hug og Slag* af ham og hans Hustru og han vilde give hendes Løn fri, 5 Slettedaler og 1 Mark og 9 Alen Lærred, halvt Blaarlærred og halvt Hørlærred samt fri Træsko«. — Bertel Jensen forpligtede sig saa i Tingbogen, »at hun hverken skulde blive slagen af ham eller hans Hustru, og saafremt hende sligt skulde vederfares, maatte hun have Magt at gaa af hans Tjeneste, uden Paaanke og desforuden nyde hendes fulde Løn. Herimod lovede Anna Hansdatter at gøre sit Arbejde som bør og hør, hvormed de paa begge Sider forligtes«.

En stor Række Sager i Tingbøgerne angaar *Forholdet mellem Mand og Kvinde*, naturligvis særlig Forsyndelserne mod det sjette Bud eller endog blot Rygter derom. Og saadanne Rygter opstod dengang som nu saare let og havde straks alvorlige Følger, om de ikke sloges ned. En Pige fortalte til Præsten Elias Biener i Veerst, at hun havde set Skarpretteren kysse en anden Pige, Karen. Af den Grund vilde Præsten ikke tage Karen til Alters, og det kneb haardt nok for hende

at rense sig for den usande Beskyldning.¹⁾ Et karakteristisk Eksempel paa Sladder dengang opstod saaledes: En Kvinde bemærkede, at der var et Hul i Døren til en Tørvelade. Hun vidste om en gift Kone, at hun hentede Tørv i Laden, og ved en anden Lejlighed saa hun, at en Mand afleverede Tørv i samme Lade. Derefter kombinerede hun en hel Historie om et Forhold mellem Manden og Konen og sagde, at han havde givet Konen to Daler til Hør. Indenfor Tinget blev nu Historien pillet i Stumper og Stykker, tilsidst blev kun tilbage — Sprækken i Tørvehusdøren og saa Sladderkællingen med den livlige Fantasi.²⁾ Men det skete naturligvis ogsaa, at der var »noget om« Folkesnakken. Undertiden mødte da Nabolagets Koner for efter gammel Lov at »malke« Pigen. Adskillige Barnemord røbedes paa den Maade,³⁾ og uvægerlig blev Barnemordersken da dømt fra Livet ved Bøddelens Sværd. Det skete ogsaa, at andre ved en saadan Synderinde kunde komme i stor Straf. To Mænd sad engang Vagt ved en Pige, der var grebet for Fødsel i Dølgemaal. Pigen laa i en indelukket Seng, og Karlene sad i Stuen. Om Morgenen var Pigen flygtet. Brædderne i Loftet over Sengen havde været løse — maaske har nogen været Pigen behjælpelig. Men de to Karle, der indestod for Pigen, dømtes til Skubkarren i Fredericia Fæstning i hver et Aar og skulde derhos hver betale 2 Daler til de fattige. Maaske har Højesteret ladet dem slippe billigere, thi Sagen blev appelleret.⁴⁾ Barnemordersker kan undtagelsesvis ogsaa træffes blandt gifte Kvinder, enten fordi Barnet er uheldelig sygt eller af Nød. En Kvinde havde med sin Mand og sit 11 Maaneder gamle Barn boet

¹⁾ Jerlev, Andst og Sl. Her. Tgb. 1692—97. — ²⁾ Birketingbog 1737—48, Fol. 100. — ³⁾ Elbo, Br. og Holm. Herreders Tgb. 1699—1702, Fol. 267. — ⁴⁾ Birketingbog 1719—26, Fol. 305.

i Mørkholt, Børkop Sogn, men Manden havde først drukket alt op og var saa rendt sin Vej. Snart vilde hun og BARNET endog være uden Husly. Naboerne bemærkede, at hun undertiden »faldt i dybe Tanker«. Tilsidst har hun sagtens mistet Forstanden, thi hun kaldte en Dag paa Nabokonen og pegede paa BARNET, som hun havde dræbt. Det havde skreget og skreget, forklarede hun, nu havde hun bragt det til Ro. Hun kom for Birketinget, men sagde ikke et Ord, hvad man end spurgte hende om. Jo, da Anklageren, Monsieur Jens Damgaard, beskyldte hende for Haardnakkethed, sagde hun: »Det er det ikke, Monsieur Damgaard!« Men saa tav hun atter bomstille. Fangevogteren paa Koldinghus hørte dog, at hun kunde sige noget, thi han hørte hende mumle. Han lyttede bedre efter og hørte hende bede sit Fadervor. Birke-dommer Thomas Ebbesen gjorde alt for at redde hende, thi han vilde ikke, som han sagde, lædere sin Samvittighed. Men alle erklærede, at Stakkelen ikke var sindssyg, og hendes Hoved faldt for Sværdet 1721.

Sager om Børn udenfor Ægteskab kommer sjældent for Retten her, de afgjordes ved Bøder og aabenbare Skrifte, men er en Barnefødsel sket i »de forbudte Led«, saa har man Sagen paa Tinge. En Mand, Peder Sørensen Ulf, fik et Barn med sin Halvkusine. Man under ham den Dom, han fik, thi oprindelig var han trolovet med Pigen — at hun var for nært beslægtet med ham, vidste man ikke. Han brød med Pigen, fordi hun viste sig ikke at være saa formuende, som han havde troet. Det medbragte ham først en Tilrettevisning fra Birkedommeren, »thi Ægteskab bestaar ikke af Medgift eller Formue, men i en gudelig og kristelig Intension«, og dernæst Dommen for altfor

nært Slægtskab: Skubkarren i tre Aar.¹⁾ Præsten, der angav Peder Ulfs Forbrydelse, var den foran nævnte Provst Jørgen Seidelin til Eltang og Vilstrup. Andre Steder saa samme Jørgen Seidelin lidt gennem Fingrene: Den gifte Skoleholder Jacob Pedersen i Almind dømtes 1746 for Usædelighed, men forblev dog i sit Embede.²⁾

Ofte gives der nøje Indblik i mere eller mindre frivillige *Jaord og Trolovelser*. I en Tingbog fra 1705³⁾ skildres nøje den Maade, hvorpaa et Frieri blev grebet an:

Oluf Olufsen Ravn af Gaverslund bad Peder Jensen Ladefoged af Trelde gaa med ham til Hans Sørensen i Trelde at begære hans Datter Anne tilægte. De kom til Gaarden og talte med Hans Sørensen, der laa paa sin Seng, og efter baade den ene og den anden Samtale, som de havde tilsammen, spurgte Oluf Hans Sørensen ad, om han vilde give ham hans Datter tilægte. Der gik saa Bud efter Anne, som tjente i Byen, og de spurgte begge Parter, hvorledes de behagede hinanden. Oluf svarede, at han var velfornøjet med Pigen, og hun svarede i lige Maade, at hun var velfornøjet med ham. Da spurgte Peder Ladegaard Hans Sørensen, hvor meget han vilde give dem til Medgift. »Det skal Hans Sørensen selv bestemme, hvor meget han kan taale at give«, sagde Svigersønnen. Peder Ladegaard foreslog: Frit Bryllup og to Køer med dem, Pigen selv havde, saa og to Kvier og en Ungnød-Stud. Det sagde Hans Ja til og lovede desuden Faar og Svin, Seng, Kiste og andet mere, hvor-

¹⁾ Birketingbog 1737-48, Fol. 109. — ²⁾ En Skoleholder Jørgen Hansen Kollerup af Nørre Bjsært dømtes 4. Marts 1738 ved »Viuf Ret« for at have skrevet falske Pas, Vielsesattester og Brandstedbreve, og forsynet dem med falske Segl. Der forelaa en Mængde Tilfælde. Hans Dom lød paa: Højre Haand at frahugges med en Økse og slaas paa en Stage. — ³⁾ Elbo, Br. og Holm. Herreder 1702-07.

med Oluf var tilfreds, og derpaa gav han Pigen Haanden, at han vilde ægte hende. Peder Ladegaard og Olufs Broder Niels lagde deres Hænder paa til Stadfæstelse.

Trolovelsen blev berammet til 14. Dagen efter.

Det synes, som om Oluf senere har betænkt sig, ellers vilde Jaordet vel ikke være blevet indført i Tingbogen. Der følger dog ingen Proces efter, saa Ægteskabet maa vel være gaaet i Orden.

Slige Ægteskabsforhandlinger, hvor det ikke saa meget gjaldt om egentlig Tilbøjelighed mellem Karl og Pige, men hvor Daler giftedes med Daler, Kvæget med det kære Kvæg, var dengang sikkert Regel og ikke Undtagelse. Hin Tid ligger ikke saa langt tilbage, som man tror, og der staar et lunt Smil om Munden paa mange gamle Fortællere, naar de fremdrager Eksempler paa sligt fra deres egen Tid. Et ofte benyttet Middel synes det at have været at lokke de unge Folk, der *skulde* have hinanden, ind i en Stue, lukke Dørene i Laas og lade dem blive dér, indtil de enedes om at bøje sig under Forældrenes Vilje.

I samme Tingbog og fra samme Aar som Olufs Jaord, findes der en Beretning om en fremtvungen Trolovelse.

Begyndelsen til Tragedien laa da tre Aar tilbage i Tiden og skete 3. Juledag 1702 hos Jørgen Nielsen i Gaarslev. Den gamle Peder Hjuler af Ankær var mødt med sin Søn, og da Jørgen havde en giftefærdig Datter, Dorret, sad de to gamle og parrede dem sammen.

»Først blev deres Forældre forenet at gøre et Mage-skifte med deres Børn, saaledes at Jørgen Nielsens Søn skulde nyde gamle Peder Hjulers paaboende

halve Gaard i Ankær, og Peder Hjulers Søn skulde nyde Jørgen Nielsens paaboende Gaard i Gaarslev og ægte Datteren Dorret.«

Kort efter skulde der udskrives Soldater til Landmilitzen, og Uheldet vilde, at unge Peder Hjuler blev taget. Han søgte paa alle Maader at blive fri, baade ved Attester og ved sin sære Opførsel. »Han sagde sig at være daarlig og galen, han havde ingen Rolighed for adskillig Fantasi i sine Forældres Hus, saa ingen vilde have noget med ham at gøre«. Endelig lykkedes det ham ogsaa at blive fri for Udskrivningen. En Dag kom han i sit eget Ærinde til Fredericia, men han blev nu grebet af Vagten som Løsgænger og sat i Vagtlokalet. Nogle Dage efter vilde Militæret føre ham med en Vogn ind i Landet sammen med Soldaterne. Man maa nu have fundet, at han var fornuftig nok, men den unge Mand sprang af undervejs og løb. De skød efter ham og ramte ham i Lænden, men han kunde alligevel fortsætte Flugten. Han drev nu nogen Tid om i Skov og Skjul som et vildt Dyr. Sine Forældres Hus skyede han. Nogle Dage derefter, som var en Juleaften, kom han til Jørgen Nielsens Gaard i Gaarslev og spurgte efter Dorret, hans Kæreste, nu vilde han rigtig troloves og det ved Præstens Medvirkning.

Dorret var bleven bange for ham. Der var gaet saa mange sære Historier om ham og hans Adfærd, saa hun var rent afspændig, og hun nægtede at ville troloves rigtig med ham. Men Forældre og Venner plagede hende, og Præsten, »nu salig Lavrids Davidssen Foss«, blev hentet 3. Juledag for at forrette Trolovelsen paa Embeds Vegne. »Der den hæderlige Mand var indkommen, kom Pigen til ham og bad ham efter Skyldighed være velkommen. Da han forma-

nede hende, at hun skulde lyde sine Forældres Raad, endog udi hendes Giftermaal, svarede hun, at det skulde hun nok gøre, men denne Gang kunde det ikke vel ske. Skøde paa Gaarden havde han jo endnu ikke, og dersom der paakom noget andet, og han ikke mere blev klarhovedet, da vilde hun aldrig drikke Bryllup med ham. Derfor sagde hun: »Hr. Fader, det er bedst, vi opsætter det til Søndag!« Men efter Forældrenes Raad skete Trolovelsen. Saa nødig hun vilde, med grædende Taarer, rakte hun ham Haanden.

Nu var Trolovelsen sket, men aldrig saa saare var det ønskede opnaaet, før unge Peder Hjuler begyndte med sine sære Fagter. Hver Aften gik han i Byen at høre adskillige Tidender, kom vred og umild hjem og omgikkes ublidt med de gamle Folk. Om Kæresten sagde han usømmelige Ord og beskyldte hende for, at hun vilde have solgt ham til Fredericia til Soldat, hun havde en anden kærere end ham.

Den unge Peder Hjuler mødte for Retten og tilstod, at Dorret kun nødtvungen havde ladet sig trolove med ham. Efter mange og lange Forhandlinger, dels for Herredstinget og dels for Tamperretten i Ribe, lykkedes det den stakkels Dorret at blive fri for den halvt sindssyge Mand, skønt de pinte hende haardt, navnlig hendes Broder, der samtidig jo gik Glip af Gaarden i Ankær.

Faa Aar længere fremme i samme Herreds Tingbøger, nemlig 1713, møder man atter en Skildring af en ulykkelig Trolovelse:

Ide Jensdatter af Vejle vidnede, at hun 12. Marts 1713 var i Skærup at koge til Trolovelse mellem Søren Pedersen af Svinholt og Bodil Jensdatter af Skærup. Samme Morgen, førend Trolovelsen skete, kom Bodil Jensdatters Fader, Jens Buhl, ind i Stuen

til Vidnet og sagde til hende: »Ide Jensdatter, det er galt fat med Bodil!« Ide misforstod Udtrykket »galt fat« og svarede: »Eja, er det det, da faar I lade Karlen vide det, at det er saaledes fat«. Jens Buhl svarede intet.

Derpaa fremkom Lene Pedersdatter af Skærup, som vidnede, at Onsdagen næst før Søren Pedersens og Bodil Jensdatters Trolovelse skete, kom Bodils Moder, Mette, til hende og bad, hun vilde komme ned til hendes Datter at trøste hende. Hun var kommen i saadan en Angst og Vildfarelse, saa hun vidste ikke, hvad hun skadede, men Vidnet havde ikke Tid at komme.

Laurids Christensen Skovhugger i Skærup vidste, at Bodil havde været urolig, svag og sengeliggende, siden hun havde Trolovelse med Søren Pedersen, han vidste og, at der var søgt Raad for hende én og anden Steds, baade her i Landet og Fyn, har og hørt, at Præsten nogle Gange fra Prædikestolen har gjort Bøn til Gud for hende, at Vorherre enten vilde hjælpe hende til hendes Forstand eller til det, som var hende bedst tjenligt. Vidnet har været inde, dér hun laa, og da tog hun Hovedet under (Senge-)Klæderne og vilde ikke lade sig se. Han havde hørt sige, at de havde taget Knive fra Bodil, formedelst hun vilde ave Fader eller Moder eller omkomme sig selv . . .

Det fremgaar heraf, at Trolovelsen var bleven holdt, skønt man forud vidste, at det var »galt fat« med Bodil. Nu blev Trolovelsen dog hævet, og man hører ikke mere om stakkels Bodil.

I en Tingbog fra 1694 findes en meget mærkelig Sag om et Ægteskabsløfte¹⁾, som Christen Risom til Nebbegaard lige før sin Død havde givet til Raad-

¹⁾ Tingbog for Brusk, Holman og Eld Herreder 1694 ²⁸/₈ ff.

mand Joachim Richters Datter Elisabet (»Lisken«), og det skildres indgaaende, hvorledes Liskens Slægt formelig belejrede den syge Christen Risom, lige til Døden kom, at Lisken ikke skulde gaa Glip af noget. Ved Tamperretten i Ribe fik hun da ogsaa 19. Sept. 1694 Medhold, og Risoms Arvinger dømtes til at betale Lisken en Morgengave paa 1200 Rigsdaler (stadfæstet af Overretten i Viborg). Sagen er nøjere omtalt i en Artikel i »Fredericia Dagblad« for 17. og 21. Maj 1913.

Efter Maaden, hvorpaa Ægteskabet dengang stiftedes, undrer man sig ikke over de talrige ulykkelig Ægteskaber, der omtales i Tingbøgerne, og hvoraf ikke saa faa endte med Drab eller Mord. Omkring 1720 er der i Birketingbøgerne noteret en hel Række saadanne Ulykker. Anders Kjeldsen i Kragelund rejste sig ved Daggry, tog en Potte med Boghvedegrød ned fra en Hylde, varmede den ved Ilden og spiste sin Davre, hvorpaa han satte Potten op igen og gik af By. Senere vaagnede Konen og tog Boghvedegrøden ned til sig og sine to Børn. De blev alle tre syge, og Drengen døde. Det viste sig, at der paa Bunden af den tomme Grødpotte var noget hvidt ligesom Allun (Rottekrudt?). Manden flygtede.

Eller et andet Eksempel fra samme Tid: Smeden i Skærup, Gabriel Röhde, bankede ofte sin Kone, det kunde Naboerne høre. En Dag sendte han Bud til Konens Slægt, at hans Hustru laa for Døden. Slægtningene kom næste Dag, men fattede Mistanke, da hun ikke alene var død, men ogsaa lagt i Kiste. De fik Kisten op, og Liget viste sig da frygtelig mishandlet. Svogeren snakkede bebrejdende til Gabriel, men denne sukkede og bad Svogeren om at lade det gaa i Stilhed og »ikke hugge i blodigt Saar«. Det vilde Svogeren dog ikke, og Drabsmanden flygtede.

Smedene træffer man lidt hyppigt i Tingbøgerne. Smeden i Aagaard, Niels Aagesen, slog vel ikke sin Hustru rent ihjel, men bankede hende hyppigt, fordi hun sagde ham imod. Han sagde, at »hun vilde aldrig tie eller give hannem et Ord efter, hvilket han i sin skrøbelige og tynde Hjerne ej altid kunde overbære«. Han dømtes til offentlig Skrifte og til adskillige Rigsdalers Bøde. I Mangel af Betaling skulde han arbejde i Skubkarren i Fredericia en Uge for hver Daler.

— — — — —

Tyverisager findes der selvfølgelig et Antal af i de gamle Tingbøger. Gennemgaaende er de ikke af særlig Interesse, men for Samtiden har Paagribelsen af en Tyv været et skattet Skuespil. »Saaledes trækker vi Tyve af By«, raabte Søren Nielsen af Tyvkær, da han lille Juleaftensdag 1709 kom ridende gennem Follerup ad Fredericia til med et Kvindemenneske i et Reb bag efter Hesten. Stakkelen var barfodet og var af Løbet bleven skiden helt op til Knæet. Hun græd og klagede sig over den Medfart, man gav hende, og bad Gud lønne hendes Plageaander. Foruden Søren Nielsen var der nemlig en anden Bondemand paa en Hest, der sluttede Toget. Hen mod Aftenen kom Kvinden atter tilbage til Follerup. Hun sagde, at hun var sluppen løs og havde maattet give dem fire Skilling, før hun slap. Men Kvinden stævnedes de to, der havde tyvtaget hende, og de maatte indrømme, at de havde handlet uden Føje og Skel, men af Misforstand. »De rakte hende deres Hænder, og de blev venlig og vel forligte«.

Undertiden kan man i Tingbøgerne, endog ret langt tilbage i Tiden træffe Tyve, der »arbejder« ret storlaet. I 1668 boede der saaledes en Tyvebande i Skærup, der havde gjort sig det til Specialitet at

stjæle Bly fra Kirketage. Det var en vis Mathias Ebel, der var Fæster af en Gaard i Skærup, hvorfra Tyvetogterne udgik. Tre Gange stjal de Kirkebly af Lejrskov Kirke og en Gang af Sindbjerg Kirke. Den tredie Gang, de var i Lejrskov for at hente Bly, gik det galt, thi Dagen efter sporede man deres Vogn lige fra Lejrskov til Skærup, og saaledes fandtes de, netop som de var ifærd med at omsmælte Blyet. Mathias Ebels Anholdelse førte til mange andre Tyves Paagribelse, idet han eller hans Kones Søstre stod i Ledtog med dem. Banden opererede i selv fjærnere Dele af Landet, stjal Heste paa Sjælland — en uskyldig blev hængt for dette Hestetyveri — og udplyndrede Præstegaarden i Odder. Tyvene trængte ind til Præsten ved at gaa — ned gennem Skorstenen! Hele Huset blev udplyndret.

De store Tyve endte næsten alle i Galgen, hvis man da fik Fingre i dem. Saaledes endte den Mængde *Hestetyve*, der nævnes i Tingbøgerne. For at opklare Hestetyverier anvendtes der mere end almindelig Energi. Omkring 1720 tillod en Retsfuldmægtig sig endog at anvende *Tommeskruer* overfor en 15aarig Pige for at faa hende til at give Oplysninger i en saadan Sag fra Fuglsang Skov ved Egtved. Hestetyvene opererede undertiden i Fællesskab og fulgtes derfor ogsaa i Galgen. Engang i 1740erne blev der i Galgen ved Viuf hængt tre Hestetyve, deriblandt Fader og Søn¹⁾. Mindet om disse tre Tyve levede længe i Egnen. I nogle haandskrevne Optegnelser af Rektor E. G. Tauber²⁾ fortæller denne fra en Ferierejse i September 1820: »Vi passerer Viuf Galge, et Billede paa Justitsens Forfald. Fordum

¹⁾ Birketingbog 1737—48, Fol. 309 f. — ²⁾ E. G. Taubers Optegnelser, Universitetsbiblioteket.

hængte i denne Galge tre Hestetyve og havde ved deres Dinglen i stærk Blæst nær skræmt Livet af Madam J. (Kuskens Moder). Men nu hænger Galgen selv og er nær ved at falde ned. Landevejen (o: den nuværende Landevej) skal gaa over Galgebakken, og Bønderne ytrer stor Frygt for at arbejde deri.«

Uden Overdrivelse tør man bestemt hævde, at Raaheden i det 17. og 18. Aarhundrede var langt større end nu. Nabo laa langt oftere end nu i Strid med Nabo, og hyppigt endte Striden med blodigt Slagsmaal. Eksempler paa, at den ene Nabo har dræbt den anden, foreligger i rigt Tal i Tingbøgerne. Selvfølgelig skete saadanne Ulykker ofte under Paavirkning af Spiritus, naar Folk mødtes i Krohus, i Smedie¹⁾ eller til Gilder. »En Skefuld Brændevin« — man synes ofte at have søbet Brændevinen med Skeer — eller »for en Skilling Brændevin eller to«, da aabnedes Mundene, Drilleriet begyndte, og Næverne knyttedes. Var der da et Vaaben eller et eller andet Kasteskyts ved Haanden, endte det let med Ulykker, der alle ligner hinanden: Hans Mikkelsen af Lille Velling dræbte 9. Juni 1723 i Krohus Jens Christensen i Store Velling²⁾, der havde sagt »Tyvepak« og »Troldpak«, hvorefter Hans smed ham en trebenet Stol i Hovedet, saa han døde. Skænderiet var opstaaet over en Bagatel, nogle Gærdestaver! Hans dømtes til Halshugning, hans Hoved blev sat paa Stage og Kroppen begravet ved Retterstedet. Ved Bryllupper og Barselgilder slap man vel i Regelen med Jordskub, Haardræt og Kamp paa de bare Næver, helst under Dansen, naar der da ikke paa anden Maade skete Ulykker. Det var f. Eks. ved

¹⁾ Br. H. Tgb. 1666, Fol. 47: Oprin i Tyvkær Smedie. Smeden benytter et glødende Plovjern mod de stridende Parter. — ²⁾ Birketingbog 1719—26, Fol. 255.

Bryllupper Skik ialtfald i 17. Aarhundrede, at der blev skudt Salutskud, og selv om de paagældende Skydevaaben ikke var ladt med skarpt, kunde der godt ske alvorlige Ulykker¹⁾. Men ogsaa uden Beruselse kunde det gaa paa Livet løs. Jørgen Mankesen i Starup skød 11. September 1770 sin Nabo, Husmand Hans Olesen. Striden var oprindelig kommen over en »Videpenge«, som Jørgen som Markmand havde idømt Hans, og som Hans en Dag kvitterede for ved at give Jørgen nogle Øredask. Jørgen Mankesen henværgtes med Økse, og ogsaa hans Hoved sattes paa Stage efter Forordningen af 9. Aug. 1737²⁾. Bygrandet gav ofte Anledning til Strid. 1653 var der i Mejsling Strid mellem Bygranderne og Niels Madsen, der ikke vilde »give Kost til Vide« eller »skrive paa Pinden«. Han maatte for Tinget love, at naar Viden kom til ham igen, skulde han nok holde Vide, ligesom hans Kones salig Fader havde gjort³⁾. Bønder tog undertiden deres lange Økse med, naar de gik til Grandstævne: Anders Knudsen overfaldt en Søndag 1664 Søren Sørensen paa Tyvkær Gade ved Grandstævne med en Økse. Striden drejede sig om Svinene, der var kommen i Vangen⁴⁾. De *ublodige* Slagsmaal, naar »Videt« blev drukket, kom vist kun undtagelsesvis for Retten, dertil var de altfor hyppige.

Selv »paa Kirkevejen« om Helligdage kan man træffe Øksen: »(1669 ⁹/₁) Hans Petersen i Viuf vidner, at han var hos og saa paa sidst afvigte Allehelgensdag, at Jens Hansen i Viuf kom i Klammeri med Mads Knudsen paa Viuf Gade, og Jens slog ham med en Økse et Slag i Brystet ...« Striden kom over et Stykke Gærde, som Jens mente sig sat for nær.

¹⁾ Br. H. Tgb. 1666 ³/₂ om et Bryllup i Bramdrup, hvor Smeden fik en løs Propning i Laaret. — ²⁾ Udførlig Fremstilling af denne Sag i »Kold. Folkebl.« 1912 ⁷/₁₀. — ³⁾ Jerlev H. Tgb. 1653, Fol. 66. — ⁴⁾ Br. H. Tgb. 1664 ²⁰/₈.

»Frapløjning« er ikke sjælden at møde i Tingbø-
gerne: (1669 ^{20/11}) Paa Lilballe Mark var der opstaaet
Strid om Frapløjning. Den ene Bonde beskyldes for
at have pløjet 2—3 Furer ind paa den andens Ager, der
for 2½ Uge siden var tilsaaet med Rug. Den mistænkte
Mand svarede Nej og sagde, at kunde det paavises
ham, da havde han pløjet som en Skælm. Uheldigvis
blev det klart paavist, idet man i hans Furer fandt
Rugkærner med lange Spirer.

Ogsaa her ved Markarbejdet var Øksen med. En
god Plovkarl skulde jo dengang have en Økse ved
Haanden for dermed at tømre ved Ploven, naar der
var noget i Vejen. Man træffer saaledes følgende Sag
1669 fra Gudsø:

»Kongelig Majestæts Herredsvarsel afhjemlede ved
Ed med oprakte Fingre, at de i Dag 8 Dage lovlig
varselgav de Herredsnævninge, der blev optagen at
sværge om *Plovfred* imellem Jep Mikkelsen af Gudsø
og Hans Jepsen Skomager sammesteds, for deres Tov
at aflægge om det Plovfred, Jep Mikkelsen sigter
Hans Skomager paa Haand«, — Jep Mikkelsen paa-
staar: Hans Jepsen har brudt Plovfred 22. Maj imod
mig paa min Gaards Ager uden Skyld og Brøde, for-
uden Slag og Skade, han mig gjorde, som i sin Tid
videre skal blive omtalt. Vidner berettede, at Hans
Jepsen tog en Økse i Haanden ved sin egen Plov og
gik over Ageren til Jep Mikkelsen og hans Følk:
»Kommer Du paa min Havre at vende, da skal Du
faa Skam af denne Økse«, og saa fulgtes de ad til
Enden paa Jeppes Ager, hvor Hans Jepsen traadte
for ved Bæsterne for Ploven og stødte og truede Bæ-
sterne tilbage i Drætten, og stod da Bæsterne og
Ploven paa Jeppes Ager. Derefter kom de sammen
ned paa Jorden i Haaret, men ingen saa, hvem der

slog. — Jep Mikkelsen lagde sin Haand paa »Bogen«, bandt Bogsed og sigtede Hans Jepsen et fuldt Plovfred for Haand, og da blev sat Fylding paa Nævninger af Jens Jepsen af Lilballe og Niels Pedersen af Møsvraa, som hverandre i Haand tog deres Tov at gøre. Saa opstod samme Nævninger (11 Mand, den 12. var ikke tilstede) for Retten og gjorde deres Ed, hvorved de kendte Hans Skomager for skyldig. En følgende Tingdag mødte Husfogden og afkrævede Hans Skomager Bøderne for Brud paa Plovfred, 40 Mark foruden Faldsmaalsbøder for to »blaa Slag«.

Forargelig Kiv og Strid træffes ikke blot i Bondestanden, man finder det samme hos Ridefogder og Herredsfogder, ja endog hos Præsterne. Bankede ikke Præsten *Elias Biener* 1694 i Verst en Bonde ved Ploven og trak ham i Haaret, og jagede ikke Præsten *Bartram Højer* i Andst 1740 sine Savkarle ud af Køkkenet med »Kokkerkniv« i Haand og bankede sin Kone, der drak, hvilket »vel ikke ganske kan nægtes«, som Biskop Brorson skriver i sine Visitatsberetninger.

Bedre end mange Enkeltoberetninger vil dog én samlet Sag kunne fremmane de gamle Tiders Raahed. Skønt jeg tidligere i en noget andet Form i et Dagblad har fremdraget denne Bondeskikkelse og hans Skæbne, vil jeg dog vælge *Marcus Madsen Møller* i Sest, fordi det er en af de mærkeligste Sager, der nogensinde har været for Retten indenfor Koldinghus Birk og derfor kan fortjene en grundigere Behandling.

Marcus Møllers Historie.

En Koldingborger¹⁾, der flere Gange har fortalt mig Traditionsefterretninger, som ved Undersøgelse viste

---

¹⁾ Slagter Hans Lassen, født 1850.

sig at bero paa virkelige Begivenheder, fortalte mig for nogle Aar siden følgende *Sagn*: »Der var engang, da man skrev 1700 og noget, tre Brødre, der drev Smugleri, og som var bleven hævnerrige mod en Toldvagtimester. Men nu var denne en usigelig stærk Karl, og det gjaldt derfor om at overliste ham for at faa Hævn. Da han var til Kros, skar de Buggjorden over paa hans Saddeltøj, dog ikke helt over, men kun halvt. Han kunde nok komme til Hest, uden at Buggjorden sprang. Da Toldvagtmeisteren red fra Kroen, stod de tre Brødre parat til at gribe ham. Tolderen rejste sig op i Saddelen og greb efter en af dem, men i det samme rendte Saddelen rundt med ham, og han faldt paa Jorden. *Brødrene gravede nu hans Øjne ud med et Fyrstaal.* Senere rettede Mistanken sig imod dem, og de blev sat fast paa Kolding Slot. Dommen over dem var nok ogsaa færdig, men en Nat, da der var Festligheder paa Slottet, slap de bort. Der var en fjerde Smugler, der hjalp dem. Den ene af de tre Brødre kunde ikke selv slippe ud gennem Gitteret, men de andre trak ham igennem, saa Kødet sad fast paa Jernstængerne. De slap bort alle tre, og man fandt aldrig deres Spor.«

Dette Sagn havde jeg skrevet op som saa meget andet, og det glædede mig, da jeg i Kolding Birke-tingsbøger længe efter fandt Roden til dette Sagn. Selvfølgelig var den virkelige Begivenhed i meget afvigende fra Sagnet, men Ligheden er dog saa stor, at det med Sikkerhed kan siges, at Sagnet og Tingbøgernes Beretning drejer sig om det samme. Birke-tingbogen fortæller om ikke i samme Form, saa dog i enhver Enkelthed følgende:

I Aaret 1748 havde *Marcus Madsen Møller* fratraadt sit Fæstemaal af Fødestedet Sest Mølle eller, som det

ogsaa kaldes i ældre Tid, Vrandrup Mølle, der var overtaget af en indvandret Tysker, Carl Slegel. Marcus Møller var derefter med sin Kone Bodil rykket ind i en lille Lejlighed i Sest, tilhørende David Madsen. Marcus havde Penge og pønsede paa store Planer. Kort i Forvejen havde han købt et stort Stykke af Skovdrup Mark i Sest Sogn, havde faaet Skøde derpaa og lod nu til at ville bygge sig en Gaard her. Han havde paa Pladsen samlet sig alle Slags Bygningstømmer og 2200 Mursten, der var lagt Syldsten til et 10 Fags Stuehus, og Brønden var gravet og sat.

Nu var Marcus Møller meget ilde lidt i Sest, og Bymændene mente nok, at det skulde lykkes dem at faa sat en Pind for hans Byggeri. De vidste jo da, at efter Forordning af 22. Dec. 1720 maatte ingen paa Ryttergodset, paa overdrevne eller uskiftede Jorder indtage, indhegne eller bebygge noget Jordsmon uden kongelig Tilladelse, i modsat Fald havde han forbrudt Bygningen og var tilmed hjemfalden til Straf. Men Marcus lod ikke til at bryde sig om denne Forordning.

Sagen var, at det paagældende Jordstykke hørte slet ikke til Rytterdistriktet eller dets Jurisdiktion, men under Tyrstrup Herred, Haderslev Amt. I ældgamle Tingbøger kaldes denne Jord »den Hejls Jord«, skøndt den laa i Sest, Andst Herred. I 1664¹⁾ forklares, at denne Jord har ligget til Mads Poulsens Gaard i Hejls i Tyrstrup Herred, men blev udlagt til Præsten i Kolding, Ancher Sørensen, Borgmester Morten Panch o. fl. for Gæld, og de skødede Jorden til en Kornet Adolf von Dina, fra hvem den gik til andre Ejere, men stadig stod denne Jord under Tyrstrup

---

(¹ Se Andst Herreds Tgb. 1664 1/4 ff.

Herred i Haderstev Amt. Lignende Forhold var der flere Steder¹⁾.

Bymændene i Sest har sikkert henledet Kolding Regimentsskriver Niels Hansens Opmærksomhed paa Marcus' Planer. Marcus blev indstævnet for Birkeetinget i Kolding og blev her trods sin Protest dømt til at bortføre Byggematerialerne og lade Ejendommen ligge i forrige Stand. Men Marcus brød sig fejl om Birkedommer Panck i Kolding, han byggede videre. Der kom Stævningsmænd til ham fra Kolding, men han svarede hidsigt, at de kunde søge ham til hans Værneting, Tyrstrup Herred i Haderslev Amt, men tilsidst tog man og arresterede Marcus og puttede ham i Fængselskælderen paa Koldinghus. Nu var han vel nødt til at høre Birkedommeren.

Det hjalp ikke stort. Marcus blev stævnet i sit Fængsel paa Koldinghus, men han rev Papirerne fra Stævningsmændene, fik Pen og Blækhorn og skrev paa selve Stævningen:

»Sest Sognemænd skal straffes for deres ulovmæssige Optræden saavel som deres uhørsomme Tyveri og Toldsvig, som skal udførlig undersøges. Iøvrigt skal Gud bevare og fri mine Hænder fra alt ondt, og han skal selv betale og straffe. Alligevel melerer jeg mig ikke i Sagen ved Koldinghus Birketing. Man bør og maa søge mig til mit rette Forum, som er Tyrstrup Herredsting.«

Det vakte den største Forbitrelse blandt Sest Bymænd, da det virkelig viste sig, at Marcus trumfede sin Sag igennem. Retten maatte tilsidst erkende, at

¹⁾ Den 15. Sept. 1593 fik saaledes Caspar Markdanner Ordre til, at en Gaard og to Landbol i *Skartved*, Bjært Sogn, Haderslevhus Len, som Kongen havde tilbyttet sig tillige med andet Gods, skulde lægges under *Koldinghus*. Denne Ordning har Betydning den Dag i Dag, idet Skatten fra de paagældende Jorder skal betales paa Vejle Amtsstue og ikke paa Oppebørselsstuen i Kolding.

Skovdrup Jorder laa under Tyrstrup Herred, og at man ikke fra Kolding kunde forbyde Marcus at bygge¹). Han vendte hjem og rejste sin Gaard, der først kaldtes Skovdrupgaard, men er den nuværende *Skovdruplund*.

Harmen over, at han fik Ret, pustede Ild i alt det Fængstof, der laa om Marcus Møllers Navn. Man sagde, at han var Falskmøntner; hvorledes kunde han ellers faa saa megen Mønt mellem Hænder. Han havde endog saa mange Penge, at han laante ud, men han krævede dem hjem igen med Strænghed. Man fik ogsaa fat i en falsk 10-Skilling, der sagdes at hidrøre fra Marcus. Den blev sendt til Øvrigheden i Haderslev, men intet kunde bevises om Marcus Møllers Skyld. Alle var enige om, at han var et »uædisk Menneske«, der levede i Ufred med Naboer og Tyende og ligeledes havde kivedes med sine egne Hustruer, først den ene og saa den anden. Stor Morskab har det sagtens vakt, da en Pige i Sognet udlagde ham som Barnefader, og man fik ham til at staa aabenbar Skrifte. Da Pigen aflagde Ed, hjalp hans Protest ingenting.

Fjendskabet mellem Sognemændene og Marcus Møller antog de groveste Former, og Marcus sparede ikke Naboerne. Vovede et Kreatur sig ind paa hans Marker, tog han det ind, og Ejeren maatte saa i dyre Domme løse det hjem. Men da hans Eftermand paa Møllen, Carl Slegel, engang havde gjort Gengæld overfor Marcus' Kreaturer, mødte Marcus med sin Kone og hele Husstand og tog Kvæget tilbage med Magt, og Mølleren, der tidligere havde faaet Prygl af ham, endog i sin egen Gaard, skulde vel vogte sig for hans Kæp denne

¹) I *Rigsarkivet* (Tyske Kancelli I. Publica 1706–1846) ligger et lille Læg Papirer, der indeholder 1.) En Protest mod Marcus Møllers Fængsling under Koldinghus Birk og 2.) Resolution angaaende sammes Byggeri 1749.

Gang. Men henne ved Lunderskov, hvor Marcus havde et Stykke Jord, og hvor han kun sjældent kom, ompløjede Naboerne hans Havre, der lige var løben op!

Marcus gav stadig raat for usødet. Han laa i Proces med Hvermand, han tog, og han slog. En Pige i Vrannerup blev dømt, fordi hun i Kolding havde kaldt ham »en Ranepose«, altsaa en Møllertyv, der topper sit Maal, naar han »tolder« af Møllegæsternes Sække.

I 1751 vilde Marcus gøre et Kup ved at spille Angiver overfor Toldvæsenet. Han slog sig sammen med nogle ligesindede og fik opnuset, at danske og tyske Drivere var undervejs med en vældig Drift Stude, som skulde listes over Toldskels-Aaen ved Dollerup Hyrdehus. Der var 104 Stude, som kom fra Engesholm og nu skulde sydpaa. De tilhørte Monsieur Chr. Claudi og Hans From (ogsaa kaldet »Skimmelhans«) fra Meggerdorf i Sydslesvig.

Marcus var ganske klar over, at de skulde listes over Toldskellet, og han og hans Folk traf Driften en Fjerdingvej nordfor Skellet.

»Om Driverne havde Toldseddel?« Der blev svaret Nej, man havde kun en Foderseddel, det vil sige Bevis for, at Studene kom fra en Gaard, der havde Ret til Staldstude.

Ja, saa var Sagen klar. Marcus og hans Hjælpere tog Studene fra dem og drev dem til Kolding, sikre paa at faa Halvdelen af de konfiskerede Studes Værdi; men enten nu Studeejerne virkelig har været ærlige eller alt for snedige: Da Markus og hans Folk kom til Kolding med Studene, var Ejerne dér. De havde været ved Toldvæsenet for at angive Studene og faa nogle Toldere med ud at tælle Flokken, før den førtes over Toldskellet. Man var bare drevet vesten om

Kolding, fordi der efter Sigende var saa megen Kvægsyge ad den sædvanlige Vej.

Marcus Møller stod saaledes med en lang Næse. Oven i Købet anlagde Chr. Claudi og »Skimmelhans« nu Sag imod ham for Overgreb og Fornærmelse, og de fik ham dømt. Marcus var saa vred, at han glemte sig i et Sagsanlæg og fornærmede Kreaturhandlernes Sagfører, Prokurator Laurids Thistrup af Skovdallund¹⁾, ja Prokuratoren fik ham endog en Tid anholdt, fordi Marcus havde skrevet, at Prokuratoren havde bedraget ham. Da den sidste Sag naaede sin Afslutning, slap Marcus Møller ud og betalte sig derfra med store Bøder, men hans Sind blev næppe blidere, og Naboer og Sognemænd har sikkert hadet ham oprigtigt som Angiver. Hans mange Retssager og Processer havde gjort ham til et Stykke af en Prokurator, og faktisk er omtrent en Fjerdedel af den 6 Tommer tykke Birke-tingbog 1748—61, som denne Skildring er udsprunget af, optaget af Marcus Møller og hans Processer.

Men Hævnen lurede paa Marcus Møller. Der hvi-skedes allerede i Krogene om en Ulykke, der skulde ramme ham, en Hævn, som kun den groveste Forbryder kan udtænke Planen til.

— —

Det var om Aftenen den 16. Jan. 1754, at Marcus Madsen Møller kom ridende hjem fra Kolding til Skovdruplund. Han havde været i Kolding for at gøre Udlæg hos en Skyldner, og nu red han gennem Sest. Det var ved 6—7 Tiden, og enkelte Steder var der tændt Lys, saaledes ogsaa hos Christen Hansen, dengang Byens største Ejendom (Gaardene Nr. 20 og 21, gl. Matr.). Marcus stod af udenfor Gaarden, bandt Hesten ved en Pæl og gik ind.

---

¹⁾ Vejle Amts Aarb. 1912, 181 f.

»Jeg saa, der var Lys, og saa vilde jeg ind at se, hvad I bestilte«, sagde han.

I en Times Tid sad han nu og snakkede. Han klagede over det kolde Vejr. Sidste Nat havde han haft saa ondt i sine Tænder. Han var bange for i Aften, men om det var for Tandpine, eller det var en Anelse om en forestaaende Ulykke, fik man ikke at vide. Endelig rejste han sig og steg til Hest. Chr. Hansens Søn fulgte ham gennem Porten, over fem Acre hen til en Tornebusk. Her sagde Drengen Farvel og gik. Et Øjeblik efter kom der en Hest i Galop susende forbi Drengen, men han vidste knap nok, om der havde været nogen paa Hesten. . . .

Næste Morgen gik det som en Løbeild over Sognene og videre ud over hele Koldingegnen, at om Aftenen havde nogle Mænd overfaldet Marcus Møller, havde slaaet ham af Hesten og havde — — *revet hans Øjne ud!* Marcus laa først hjælpeløs paa Vejen, var der-efter kommen lidt til sig selv og havde famlet sig frem og raabt, indtil hans Nødraab var bleven hørt paa Skovdruplund, og hans Kone kom ud og fik den skamskændte Mand hjulpet hjem og i Seng. En Karl sprang paa en Hest og galopperede til Kolding efter Bartskæren, der forbandt den blinde, saa godt han kunde. Den følgende Dag blev Overfaldet meldt til Amtmand v. Bülow paa Koldinghus, og Marcus havde ladet sigte tre Mænd som skyldige i den frygtelige Misgærning.

Da Meddelelsen om Overfaldet var kommen ud i Sognet, var der flere, der kom i Tanker om noget. Hvor var det dog, de havde hørt det før, at Marcus skulde miste sine Øjne?

Degnen i Sest, Hans Christian Trane, gik op til Marcus og sagde, at Mølleren i Vranterup Mølle, Carl

Slegel, nogle Maaneder forinden havde sagt til ham, at han vilde rive Øjnene ud af Hovedet paa Marcus.

Præstens Tjenestekarl, Jens Nielsen, havde hørt Rygte om, at Slegels Tjenestekarl, Landsoldaten Thomas Petersen, skulde have opfordret en anden Soldat, Johan Just, nu i Viuf, til at være med, naar Slegel og han rev Øjnene ud paa Marcus, og Johan Soldat, der ogsaa havde hørt Rygtet om Udaaden, kom selv til Marcus og fortalte, hvad man forgæves havde opfordret ham til. Han havde ingen Ro, før han fik det sagt. En Karl i Sest lod sig forlyde med, at han »nok vidste noget af Rummelen«. En 18-Aars Pige fra Gejsing havde 18 Dage før Mikkelsdag kørt paa en Vogn sammen med Møller Slegels Kone, og Konen havde sagt, at hendes Mand vilde gøre en Ulykke paa Marcus, men der skulde flere med til det. Nu, da det var sket, kom Pigen ind til sin Fader og sagde, nu var det indtruffet, som Møllerkonen sagde. Der var ogsaa nogen, der mente, at Selvejrbonden i Sest, Vintermands Søn, Johan, havde været med. En lille Knægt var den Aften, Udaaden skete, kommen forbi Vintermands Gaard, og da stod der en Hest udenfor Porten, og indenfor Porten hørte han Stemmer. Hesten var »Rakkerhesten«, det kunde han se, for den var saa smal, og saa var den hel sort.

Marcus laa i sin Seng og hørte alle disse Beretninger og sammenholdt dem med, hvad han selv troede. Han kunde huske, at en af Gerningsmændene havde haft sine Fingre inde i hans Mund, og han troede nok, at han havde bidt godt til.

Amtmand v. Bülow havde stævnet mange af de Sest Folk i Forhør paa Koldinghus, men i sidste Øjeblik blev Forhøret henlagt til Skovdruplund, for at Marcus kunde overvære det. Forhøret blev holdt inde ved

den blinde Marcus' Seng. Da Møller Slegel kom frem, bad Marcus om at maatte faa ham i Haanden. Slegel kom med Haanden, og da Marcus havde befølt den nøje, raabte han:

»Disse Fingre har gravet mine Øjne ud!«

Baade Slegel, hans Karl (Landsoldaten Thomas Petersen) og Bondesønnen fra Sest, Johan Johansen Vintermand, blev bragt til Kolding og sat i Kælderen paa Koldinghus.

Den 5. Februar 1754 begyndte Sagen for Kolding Birketing. Aktor i Sagen var Prokurator Carl Lindan fra Snoghøj, Defensor var en Avditør Fussing, der protesterede mod, at Marcus Møller, der var vidt bekendt som et udædisk Menneske, hvis Vidnesbyrd ikke stod til troende, skulde være nok til at sætte de tre Mennesker i Arresten. Aktor tog Sagen meget roligt. Han krævede dog de tre lagt i Bolt og Jern, men — uheldigvis — fandt Dommeren det ikke nødvendigt. Han henholdt sig til Amtmanden i det Spørgsmaal.

Vidnerne mødte op i Mængde og talte rent ud af Posen. Soldaten Johan Just gjorde Ed paa, at Slegels Karl havde opfordret ham til at gaa med. Han havde ogsaa lovet det; thi han var Uvenner med Marcus Møller, men han havde betænkt sig og var den paagældende Aften bleven hjemme hos sin Kone.

Den Karl, der havde »kendt Rummelen«, vidste nu ikke Spor. Men alle de andre Vidner trak Snøren fastere om Halsen paa de tre mistænkte. Selv nægtede de stadig. Møller Slegel og hans Karl sagde, at de den paagældende Dag havde skovet i Skanderup Skov, og at de var kommen hjem i Mørkningen. Efter den Tid havde de ikke været ude, men havde passet deres Ting. Møller Slegel havde set til Møllen, havde

»læst og sunget« og var gaaet i Seng. Det var nu saa meget kristelig gjort.

Hvad der bestyrkede Anklagen mod dem var foruden selve Vidnesbyrdene, at de alle tre hadede Marcus Møller. Johan Vintermand (22 Aar gl.), der for 10 Aar siden havde tjent hos Marcus, da denne endnu havde Møllen, var jaget af Tjenesten, da han havde forgrebet sig paa Æg og Smør, og Marcus havde slaet ham, saa det endnu gjorde ondt i den ene Skulder. Grunden til Slegels Vrede var, at Marcus havde taget en graa Hest fra ham og desuden — som tidligere nævnt — slaet ham.

Foruden Vidnerne fra Sest var der ogsaa et Vidne fra Kolding. Det var en tysk Slagter, Andreas Niemeyer, men i Begyndelsen var han forhindret i at møde for Retten, da han havde faaet et Slagtilfælde. Da han kom paa Benene igen og kunde vidne i Retten, sagde han, at Slegel en Dag havde lovet ham et fedt Svin eller to, om han vilde gøre en Ulykke paa Marcus Møller. Han forstod jo nok, at han skulde ikke saadan helt slaa ham ihjel, men »til en Ligkiste behøvedes der jo kun fire Søm«.

Da Slagteren havde vidnet dette i Retten, havde de tre Mistænkte bøjet sig og aflagt *Tilstaaelse*. Dette skete 19. Marts. Karlen Thomas Petersen (26 Aar) tilstod, at Ugæringen var sket efter Samraad med Slegel, der først havde talt derom. *De vilde ikke slaa ham ihjel for ikke at tage hans Synder paa sig*. De havde forsamlet sig i Vintermands Gaard for at oppebie Marcus' Ankomst. Fra Marcus' Tjenestekarl havde de faaet at vide, at Marcus den Aften ikke havde sine *Pistoler* med.

Først havde de med en Vognkæp slaget ham af Hesten, derpaa havde Slegel og Thomas med deres Fingre gravet hans Øjne ud. . . .

Johan Vintermand havde staaet ved Siden af. Han havde kun slaet til Marcus med en Kæp, og han vidste ikke, hvad de to andre gjorde (?).

Slegel anførte til Forsvar for sin forfærdelige Gærning, at Marcus Møller havde truet med at ville lægge ham øde og faa ham fra Møllen. Marcus havde slaet ham, endog i hans egen Gaard, og da Slegel kom hertil — han havde tidligere haft en Gaard i Fæste i Trelde — havde Marcus frataget ham en Hest, som han havde med fra Trelde, og senere endnu en Hest. At søge Marcus Møller ved Retten, kunde han ikke udstaa, da Marcus jo skød sig ind under Haderslevhus og »holstensk« Ret.

Slegel var 40 Aar gammel og født i Sachsen, men var kommen her til Danmark i 18-Aars Alderen. Grunden til, at han var kommen herop, var, at han havde en Morbroder, Kommandanten i Fredericia, *Leegel*¹⁾, som han 1729 arvede noget efter.

Da de tre Misdædere havde aflagt deres Tilstaaelse, blev Sagen først opsat i fem Uger og derefter yderligere i seks Uger. Den skulde saa have været for Birketinget 11. Juni 1754, men Natten mellem 1. og 2. Juni *flygtede de tre Fanger* tillige med en Tyv, Peter Petersen, der sad paa Koldinghus. Hvorledes det er gaaet til, er det næppe muligt nu at faa opklaret, men Sagnets Beretning om Hjælpen udefra er trolig nok. Forbryderne forsvandt og kom aldrig mere til syne, saa den udlovede lille Belønning for deres Paa-gribelse (»Diskretion«), 50 Daler, sparedes.

Retten vidste nu hverken ud eller ind. Sagen kom

¹⁾ Christian Liebmann *Leegel* fra Sachsen-Weimar, Kommandant i Fredericia, Generalmajor, født 1659, død 1729. Stiftede »Leegels Legat«, nu 800 Kr., hvis Renter hver Jul uddeles til 4 Husarme, desuden et Legat til de fattige Disciple i Fredericia Latinskole, stort 600 Rdl. Da Fredericia Latinskole 1817 ophævedes, overgik Legatet til Latinskolen i Kolding, og derfra henlagdes det 1856 til Katedralskolen i Ribe.

under et kgl. Kommissarium, der atter henviste den til Birketinget. Dommen over de tre Forbrydere afsagdes her 24. Febr. 1756. De dømtes alle tre til Stejle og Hjul, hvis de nogensinde blev paagrebne.

Marcus Madsen Møller levede endnu i mange Aar. Selv som blind Mand blev han ved med at strides med sine Naboer. Tingbøgerne vrimler stadig af hans Processer, snart for Pengesager, snart for Fornærmelser. 1760 havde han anklaget Knud Jensen Harthe i Sest (senere Jørgenskovlykke), Stamfaderen til den bekendte Slægt i Egnen. Knud Harthe havde — paa stod han — sagt, at han vilde skyde ham. Retten frifandt dog Knud Harthe ganske.

Endnu i 1766 var Marcus i Live og boede paa Skovdruplund. Præsten Chr. Mathiesen Humblet skriver i en Indberetning det nævnte Aar til Biskoppen i Ribe, at Skovdruplund »for nogle Aar siden er bygget og endnu beboes af Marcus Madsen Møller, der for nogle Aar siden vederfores den bekendte store Ulykke, at han ikke langt fra sin Gaard blev overfalden af nogle ulyksalige Mennesker, som nedslog ham af Hesten og udrev begge hans Øjne«.

JENS KUDSK I SMIDSTRUP

AF EN KLOG MANDS SAGA

VED

HANS KAU

V EJLE VESTEREGN har i sin Tid fostret mange kloge Mænd og Kvinder. Næsten hvert Sogn har haft sin eller sine. En af de berømteste af dem var han, hvis Navn staar over disse Linier. Nu er de kloge Mænds og Kvinders Tid længst forbi. Kun Mindet om dem og deres Kunst er tilbage, og det forekommer mig at være af ikke ringe kulturhistorisk Interesse, at disse Minder optegnes, inden de udslettes af Folkets Erindring. Derfor fremkommer ogsaa nedenstaaende Optegnelser¹⁾.

Jens Jensen Kudsk blev født i Vester-Smidstrup, Gadbjerg Sogn, i Aaret 1789. Hans Fødselsdag er efter den Tids Skik ikke noteret i Kirkebogen, men »1789 d. 27de September blev ung Jens Kudsk og H[ustru] Johanne Jensdaatters Barn Jens af Smedstrup confirm. [i Daaben].« Han maa vel altsaa være født i Sommertiden bemeldte Aar²⁾. Forældrene vare Gaardmandsfolk.

¹⁾ Fremstillingen støtter sig næsten udelukkende paa utrykte Kilder, dels paa de gamle Kirkebøger og dels paa mundtlig Tradition af gamle Folk, som enten selv har kjendt Jens Kudsk eller hørt om ham af andre. De faa trykte Kilder, der er benyttede, findes anført under Teksten. —

²⁾ Paa Grund af, at Fødselsdagen ikke anførtes i Kirkebogen, vidste de gamle sjældent rigtig Besked paa, hvad Dag de var født. De nøjedes da med at sige: »Fjorten Dage før Mikkelsdag«, »om Mortensdag«, »ved Jule-tide«, »om Poulsdag«, »ved Kyndelmisse-Tide«, »om Vorbasse Marked« o. s. v. o. s. v.

Navnet Kudsk stammer naturligvis fra, at én af Slægtens Forfædre har været Kudsk for et Herskab eller lignende. Der gaar da ogsaa det Sagn, at vor Jens Kudsk's Bedstefader, der ogsaa kaldtes Jens Jensen Kudsk, og som var »klog Mand« ligesom Sønnesønnen, oprindeligt skal være kommen her til Egnen med et Herskab til Engelsholm i Nørup Sogn som Kudsk. Hermed stemmer det ogsaa, naar det i en Fortælling fra hans Praksis hedder, at han boede paa Engelsholms Mark¹⁾. Hvor han ellers stammede fra, kan jeg ikke oplyse. Men Herremanden maa have været godt tilfreds med ham; thi han tilbød ham, siges der, en Fæstegaard i Smidstrup. Ja, han overlod til ham selv at bestemme, hvilken Gaard i Byen han vilde have. Det er da forstaaeligt, at han ikke valgte den ringeste, men tog én med Skov og Eng ved Aaen og andre Herligheder. Samme Gaard forblev derefter i Slægtens Eje i vistnok over 100 Aar. Smidstrup hørte nemlig den Gang under Engelsholm. Senere fra ca. 1770 kom Byen under Refstrup i Gadbjerg Sogn.

Formodentlig har Familien ikke sat Pris paa Kudske-Navnet, men snarere betragtet det som et Øgenavn, man helst var fri for. Der er ingen af Slægten, der er døbt med Navnet Kudsk. Kun ved Dødsfald og Bryllupper har Præsterne brugt det i Kirkebogen.

Mærkelig nok har der ogsaa eksisteret en »klog Slægt« af Navnet »Kudsk« i Thy, hvis sidste Epigon var Stine Kudsk, der døde i Aaret 1897. Der er dog næppe nogen Forbindelse mellem de to Kudske-Slægter. Slægten i Thy har vel faaet Navnet paa en lignende Maade som den i Smidstrup²⁾.

¹⁾ Ewald Tang Kristensen: Danske Sagn, VI. I., Pag. 265. — ²⁾ Kreds-læge K. Carøe: Mads Weis, privilegeret Benbrudslæge og Operator, Pag. 5 (Særtryk af Aarbøger, udgivne af historisk Samfund for Aarhus Stift, VII, 1914.)

Hvor Jens Kudsk havde faaet sin Børnelærdom, vides ikke. Men at han har kunnet læse, er klart nok; thi ellers kunde han jo ikke have grandsket i sine »Doktorbøger«. Og skrive, maa han jo ogsaa have kunnet; thi han har jo ikke helt kunnet undgaa at skrive Recepter. Der siges da ogsaa om ham, at han var »godt lært«. I Gadbjerg Sogn fandtes der sikkert ikke nogen offentlig Skoleundervisning før efter 1814, og da var hans Skoletid forlængst tilbagelagt. Maaske har han søgt privat Information. En saadan fandtes f. Ex. i Nabobyen Lindeballe. Her underviste en ældre Pige — fordi hun var halt, kaldet »Lam-Mette« — med Berømmelse ved Overgangen fra det 18de til det 19de Aarhundrede. Og hendes Undervisning søgtes ogsaa af Børn fra Smidstrup, véd jeg. Den gamle Sognefoged i Lindeballe, Jens Melchiorson, der var født i Smidstrup, havde saaledes faaet sin Børnelærdom hos »Lam-Mette«, og efter hans Kvalificationer at dømme, har Mettes Skole ikke været at foragte. Jens Melchiorson kunde baade læse og skrive, saa det havde Klem. Han skrev ikke blot en god Haandskrift, men han skrev ogsaa temmelig ortografisk rigtigt, hvad jeg har set af gamle Dokumenter. Han var nemlig ikke blot Sognefoged, men tillige en Slags Vinkelskriver for hele Omegnen.

Det er højst sandsynligt, at Jens Kudsk ogsaa har faaet sin Børnelærdom hos »Lam-Mette«, medmindre der har været en lignende privat Information i Gadbjerg Sogn, hvad jeg dog ikke har kunnet opspore. Religionsundervisning fik Sognets Børn jo den Gang af Degnen.

I Foraaret 1807 blev Jens Kudsk confirmeret af Pastor Jørgensen i Ringive, der ikke blot døbte og confirmerede, men ogsaa vaccinerede Børnene. Underlig

nok, at han har været i sit attende Aar, inden han blev confirmeret. Ganske vist blev Børnene ofte den Gang ret gamle, inden de confirmeredes, men det var gjerne paa Grund af manglende Kundskaber. Mange maatte »gaa om« det ene Aar efter det andet. Men det kan ikke have været Grunden for Jens Kudsk's Vedkommende. Han confirmeredes som Nr. 1 og faar i Kirkebogens »Vedtegning« sammen med de fire næste Confirmander følgende Vidnesbyrd: »Disse kunne godt, foruden de anordnede Lærebøger, nogle af de nye Psalmer; desuden kunne de 4 skrive og læse Skrift nogenledes.«

Formodentlig har Jens Kudsk nok som Yngling, maaske allerede som Dreng, været ude at tjene. Det er jo almindeligt paa Landet saavel med Gaardmands- som Husmandsbørn. Men derom ved jeg intet sikkert, da de saakaldte Tilgangs- og Afgangslister først blev indførte med de ny Kirkebøger 1814. I 1814 fik man nemlig nye Kirkebøger over hele Landet ligesom i 1892, uanset om de gamle var udskrevne eller ej. Heller ikke har jeg kunnet faa oplyst, om Jens Kudsk havde været Soldat. Men jeg antager det ikke. Han har ganske sikkert ellers været en »knøv« ung Mand. Men han er muligvis bleven fri som »Gammelmands-søn«. Hans Fader kan nemlig saa omtrent have været fyldt »de tre Snese«, da han skulde »spring Sældaat«. Det var ellers i Napoleonskrigenes Tid, hans Ungdom faldt, da mange unge, værnepligtige Mænd maatte ligge inde i 12—14 Aar.

Den 15de April 1815 holdt Jens Kudsk Bryllup i Gadbjerg Kirke med Anne Kirstine Poulsdatter¹⁾. Hvem hun var, kan jeg ikke nærmere oplyse, men

¹⁾ Navnet Poulsdatter maa vist være en Skrivefejl. Hun kaldes ellers alle andre Steder i Kirkebøgerne for Anne Kirstine Pedersdatter.

hun var en Fynbo, og hun tjente den Gang som Barnepige paa Hovedgaarden Refstrup i Gadbjerg Sogn. Gaardens Ejer »S. T. Hr. Captejn Sehested« var hendes Forlover, medens Jens Kudsk's Nabo, Gaardmand Iver Lauritzen i Smidstrup, var hans Forlover. Mærkelig nok, da hans Fader levede endnu. Men den gamle Jens Kudsk var vred og vilde ikke med. Han gik og pløjede, mens de andre gik til »Jagilde«.

Sagen var den, at Sønnen havde ikke baaret sig rigtig kønt ad. Han var forlovet med en Pige fra Tofthøj, Bodil Jensdatter, hende havde han besvangret og hun havde født ham en Søn. Det var dog hans Mening, at han vilde ægte hende; men saa kom Barnepigens søster, Refstrup i Vejen. Hun blev dødelig indtaget i Jens Kudsk, der skal have været en smuk ung Mand, og nu gav hun hverken Rist eller Ro, før hun fik ham i sine Garn. Hendes Slægt og Herskabet paa Refstrup var imod Partiet, men det hjalp ikke. »Hvad enten han saa prikkes eller stikker, saa vil jeg have ham«, var hendes Svar. Og naar Jens Kudsk gik til Tofthøj for at besøge Bodil Jensdatter, stod hun ude paa Broen ved Refstrup og »passede ham op« og forhindrede ham i at naa sit Maal. Resultatet blev, at hun vandt Sejer.

Men det var ikke efter den gamle Kudsk's Hoved. Sønnen fik da heller ikke nogen Glæde af, at han svigtede sin første Kjærlighed. Han og Anne Kirstine kunde aldrig forliges, og naar hun gjorde ham Bebrejdelser, maatte hun høre: »Da wa Do saa'gu ejsen i Lyst nok for aa faa mæ«.

Bodil Jensdatter blev i 1816 gift med Gaardmand Mathias Pedersen i Rostrup. Jens Kudsk havde ikke glemmt hende. Han besøgte hende ofte, og naar han var kommen derover, kunde han ikke sanse at gaa

hjem igjen. Ved Sengetid gik Familien til Køjs i Alkoverne. Men Jens Kudsk blev siddende i en Simestol med begge Ben lagt op paa Kanten af det aabne Ildsted. Der sad han og blundede; men i Seng vilde han ikke. Pludselig kunde han saa vaagne op og sige: »No skal a hjem!« »Hvorfor?« blev der spurgt. »Dær æ nowr, dæ vil snak' mej mæ«, svarede han, og saa gik han. Det kunde han nemlig mærke, naar nogen vilde tale med ham, og han vidste forud, hvad de vilde¹⁾.

I det hele havde Jens Kudsk et følsomt Hjerte for det andet Kjøen. Han havde uægte Børn ogsaa efter at han var bleven gift.

Allerede før sit Giftermaal havde Jens Kudsk overtaget sin Fødegaard; thi han kaldes ved sit Bryllup »Ungkarl og Gaardmand i Smidstrup«. Forældrene kom paa Aftægt; men de blev ikke boende i Gaarden hos de unge, som det ellers plejer at være Tilfældet med Aftægtsfolk her i Egnen; de nød deres Aftægt i et lille Hus, der laa i den sydlige Ende af Smidstrup By. Faderen døde d. 2den Marts 1825, og efter hans Død kom Moderen tilbage til Gaarden igjen, da hun ikke kunde klare sig alene. Moderen døde først d. 18de Marts 1838 i den høje Alder af 86 Aar.

Om Jens Kudsk's Moder har der dannet sig et Ord-sprog, hvormed Sammenhængen er følgende. Det huskes jo endnu godt af gamle Folk, at der blev brændt Brændevin i næsten hver eneste Gaard paa Landet. Men det var forbudt under stor Straf, saa

¹⁾ Denne Evne havde han arvet efter Bedstefaderen. Ja, denne kunde endogsaa høre, hvad fraværende Folk sagde om ham. En Gang kom der et Par Mænd kjørende yesterfra for at søge den gamle Jens Kudsk's Hjælp. Det var den Gang, han boede paa Engelsholms Mark. Undervejs sagde den ene til den anden: »Kunde vi nu endda træffe det gamle Svin hjemme«. Da de kom til Jens Kudsk's Bopæl, gik han derudenfor. »Naa, saa traf I da æ gammel Svin hjemme«, sagde han og fulgte med. (Evald Tang Kristensen: Danske Sagn, VI. I. Side 265—66.)

det maatte skjules paa enhver Maade. Sædvanligvis foregik Brændingen derfor om Natten. Bønderne holdt trofast sammen her som paa andre Maader. De havde deres hemmelige Gjemmer, hvor Brændevinstøjet blev opbevaret, og naar Toldfølket eller Kontrollørerne var ude paa Undersøgelse, ikke sjælden efter Angivelse, gik der i Stilhed Bud fra Gaard til Gaard for at advare. Hvor Brændevinstøjet var af Kobber, kunde det være meget værd, og det var altsaa et stort Tab, naar det blev konfiskeret. Denne Kamp mellem Øvrighed og Bonde om Retten til at brænde førtes gennem et helt Aarhundrede til ind i Fyrerne, da Brændevinsbrændingen paa Landet helt hørte op.

Jens Kudsk brændte naturligvis ogsaa Brændevin, og havde sit Brændevinstøj. Pludselig en Dag ankommer Kontrollørerne. Jens Kudsk fik i en Fart Brændevinstøjet gjemt i Sengehalmen i Alkoven i Dagligstuen, og sin gamle Moder anbragt oven paa. Med den største Elskværdighed førte han derefter Kontrollørerne rundt i Lejligheden og foreviste dem hver Krog. Men der fandtes intet Brændevinstøj. Da de kom ind i Dagligstuen for at undersøge, siger Jens Kudsk: »Dær ligger no mi Muer, men hun ka et fløttes«. Det fandt Kontrollørerne, der kunde være Rimelighed i, sammenfalden og gigtsvag som hun var. De fattede ingen Mistanke og lod hende ligge i Fred. Ellers stak og prak de i al Ting. Siden den Tid er det bleven et almindeligt Mundheld i Egnen, at man siger om et eller andet: »Det kan ikke flyttes ligesom Jens Kudsks Mor«.

Et Par Aars Tid efter Brylluppet fik Ægteparret Kudsk deres første Arving, en Datter, født d. 23de August 1817, der blev opkaldt efter Farmoderen Johanne Jensdatter, men som døde, knap 5 Aar gammel, 6te Maj 1822.

Den 19de Januar 1820 kom der igjen en Datter, som blev kaldt Karen, sagtens efter sin Mormoder. Hun blev confirmeret d. 26de April 1835, kom senere til Nørup Sogn, hvor hun blev gift, og hvor der endnu skal findes Efterkommere af hende, der bærer Navnet Kudsk.

Den 22de Marts 1822 fødtes der Ægteparret nok en Datter, Jensine, sikkert nok opkaldt efter Farfaderen, da endnu ingen Søn havde kunnet faa hans Navn. Hun blev confirmeret d. 10de April 1836 og arvede, som vi senere skulle se, Fødegaarden.

Den 24de Oktober 1824 fødtes en fjerde Datter, som blev opkaldt efter den afdøde første og fik Navnet Johanne Jensdatter. Hun blev confirmeret d. 7de April 1838. Men af hende fik Forældrene kun liden Glæde. Hun levede i mange Aar et forargeligt Liv sammen med Herremanden Godt paa Refstrup. Et Par Aar efter hans Hustrus Død fødte hun ham sit første Barn. Han lod hende bo i et Hus i Refstrup Skov, hvor han underholdt hende. Naar Godts Vogn kom fra Vejle med Kolonialvarer og sligt, stod »Hanne Kudsk« udenfor Huset og tog forlods, hvad hun vilde have, og saa maatte Husjomfruen paa Refstrup til sin store Fortvivlelse nøjes med Resten. Huset, hvor hun boede, er senere nedbrudt, men Brønden ses endnu. Her fødte hun ham efterhaanden en Række Børn, mindst 5. Hun fulgtes med ham til Bøndernes Gilder, som om hun havde været hans retmæssige Hustru. Men gifte sig med hende, turde han ikke, for hun var saa umanerlig galhovedet. Da Godt endelig som en Følge af sit æventyrlige Liv maatte afhænde Refstrup, tog han hende med sig til Sdr. Omme, hvor han købte to Gaarde, én til sig selv og én til hende. Men de gik nok begge fra Gaard og Grund og døde i stor Armod.

Jens Kudsk kan ikke have været uvidende om dette Forhold, da Datteren fik sit første Barn et Par Maaneder før hans Død. Han blev meget vred over det, fortælles der, skjønt han havde jo strengt taget ikke ret meget at lade Datteren og hendes Elsker høre. »Haar han no wæt der jen Gaang, ska han kom' te aa blyw der«, svor han om Godt, og hans Ord gik i Opfyldelse, siges der. Godt var vist nok tit kjed af Forholdet, menes der. Han kunde blive rasende paa hende og kom der saa ikke i længere Tid. En Gang, han kom fra Jagt, og hun havde lukket Døren for ham, skød han ind gennem Vinduet, dog uden at ramme hende. Men hun havde en saadan Magt over ham, at han ikke kunde blive hende kvit. Det var Jens Kudsk's Besværgelse, der var Skyld i det.

Ægteparret Kudsk's yngste Barn var en Søn, som blev født d. 6te Oktober 1826, og kaldet Jens Jensen efter sin Farfar, der saaledes havde faaet baade en kvindelig og en mandlig Navne. Han blev konfirmeret d. 18de April 1841, men døde allerede næste Aar d. 11te September, kun 16 Aar gammel, til stor Sorg for Faderen, ikke mindst af den Grund, at han var dennes eneste mandlige Afkom — i lovligt Ægteskab i hvert Fald. Han havde iøvrigt været svagelig i hele sin Opvækst; han var Epileptiker og døde under et epileptisk Anfald. Her har Jens Kudsk's Klogskab altsaa været omsonst.

Efter omtrent 23 Aars Ægteskab døde Jens Kudsk's Hustru, Ane Kirstine Pedersdatter, d. 6te April 1838 i en Alder af 45 Aar. Hun kom altsaa ikke til at opleve den Sorg at miste sin eneste Søn. Jens Kudsk forblev dog ikke længe udi Enkestand. »Det er jo ikke godt, at Mennesket er ene«, som skrevet staar.

I Nabobyen Lindeballe boede en Enke, Else Niels-

datter, der nød Aftægt hos sin Søn, Gaardmand Hans Pedersen (Schjøth). Til hende bejlede Jens Kudsk og fik ja. En yngre Søn af hende, Thomas Pedersen (Schjøth) opholdt sig ogsaa paa Gaarden i Lindeballe. Til denne sagde Jens Kudsk: »Ja, no gywter a mæ mæ Di Muer, aa saa ska Do faa mi Goer, men o den Betingels, te Do taaer jen a mi Dættere«. Tilbudet blev accepteret. Men nu havde Jens Kudsk vel nok ligesom Laban ønsket, at den ældste Datter først skulde have været gift, og hun — Karen —, der holdt Hus for Faderen i hans Enkestand, vilde ogsaa forfærdelig gerne have haft Thomas Schjøth. Men Thomas tænkte anderledes, han vilde have Jens Kudsk's yngre Datter, Jensine, den Gang en Ungmø paa 17 Aar, og derved blev det.

Saa holdtes der da Dobbeltbryllup i Lindeballe Kirke d. 23de Juni 1839, idet Enkemand Jens Kudsk af Smidstrup viedes til Enken Else Nielsdatter af Lindeballe — de har begge haft de naturlige Kopper, bemærker Kirkebogen — og Jens Kudsk's Datter, Pige Jensine Jensdatter af Smidstrup, viedes til Else Nielsdatters Søn, Ungkarl Thomas Pedersen af Lindeballe.

Det unge Par blev først viet. Hvis det gamle Par først var bleven viet, kunde de unge slet ikke have faaet hinanden; thi saa havde de været Søskende. Saaledes fortælles der. Det er maaske nok rigtigt, at det unge Par er bleven viet først; men det kan næppe have været af den nævnte Grund. Thi der kan ikke være noget i Vejen for at sammenbragte Børn ægter hinanden. Maaske har Loven været anderledes den Gang.

Efter Løfte overdrog Jens Kudsk nu sin Gaard til Svigersønnen Thomas Schjøth og Datteren Jensine. Selv gik han med Else Nielsdatter paa Aftægt. De

blev heller ikke boende i Gaarden, men flyttede ind i det samme lille Hus, som hans Forældre havde beboet som Aftægtsfolk. Hertil hørte lidt Jord, saa de kunde holde et Par Køer, som de dog nok for største Delen fik græssede og fodrede fra Gaarden. Men naar hertil kom, at de havde hver sin Aftægt og desuden Jens Kudsk's Praksis at støtte sig til, saa kunde de jo nok klare sig med Hensyn til det timelige Udkomme.

Jens Kudsk blev ingen gammel Mand. Han døde d. 26de Juni 1846 af Brystsyge, kun 56 Aar gammel. Efter hans Død flyttede Else Nielsdatter, eller »Else Kudsk«, som hun nu var kommen til at hedde, tilbage til Lindeballe, hvor hun nød dobbelt Aftægt, idet hun ogsaa fik Aftægt efter Jens Kudsk. Hun døde d. 24de Marts 1872, 85 Aar gammel.

Ovenstaaende er i korte Træk et Omrids af Jens Kudsk's ydre Livsomstændigheder.

Klogskaben havde Jens Kudsk arvet efter sin Bedstefader. Saavidt jeg har kunnet skønne, gav hans Fader sig ikke af med noget i den Retning, hverken med Lægekunst eller Heksekunst. Han har maaske nok kunnet noget. Det skulde jo være mærkeligt andet, da hans Fader var saa klog. Men han brugte det ikke. Klogskaben, der ellers plejede at gaa i Arv fra Fader til Søn, synes altsaa her at være sprunget et Led over. Da Bedstefaderen først døde ved den Tid, Sønnesønnen var 17 Aar — »1806 d. 14de December begr. gl. Jens Jensen Kudsk i Smidstrup, 80 Aar gammel«, staar der i Kirkebogen — saa har den gamle jo kunnet faa god Lejlighed til at undervise den unge og lade ham gaa i »sort Skole« hos sig, og den gamle Kudsk skal have ventet sig noget stort af den unge — siges der — og have udtalt, at Klogskaben vilde blive

størst i tredje Led. Men Folk vil dog mene, at den ældste Kudsk alligevel har været Nummer et.

Efter Bedstefaderens Død arvede Jens Kudsk ogsaa »Bøgerne«, hvoriblandt der selvfølgelig har været en »Cyprianus«. Jens Kudsk skal have haft et stort Lægebibliotek; men desværre synes alle hans Bøger at være bortkomne efter hans Død. Der er ganske vist Folk, der vil mene, at en Del af dem er havnet hos gamle Iver Lauritzen i Smidstrup, der har et ret stort Bibliothek af gamle Bøger, og at han har lært noget af dem; men Iver siger nej, og jeg tror ham paa hans Ord.

Andre vil derimod paastaa, og det er vist det rimeligste, at Else Kudsk efter Mandens Død har taget Bøgerne med til Lindeballe, og at hendes Søn Hans Schjøth har brændt dem eller paa anden Maade tilintetgjort dem, for at ikke hans Sønner skulde faa fat i dem. Selv havde han maaske nok kigget lidt i dem og lært noget; men han brugte det aldrig. Derimod kunde Else Kudsk, der naturligvis ogsaa havde lært noget — man lever ikke i Aarevis sammen med en klog Mand, uden at der falder noget af — ikke dy sig for at fuske lidt i Faget, naar en af hendes Sønesønner kom galt afsted med en Fork eller ved en Hakkelsekniv, o. s. v.

Den eneste af Jens Kudsk's Bøger, der, saa vidt jeg har kunnet bringe i Erfaring, har undgaaet »Udslettelsens Dom«, findes hos den gamle Sognefoged Jens Terp Pedersen i Gadbjerg, som tidligere har ejet Jens Kudsk's Gaard. Bogens Titelblad og den første halve Snes Blade mangler, saa man kan ikke se, hvorledes Bogens Titel har lydt, naar den er trykt, eller hvem, der har forfattet den. Men dens hele typografiske Udstyr henviser den nærmest til sidste Halvdel

af det 18de Aarhundrede. Her findes Raad mod alle de almindeligst forekommende Sygdomme lige fra »smaa Børns Forstoppelse« til de forskjellige Gammelmands Skrøbeligheder. Sygdommene behandles i alfabetisk Orden. Der anføres i Almindelighed flere forskjellige Raad mod hvert enkelt Sygdomstilfælde, stundom ledsaget af en Fortælling om, hvilken vidunderlig Virkning et enkelt bestemt Middel har udøvet med Hensyn til en bekendt højere stillet Persons Helbredelse. Naar Forfatteren ved en eller anden Sygdom anfører et Raad, som han ikke har prøvet i sin egen Praksis og ikke har Selverfaring om, nævner han Navnet paa vedkommende Læge-Autoritet, hos hvem han har funden Opskriften paa Lægemidlet, enten i Teksten eller anfører det under Teksten. Saaledes findes Navnet Tissot flere Gange, Sperling, C. Morsing o. s. v.¹⁾ Det er gjennemgaaende naturlige Lægemidler, han giver Anvisning paa. Kun i Nødstilfælde tager han ogsaa sin Tilflugt til overnaturlig Hjælp, uden at han dog synes at have nogen rigtig Tiltro til sligt. Saaledes mod den fatale Tandpine, overfor hvilken vi alle véd, at Naturen staar stille, naar man ikke vil anvende det yderste Middel at lade Tandene trække ud.

»Dette følgende Raad udgiver jeg ikke for nogen Vished« — siger Forfatteren forsigtigt —; »men det er en gammel Sagn, at naar man vil være af med en skadelig Tand, og man enten frygter for, eller der er Vanskelighed ved at lade den trække ud, saa betiener nogle sig af et Søm, som er opgravet af Jorden og har siddet i en Liigkiste. Der fortælles Exempler paa, at naar man ofte rører med den blotte Spidse ved

---

¹⁾ Tissot (1728—97) var en berømt sveitsisk Læge, hvis Liv væsentligst var knyttet til Lausanne. Sperling og Morsing vare danske Medicinere.

saadan en Tand, saa skal den derved efterhaanden falde ud i Stykkeviis. Men man fortæller tillige, at naar man med sandant et Søm træffer nogen af de andre Tænder, saa falder de ud ligesaavel som den beskadigede Tand. Deres Meninger, som har foretaget sig at bedømme dette Middel, ere forskiellige, i det nogle tillegger samme slet ingen Kraft, andre raader derfra for den Aarsags Skyld, fordi Kraften deraf torde strekke sig videre, end det var godt og tienligt. Jeg gad nok vide, hvad man skulde ret dømme derom; og om denne Cuur med Grunde kunde blive tilstrekkelig gotgiort eller gandske forkastet? ustridige Erfaringer torde vel herudi være den beste Dommer.«

Bogen slutter med nogle almindelige »Sundhedsregler for hver af Aarets 12 Maaneder«, hvori man faar at vide, hvorledes man skal klæde sig, og hvad man maa spise o. s. v. i de forskjellige Maaneder.

Jeg har flere Gange haft Bogen til Laans og blandt andet prøvet paa at kurere paa mine Ligtorne efter den, og det maa jeg sige, at er dens øvrige Raad ligesaa probate som Raadet mod Ligtorne, saa er det en fortræffelig Bog.

En Nat havde jeg siddet og arbejdet til Kl. 4. Det gjør jeg desværre saa tit. Jeg tænkte da, hvem der nu rigtig kunde falde i Søvn, naar man kom i Seng. Det kan jeg nemlig ikke altid. Jeg tog da Jens Kudsk's Lægebog og læste om »Middel at befordre Søvn«, og det hed sig da: »Naar man ligger og ikke kan sove, saa har man (efter lærde Skribenteres Mening) allene at forestille sig de smukkeste Vande, man nogen Tid har seet, de Kildevæld, Søer og Floder, som man engang maatte have betragtet med Fornøjelse; da disse Billeder foraarsager en vis Fugtning, som lidt efter lidt trækker Søvn'en efter sig, saa at man, sige de,

paa en poetisk Maade, sover ligesom i Nymphernes og Nereidernes Arme«.

Lé nu blot ikke, min Læser! Jeg lagde mig da til Hvile, idet jeg i Aanden gjenkaldte mig en Sejlstur fra Neapel til Capri. Den dejlige, blaa Golf, Kysterne med de malerisk, terrasseformigt beliggende Byer, det ildsprudende Vesuv hævende sig bagved o. s. v. o. s. v. Jeg lod Sejladsen langs med Capri for at naa hen til den »blaa Grotte« passere Revy for min Tanke, spændt paa, om Vandstanden var saaledes, at vi kunde komme derind. Og ganske rigtigt! »Fugtningen« udeblev ikke, og inden jeg naaede ind i den »blaa Grotte«, sov jeg allerede »paa en poetisk Maade ligesom i Nymphernes og Nereidernes Arme«.

Til Trøst for dem, der ikke har været i Italien, skal jeg meddele, at en aandelig Sejlstur paa Vejle Fjord eller gennem Himmelbjerg-Søerne vil have akkurat den samme Virkning.

Om den ældste Jens Kudsk hedder det, at han indsamlede alle de Urter, han skulde bruge til Medicin i Aarets Løb, paa St. Hansaften.¹⁾ Det har Sønnesønnen vel saa formodentlig ogsaa gjort. Men denne gjorde ikke blot Brug af Planteverdenen, men ogsaa af Dyreverdenen til Udøvelsen af sin Lægekunst. Saaledes vides det, at han bl. a. anvendte Skader. Han var en Gang i Uhe for at skyde Skader til medicinsk Brug. Her boede imidlertid en »klog Kone«, som ogsaa havde Brug for Skaderne. Hun skjældte Jens Kudsk Huden fuld, fordi han skød hendes Skader. Jens Kudsk blev vred og lovede, at han nok skulde flytte Skaderne. Det skete ogsaa. Og siden har ingen Skader vist sig i Uhe, siges der.

¹⁾ Evald Tang Kristensen: Danske Sagn, VI. I. Pag. 265.

Thi Jens Kudsk var sin egen Apotheker, ligesom mange Landsbylæger er det den Dag i Dag. Men medens disse Læger køber deres Medicin tillavet paa et Apothek, saa tillavede Jens derimod selv sin. Apotheker kendtes jo heller ikke den Gang udenfor Købstæderne.

Jens Kudsk gik ikke af Vejen for nogetsomhelst Sygdomstilfælde, siges der. Ligesom alle andre kloge Mænd paa den Tid var han ikke blot Menneskelæge, men ogsaa Dyr læge, og han var vistnok »ligh døgte til begge Diel« ligesom »æ Skowlmæjster« i Blichers »æ Bindstow«. Man havde jo overhovedet ikke andre Dyr læger den Gang end kloge Mænd.

Til operative Indgreb førte Jens Kudsk altid hos sig en skarp Kniv. Men denne maatte først indvies til sit Brug derved, at der messedes over den tre Søndage. Han listede sig da ved Nattetid ind i Kirken og lagde den under Alterdugen, eller hvordan han ellers fik den anbragt, og hentede den ligeledes igjen i dybeste Stilhed. Da Gadbjerg den Gang hørte til et Pastorat med tre Kirker, var der Messefald hver tredie Søndag, og Jens Kudsk maatte altsaa vente paa sin Kniv mindst tre Uger. Men naar den gamle Pastor Giellebøl saa havde ladet sin norske Bas lyde over den 3 Gange, var den ogsaa probat.

En Gang Jens Kudsk skulde op i Kirken at hente sin Kniv, fik han en Karl fra Smidstrup ved Navn Christen Jørgensen med sig. Denne havde bl. a. ogsaa tjent i Jens Kudsk's Gaard og var hans gode Ven. Det var næsten, som om Jens Kudsk ikke var rigtig dristig ved sit Foretagende. De sagde ikke et Ord til hinanden under Vejs til Kirken; thi Kniven skulde jo hentes i Taushed. Men da de kom til Kirkegaardslaagen, fik Christen Skrupler og turde ikke gaa med

ind i den mørke Kirke. Jens Kudsk halede i ham, men Christen holdt sig fast ved Laagestolpen. Jens Kudsk var vred, det var tydeligt nok; men han maatte jo ikke sige noget; han brummede kun. Han maatte saa selv afsted ind i Kirken, og Christen kunde staa udenfor og høre, hvorledes han huggede Støvlehælene i, saa det gav Genlyd i Kirken, mens han gik op og ned ad Kirkegulvet.

Naar jeg ovenfor sagde, at Jens Kudsk altid førte en Kniv med sig til operative Indgreb, er dette ikke ganske korrekt. Han skar nemlig aldrig i Patienten, nej, han rørte kun ved det syge Sted med Kniven og skar derefter i et Træ. Der blev Sølleheden vel saa siddende. Ja, det var en lettere Maade at blive opereret paa end nu til Dags. Dersom vore moderne Læger kunde gjøre Jens Kudsk det efter, vilde Folk ikke have saa stor en Skræk for at lægge sig paa Operationsbordet, som de har.

En Gang var Jens Kudsk kommen til Randbøl Kro. Der var en Kniplingskræmmer eller en anden Kræmmer, som der jo gik saa mange af den Gang. Han havde nogle store Gevækster ved Siden af Hovedet og vilde have Jens Kudsk til at kurere paa sig. Her maatte Kniven til. Jens Kudsk bød Patienten at stille sig i en Dør med et Ben paa hver Side af Dørtrinet. Derefter stillede han sig foran Kræmmeren med sin Kniv. Det gyste formelig i Kræmmeren, da han saa den blanke Kniv; thi han troede jo, at han skulde snittes, og han havde Næven parat til at plantes i Kudskens Ansigt, hvis denne havde gjort Forsøg paa at skjære. Men Jens Kudsk rørte blot ved eller strøg paa Gevæksterne med sin Kniv og gik derefter hen og snittede i et af Havens Æble- eller Pæretræer. Denne Forestilling gjentog han tre Gange. Rimeligvis har

han ogsaa sagt noget, men det hørte Kræmmeren ikke. At Patienten kom sig, kan der selvfølgelig ikke være Tvivl om.

Naar Folk kom til Jens Kudsk for at faa kureret Saar eller sligt, gik han ud i Haven og skar nogle Pilekviste, som han afbarkede. Disse bragte han saa i Berøring med Saaret, smurte dem over med noget, han havde, og satte dem op ved Loftet. Efterat han derpaa havde forbundet Saaret, sendte han Patienten afsted med den Besked, at han skulde ikke bryde sig om noget. Jens Kudsk skulde nok selv passe Saaret. Men da Jens Kudsk ikke førte noget særlig regelmæssigt Liv, og det ikke saa sjældent skete, naar han kom til Vejle f. Eks., at han kom temmelig sent hjem, saa fik han ikke altid smurt Pilekvistene i rette Tid. Paa den deraf flydende Uro i Saaret kunde Patientten mærke, naar Jens Kudsk var bleven længe ude¹⁾.

Som den kloge Kone, An' Trøglborg, i Nabsognet Ringive var Specialist i »Hugormebid«, saaledes synes Jens Kudsk særlig at være bleven søgt som Sinds-sygelæge²⁾. Der fandtes paa hans Tid ingen egentlige Sinds-sygeanstalter. De er af senere Oprindelse, i hvert Fald her til Lands. Man havde derimod noget, man kaldte »Daarekister«, vistnok en Slags Internater paa de forskellige Sygehuse, hvor man kunde faa anbragt de værste Eksemplarer. Men i Almindelighed beholdt man de sindssyge hjemme. De mindre farlige gik frit omkring, omend paa Grund af deres underlige Væsen ofte til Skræk for fremmede og navnlig for Børn, og de, der vare farlige for deres Omgivelser, bleve lukkede inde.

¹⁾ Evald Tang Kristensen, Danske Sagn, VI I, Pag. 265. — ²⁾ Hans Kau: Ann' Trøglborg, den kloge Kone i Ringive, »Vejle Amts Aarbøger«. 1. Halvbind 1913, Pag. 75—95.

Biskop Brorson i Ribe havde en Søn — hans ældste Barn —, f. 1723 i Randrup, som fra sit 12te Aar var sindssyg og maatte holdes indelukket. For Døren og Vinduet i det Værelse, hvor han holdtes indespærret, var der sat Jernstænger, thi Vanviddet brød stundom frem hos ham med Voldsomhed og Vildskab. En Gang, fortælles der, kom en fattig, troende Mand ind til Biskoppen. Han saa sig om i Bispegaarden, og syntes, at alt var saa skjønt og pragtfuldt, saa Biskoppen kunde da sagtens have det godt. Han sagde derfor til Brorson: »De har, Hr. Biskop, sunget saa skjønt og gribende om Korset, men De kjender vist ikke selv noget til det«. Brorson svarede intet, men tog Manden ved Haanden og førte ham gjennem flere Gange hen til det lille Kammer, hvor den vanvittige Søn sad bag Jernstængerne og stirrede vildt paa den fremmede. Manden blev beskæmmet og angrede sin Udtalelse.

Denne Biskop Brorsons ulykkelige Søn overlevede sin Fader i 27 Aar, idet han først døde i sit 69de Aar 1791 i Varde, hvorhen hans Stedmoder var flyttet med ham efter Faderens Død for at være i Nærheden af hans Halvbroder, Pastor K. K. Brorson, der var Præst samme Steds. Ved hans Jordefærd blev følgende Vers, forfattet af hans Halvbroder, afsunget i Huset:

»Jeg levede i Skjul paa Jorden
Til Graven skjulte al min Ve,
Nu kan jeg først i Engle-Orden
Guds skjulte Hensigt med mig se.
Tak, ubegribelige Gud,
Som førte alting herligt ud,«

og paa hans Gravsten blev foruden hans Navn, Fødselsdag og Dødsaar sat disse Linier:

»Indsvøbt i Nat Din Sjæl ej her udviklet blev,
Hist over Stjerner Vej Dit Liv vil først begynde.«¹⁾

Som Hans Adolf Brorsons Søn, saaledes sad der i ældre Tid mange sindssyge indespærrede rundt omkring i Hjemmene, og de nød langt fra alle saa blid en Behandling, som der blev ham til Del. Jeg har hørt om, at der paa en Gaard fandtes en sindssyg, som var indmuret ude paa et Korngulv i en Celle, hvor hun fik Maden sat ind gennem et Hul i Muren. Ikke at tale om alle de mange sindssyge, der gik løse omkring under de sørgeligste Forhold.

Jens Kudsk blev, som sagt, flittig søgt som Sindsygelæge. Man kom langvejsfra og hentede ham. Han skal have været i Besiddelse af en ganske sjælden Evne til at berolige sindssyge Mennesker. De blev rolige, blot han kom ind til dem, ikke at tale om, naar han lagde Haanden paa Hovedet af dem. Det var i det hele taget, som der var Lægedomskraft ved hans blotte Hænder. Naar han rørte ved en syg, hørte Smerterne op, siges der. Kun et Exempel kjendes der paa, at han ikke har kunnet berolige en sindssyg. Han var bleven hentet langt ned Vester paa til en sindssyg Møller, der var ganske rasende. Han lagde Haanden paa Hovedet af ham, men det hjalp ikke. Han skulde have haft Mølleren med hjem, men det kunde slet ikke lade sig gjøre.

Hjemme i Smidstrup havde han nemlig en hel Sindssygeklínik eller »Daarekiste«, om man vil. Og da han ikke havde Plads i sin egen Gaard, tingede han Patienterne ind hos sin Nabo, Iver Lauritzen. Her gik de imellem hverandre. De hujede og skreg, nogle sang og andre græd, nogle bandede og andre sang Salmer. En gammel Kone har fortalt, at hun

¹⁾ John Hansen: Hans Adolf Brorson og hans Brødre, Pag. 247—48.

kunde huske, at der var én, som idelig gik og gjen- tog følgende to Salmelinier: »Naar jeg herfra skal vige, da vig du ej fra mig«¹⁾.

Hvorledes kurerede Jens Kudsk nu paa de sinds- syge? Han behandlede dem med hyppige Aarelad- ninger. Det gale Blod skulde tappes ud. Aareladning var jo i det hele Tidens Løsen den Gang. Naar nogen blev skidt tilpas, hed det altid: »A trowr, a ska ha mæ ladt!« Min gamle Moster kunde ikke taale at se Blod og besvimedede pligtskyldigst hver Gang, men aarelades skulde hun alligevel. Det var især ved Foraarstid, at denne Aareladning gik for sig. Da maa Blodet vel være mest rebelsk. I hver Lands- by fandtes der gjerne én eller flere, der kunde aare- lade. Jordemoderen havde en hel lille »Aareladema- skine«, om jeg saa maa sige, hvor Ladejærnet sad indesluttet i et Hylster, og naar hun trykkede paa en Fjeder, sprang den lille Djævel frem og huggede Hul. Smeden kunde ogsaa gjerne aarelade, men hans Instrument var af en grovere Beskaffenhed. Han brugte det samme Jern både til Folk og Fæ, til Mennesker saavel som til Heste og Køer; thi Krea- turerne skulde ogsaa aarelades. Med en stor Træ- kølle slog han løs paa Jernet for at bryde Hul. Den, der skulde aarelades, sad med blottet, udstrakt Arm, og med Haanden om en Stok for at holde Armen oppe. I et af de indvendige Albueled sloges der Hul. Der kunde være saa mange Ar fra tidligere Aarelad- ninger. Blodet stod i Vejret som et Springvand. Jeg har staaet og frydet mig ved dette Syn mange Gange. En Bihjælper stod parat med en Skaal for at opfange Blodet, at det ikke skulde oversprøjte al Ting. Naar

¹⁾ Rostgaards Oversættelse af Poul Gerhards Salmes: »O Hoved, højt forhaanet«.

man saa mente, der var kommet Blod nok, standsede man Springvandet ved at lægge en godt, gennemtygget Skraa i Saaret, og derefter blev Armen stramt forbunden, indtil Saaret var lægt. I de første Dage efter en Aareladning maatte man være forsigtig med at bruge Armen, at ikke Saaret skulde springe op igjen.

Ja, saadan gik det til den Gang. Det er saamænd ikke saa underligt, at Folk gaar blege og blodfattige omkring i vore Dage, saadan som deres Fædre er bleven tappede.

Jens Kudsk kurerede altsaa paa sine sindssyge Patienter med Aareladning. Han har naturligvis ogsaa gjort andet, men det undgik almindelige Menneskers Opmærksomhed. Der paastaas, at han virkelig skal have kureret mange sindssyge Mennesker.

Som vi vil kunne forstaa af det foregaaende, anvendte Jens Kudsk i Almindelighed baade naturlige og overnaturlige Midler til sine Kure. Det gjorde de kloge Mænd vist altid. Selvom de anvendte naturlige Midler skulde der dog vistnok altid slaaes et Kors over det syge Sted og i det stille fremsiges en eller anden Formular, og det sidste var vel egentlig det vigtigste. Men der forekom desuden i Jens Kudsk's Tid, der jo endnu ret hørte til Overtroens Tidsalder, ogsaa mange Tilfælde, som slet ikke kunde kureres paa naturlig Maade, men hvor det alene kom an paa overnaturlige Midler. Alt det, der var forgjort eller forhekset, kunde ikke kureres med Urter.

»Med ondt skal ondt fordrives«. Og dertil var Jens Kudsk den rette Mand. Han kunde fordrive ondt, tilintetgjøre Hekseri. Derom var der utallige af hans Samtid, der kunde aflægge Vidnesbyrd.

Men han kunde ikke blot fordrive ondt, han kunde

ogsaa gjøre ondt, paaføre andre ondt. Derfor var det farligt at blive hans Fjende. Han var da ogsaa i høj Grad frygtet, omend gamle Folk vil paastaa, at den ældste Kudsk var endnu mere frygtet, fordi han var endnu farligere end den yngre.

En Gang var Jens Kudsk til Skydegilde (Præmieskydning) i Give, men han kunde ikke ramme Skiven. Der var en, der gjorde Fortræd, og Jens Kudsk var Manden for at udfinde Slubberten og tage sin Hævn. Han gjorde det da saadan ved Manden, at han ikke kunde lade sit Vand. Da Jens Kudsk kom hjem om Aftenen, sagde han til sin Karl: »Du skal tidlig op i Morgen, her kommer fremmede!« »Hvem da?« spurgte Karlen. »Ja, det kan Du faa at se, naar han kommer«, svarede Jens Kudsk. Ved Daggry kom en Vogn kjørende i fuld Fart med den forpinte Mand. »Løb ind og kald paa Jens Kudsk«, raabte han til Karlen. Denne løb straks ind, men Jens Kudsk vilde ikke komme ud. »Lad ham komme ind selv«, sagde han. Da Jens Kudsk saa hans fortvivlede Tilstand, løste han straks Forhekselsen, men gav ham samtidig en saadan Overhaling, at han ikke indlod sig paa den Slags Ting mere. Og nu løb Vandet nedenunder af Bukserne paa ham i stride Strømme.

Det var Jens Kudsk's ret almindelige Maade at hævne sig paa, naar nogen drillede ham. Man har flere Fortællinger af lignende Art. »De ska osse vær' en slem Pien aa kom' i«, føjede min Hjemmelsmand til.

En anden Gang kom Jens Kudsk gaaende fra Give og skulde hjem. En Vogn kjørt rask om ved ham. Han raabte, om han maatte komme op at kjøre. Der blev svaret nej, og Vognen kjørt i fuld Firspring videre. Lidt efter væltede Vognen. Jens Kudsk naaede den og spurgte paany Folkene, der var ved at rejse

Vognen, om han kunde kjøre med. Der blev atter svaret nej. Men aldrig saasart var de kommen til at kjøre, saa væltede Vognen igjen. Jens Kudsk indhentede Vognen for anden Gang og spurgte, om han kunde kjøre med. Nu blev der svaret ja. Man havde opdaget, at der var noget galt fat med dette her.

Det var ogsaa en af Jens Kudsks Maader at hævne sig paa, at lade Folk vælte.

En Gang var Jens Kudsks Nabo Iver Lauritzens Kone kommen i Barselseng. Jens Kudsk gik derind for at gratulere i Anledning af den lykkelige Begivenhed. Han og Iver Lauritzen fik sig da »en Puns«, og klinkede paa den lille Verdensborgers Fremtid. Imidlertid laa Konen og klagede sig af Smerte efter Fødselen. Iver Lauritzen blev utaalmodig og tyssede paa hende, at hun maatte ikke saadan klage sig. Det fandt Jens Kudsk var urimeligt, og han tænkte, at Manden kunde have godt af at prøve, hvad Konen led. Han satte da Fødselssmerterne over paa Manden og gik sin Vej. Denne blev straks saa elendig, skreg og vred og vendte sig og kunde ikke holde Pinen ud, løb over i Laden og laa og væltede sig i Halmen. Da Jens Kudsk syntes, det kunde være nok, kom han og stak Hovedet ind ad Ladedøren og sagde: »Nu er Du fri; men kan ske, Du saa kan lade være med saadanne Kunster en anden Gang«.

Med sin samtidige Kollega, den kloge Mand Jørgen Birkebæk i Givskud Sogn¹⁾, kunde Jens Kudsk aldrig forliges. Det var maaske Brødnid. Men Fjendskabet stammede dog nok hovedsagelig fra, at Jørgen Birkebæk en Gang havde skudt en af Jens Kudsks mangfoldige Hunde. Jens Kudsk var nemlig ogsaa en

¹⁾ Hans Kau: Jørgen Birkebæk, et Bidrag til de kloge Mænds Saga, »Vejle Amts Aarbøger« for 1908, Pag. 90 fig.

vældig Jæger og var altid omgivet af en Flok Hunde. En Dag skulde Jens Kudsk og Jørgen Birkebæk følges ad til Kollemorten Marked. Da de var kommen til den lille Eng, som ligger lidt Nordøst for Birkebæk, blev de enige om, at de skulde prøve Kræfter med Hensyn til deres Klogskab. Jens Kudsk slog med sin Stok en Kreds uden om Jørgen Birkebæk, og Jørgen Birkebæk én uden om Jens Kudsk. Men medens Jens Kudsk uden videre brød ud af Kredsen, maatte Jørgen Birkebæk blive staaende uden at kunne komme bort fra Stedet. Jens Kudsk gik derefter til Marked, og da han kom tilbage, stod Jørgen Birkebæk der endnu. »Nu kan Du gaa hjem«, sagde Jens Kudsk og løste ham saaledes fra Forhekselsen. Men Jørgen Birkebæk blev nødt til at indrømme, at Jens Kudsk var hans Overmand.

Og Jens Kudsk kunde vise igjen.

Gamle Niels Smed i Gadbjerg var bleven bestjaalet for noget Seletøj, hvorover han var meget forbitret og vilde endelig have Tyven fundet, for at han kunde faa ham straffet. Han henvendte sig da til Jens Kudsk og fik det Raad, at han skulde smede et Søm. Han skulde smede paa det 3 Torsdage i Rad om Morgenen i bart Skind¹⁾. Derefter skulde han bringe det op i Kirken under Alterdugen; thi der skulde nemlig messes over det tre Gange. Naar det var sket,

¹⁾ Torsdagen, og navnlig »3 Torsdage i Rad« spiller jævnlig en Rolle i de gamle Heksekunster. Jeg véd ikke, hvorfor.

Mogens Jensen i Vandel havde et Aar faaet Kalvekastning i sin Stald. Han sendte da Bud efter Hans Amlund. Der kunde jo ikke være noget forset ved det. Hans Amlund var en af Vejle-Vesteregns kloge Mænd, men han hører til de smaa Profeter. Hans Amlund kom og sagde: »Do ska taae aa gøer i Di Lomklæe trej Torsdaw i Raj aa hæng et op væ æ Bjelk i æ Nøs, saa ska æ Køer nok kom' sæ«.

Det blev dog Mogens for gemytligt, og han fulgte ikke Raadet. Men her spillede Torsdagen eller »de tre Torsdage i Rad« altsaa ogsaa en Rolle. Se endvidere: »Vejle Amts Aarbøger«, 1ste Halvbind 1913, Pag. 85.

skulde han skrive en Rundkreds og ramme Sømmet ned midt i, saa skulde Tyvens Øje blive stukket ud, og han var opdaget. Niels Smed fik dog ikke Sømmet færdigt. Hans Kone var saa kjed af det og sagde: »La vos saa heller taae æ Skaae, der æ skej vos«.

Hun var bange for dette her Hekseri. Niels Smed holdt da op med at smede. Han havde ellers smedet de to Torsdag Morgener. Men han fik jo saa naturligvis heller ikke Ram paa Tyven, hvad han selvfølgelig ellers vilde have faaet.

Der var en Gang én, der slog gamle Iver Lauritzens Vinduer itu en Søndag Aften, hvorefter han skyndsomst løb sin Vej. Iver Lauritzen gik straks ind til sin Nabo Jens Kudsk, om han kunde skaffe ham at vide, hvem der havde udført den Bedrift. Ja, det kunde han nok, men det var vist ikke værd, sagde Jens Kudsk. Jo, Iver Lauritzen vilde da endelig vide det. Han var meget opragt over Udaaden. Jens Kudsk sagde da: »Du maa ikke komme i Kirke i tre Søndage, og Du skal forsværge Dig til Satan i 14 Dage, saa hvis Du dør i den Tid, hører Du ham til. Naar de fjorten Dage er forbi, skal Du tage en Spand Vand ind, og deri kan Du se hans Ansigt, som har slaaet Ruderne itu«. Det var jo haarde Konditioner, men Iver Lauritzen vovede sin Trøje. Manden, der havde øvet Ugjerningen, var én, der hed John, og som boede oppe ved Tykhøjet Krat. Han fik sig saa en ordentlig Omgang af Iver Lauritzen, men slap iøvrigt med Skrækken.

Iver Lauritzen skal senere have udtalt, at sligt skulde han aldrig indlade sig paa mere; han havde gaaet i den grusomste Vaande ved Tanken om, at han kunde dø, inden de 14 Dage var forbi. Men han havde villet prøve Jens Kudsk af; thi han havde

ikke tidligere villet tro paa hans Kunster, men nu havde han faaet Syn for Sagn.

Ja, ovenstaaende er kun en Mundsmag paa de mange Fortællinger, der lever i Folkemunde om Jens Kudsk's Bedrifter. Skulde alt optegnes, vilde det føre for vidt.

Jens Kudsk havde hele sit Liv igjennem en vældig Praksis. Fra Fjern og Nær søgte syge Folk til ham i hans Hjem. De gamle har fortalt, at Patienterne kunde ligge saa tæt som Sild i en Tønde opad Skraaning paa den saakaldte Gadebanke, der laa paa den anden Side af Landevejen lige overfor hans Gaard, og vente paa at komme for. Desuden foretog han mange og lange Rejser rundt omkring i Jylland for at kurere paa Folk. Dels blev han hentet og dels befordrede han sig selv. I sidste Tilfælde havde han altid en Kudsk med. I mange Aar kjørte Jens Overgaard i Smidstrup for ham. Senere blev det Svigersønnen Thomas Schjøth. Han kom helt ud til Vesterhavet og op til Christiansfeld, hvor han bl. a. en Gang havde »en Søster«, der var bleven »towwele«, under Behandling, ikke at tale om, at hans Praksis ogsaa strakte sig milevidt »op i æ Nørland«.

Mange Aar efter Jens Kudsk's Død kom der en Dag en Mand til Kollemorten i Øster Nykirke Sogn og spurgte Vej til Jens Kudsk i Smidstrup. Hans Flæsk var bleven stjaalet to Aar i Træk, og han vilde nu have Jens Kudsk til at hjælpe sig. Han kom langt Nord fra, havde gaaet 18 Mil, skjønt han var 60 Aar. Det forbausede ham og bedrøvede ham, at Jens Kudsk var død; det havde han slet ikke hørt. Man havde jo ikke den Gang som nu til Dags de mange Aviser til at bringe Nyhederne omkring. Men da han nu var kommen saavidt, vilde han alligevel hen at se,

hvor den kloge Mand havde boet, og han var ogsaa i Smidstrup.

Denne Fortælling viser, hvor bekjendt Jens Kudsk's Navn har været, og hvorvidt omkring hans Praksis har strakt sig.

Men var Jens Kudsk en berømt »klog Mand«, var han ligesom de fleste andre kloge Folk en daarlig Bonde. Han manglede maaske ikke Indsigter i Landbruget. Der hørte jo forresten ikke saa dybe Indsigter til at drive en Bondegaard den Gang som nu til Dags. Men han var saa optaget af sin »Klogskab«, at han forsømte sin Gaard. Ofte var han borte fra Hjemmet og maatte overlade Bedriften til en fremmed Karl. Det gik, som det kunde, og ikke, som det skulde. Og var han hjemme, vilde han gjerne paa Jagt. Han var jo som vi har hørt en ivrig Jæger. Mens han sad ved Gaarden, var han derfor ogsaa altid saa »fattig som en Kirkerotte«. Han tjente vel gode Penge ved sin Lægekunst, men han forstod ikke at holde paa dem. De smuldrede hen mellem Hænderne paa ham. Bedre gik det, da han var bleven anden Gang gift og var kommen paa Aftægt. Else Nielsdatter var en dygtig og energisk Kvinde. Og medens Jens Kudsk vel nok havde været »Mand« i sit første Ægteskab, var det vist ikke fri for, at han kom lidt under Tøffelen i det andet. Else forstod at holde sammen paa Stumperne, og de samlede Penge.

Desværre findes der ikke noget Billede af Jens Kudsk. Han levede jo ikke i Fotografiens Tidsalder. Men gamle Folk, som har kjendt ham, siger, at han var en kjon Mand af Middelhøjde med glatraget Ansigt. Han var ikke nogen egentlig Særling saaledes som Jørgen Birkebæk, og der var ikke noget aparte ved hans Paaklædning. Han fulgte med Moden, saa-

dan som den optraadte blandt Bønderne den Gang.

Naar han var hjemme, drak Jens Kudsk i Almindelighed ikke mere, end han kunde taale. Den obligate Kaffe-puns og en Snaps til Maden skulde naturligvis til. Men naar han kom ud, blev han jævnlig beruset, og saa blev han saa kjærlig, saa kyssede han Folk. Han kom ikke saa sjældent ind i Lindeballe Skole, naar han havde »en lille Fyt aa«, og saa kyssede han baade Hansen og Madam Hansen. Det var nu slet ikke saa rart; thi han skraaede nemlig temmelig stærkt, og især naar han var fuld, var han meget sort om Munden. Men de turde ikke sige nej. Gamle Hansen var ellers en vældig stor og kraftig, hærdebred Mand, der, som han selv udtrykte sig ikke var »Mælk og Brød«. Spørg de gamle Mænd i Lindeballe. Deres Rygstykker kan huske ham endnu. Men Jens Kudsk kunde have Krammet paa ham. Sæt at Hansen og Madam Hansen den næste Morgen ikke havde kunnet lade Vandet. Nej, her var ikke andet for, end at »gjøre gode Miner til slet Spil«.

Som allerede nævnt, døde Jens Kudsk i Sommeren 1846. Han ligger begravet paa Gadbjerg Kirkegaard ved det østre Dige. Ja, nu er Diget taget bort, idet Kirkegaarden er bleven udvidet til den Side. En gammel Kone, som har kjendt ham, har vist mig Gravstedet. Men der findes ingen Sten paa hans Grav. Ikke en Gang som paa Jens Vejmands »et gammel frønet Brædt«. Men er Jens Kudsk's Navn end ikke indridset paa nogen Gravsten, saa vil Mindet om hans Liv og Bedrifter alligevel blive bevaret i Folket gennem mange senere Slægtled.

SMAASTYKKER.

FRA FREDERICIA HAVNS ÆLDSTE DAGE. —

Et Par Autografer af Bankbestyrer Chr. Jørgensens Samling.

Da Fredericia blev anlagt, var en af Hovedtankerne ved dens Grundlæggelse den, at der skulde indrettes en Havn, hvis Lige ikke fandtes i Norden, — liggende ud til et Farvand, der paa Grund af den stærke Strøm kun sjældent var islagt, med et stort og velindrettet Kanalsystem, med rigelig Plads baade til Skibe og til de mægtige militære Anlæg, der var paa-tænkte. Kanalanlægget var beregnet at koste en Tønde Guld.

Planerne blev dog aldrig realiserede, og Byen maatte nøjes med to Skibsbroer, en større og en mindre, der laa omtrent udfør den nuværende Færgehavns østre Side. —

Broerne var imidlertid kun en tarvelig Erstatning for den lovede Havn, og da de laa ud mod det frie Vand, ødelagdes de ofte af Strøm og Bølgeslag. —

Fredericias Belejring og Indtagelse i 1657 gik selvfølgelig ogsaa ud over Broerne, og den store var i 1662 endnu »uforferdiget« »efter Fiendernis Ruin«¹⁾, saa at Kongen maatte afhjælpe Nøden, men bedre blev Havneforholdene ikke, og i 1668 er det rent galt.

---

¹⁾ Se iøvrigt Hugo Matthiessen »Fredericia 1650—1760«, III. Kap.

Kong Frederik den tredie sender i dette Aar Byen en kongelig Missive. — Skrivelsen, der er smukt bevaret, med stort kongeligt Segl til Lukke, lyder saaledes:

Udskrift:

Voris Præsident Sampt Borgemesterr och Raad udj Vor Kiøbsted och Festning Fridericia,

* * *

Friderich Den Tredie Aff Guds Naade Danmarchis Norgis Wendis och Gottis Koning Hertug udj Slesvig Holsten Normarrn och Ditmersken Grefue Udj Oldenborg och Delmenhorst,

Vor Naade tilforn; Efttersom Vii Naadigst hafuer for gott anseet ald paabudene Prouiant Skatt af Riber Stipt herefter at lefueris udj Vor Festning *Fridericia* till Voris Prouiant Commiss. Niclas Briinch eller hans Fuldmegtig sammestedz, och til des beder och bequemer Udshibning I Siær fornøden giøris, at Voris Skibror sammestedz tilbørligen blifuer Ved magt holden, saa mand med Heste och Vogne derpaa kand frembkomme. Da som Vii till samme Broes Vedligeholdelse Naadigst hafuer forordnit fornøden Broepenge at opleegis. Thi er Voris Naadigste Villie och Befahling, at I samme Broes *Reparering* straxen lader foretage och den med goede Strecker Pælle och Plancker saaledis forbedrer och tilbørligen Vedligeholder, saa at ingen Plage derofuer foraarsagis, om noget af Voris Prouiant formedelst Broens Brystfeldigheds skyld skulle forkommes, Huorefter I eder Underdanigst haffuer at rette, Befahlendis eder Gud, Skrefuit paa Voris Kongl. Residentz udj Kiøbenhafn den 23. Octobr. Ao 1668.

Under Vort Signet

Friderich.

Ao 1669 dend 5. February er mig denne Kongel. Missiue bleffuen offuerleffuerit i mit Husz i Mr. Laurs Rector¹⁾, Tyge Hendrichsen Byfoged och Jens Juels²⁾ Nerverrelse, Frid. ut supra.

C. Niellssen ³⁾.

Aller Underdanigste Leest och forkyndet for Thillstedeverrende Borgerskab. Som Raadstue holldtis i H: Præsidentens Huus udj Fridericia d. 12. February Anno 1669.

Hans Thomess:
prid. Byschriifr.

Hans Majestæts kraftige Opfordring om »straxen« at reparere Broen med gode »Strecker« (Langtømmer ovenpaa Pælene, til at bære Broplankerne eller Dækket) har de gode Borgere nu ikke helt omgaaende udført, men de har ganske vist haft til Undskyldning, at Præsidenten, Christoffer Nielsen, først fik den overleveret den 5. Februar 1669, og at den først var forkyndt for dem den 12. s. M.

Men selv i 1669 forhaster de sig ikke, men da de saa endelig langt hen i Aaret faar behandlet Sagen og set paa Broen 8 Mand høj, er det heller ikke saa lidt, de har at udsætte paa den, som nedenstaaende Synsforretning viser. Denne viser endvidere tydelig Byens og Borgernes Ønske om snart at faa den lovede Kanal, der var stillet i Udsigt lige siden Byens allerførste Begyndelse, og i hvis Sted man nu i 18 Aar havde maattet nøjes med de to Skibbroer, hvoraf den store, som det vil ses, maa have været meget tarvelig; den lille maa vel omtrent have været i samme Forfatning. Den store Bro slaas i Stykker af Stormen

¹⁾ Laurentius Alling eller Ælling, Rektor 1664—74, anf. Kilde. — ²⁾ Jens Juel er sikkert den samme som den Jensz Hannsszen Jull, der i 1660 var med til paa Byens Vegne at underskrive Enevolds-Arveregerings-Akten. — ³⁾ Præsident i Fredericia 1665—84.

1699¹⁾), saaledes at Borgernes Klage over Broens Forfatning sikkert har været berettiget.

Synsforretningen lyder saaledes:

Stempel En halff Rix Ort.

Thygge Hinrichsøn, Kong. Maytz. Byfoged udj dend Kongl: Stabell Stad Fridericia, Hans Thomessen By-schriffuer, Peder Jenssen Byes Kiemmer och Claus Pederssen Mørs Vraa Borger och Induaaner Sammestedz Gjørre Witterligt, Att Aar efter Guds Biurd 1669 Mandagen dend 18. Octobris, Paa bem^{te} Stadz Ting, for Retten fremkomme Erlige Vellagte Mend och Borgere her Sammestedz, Naffnlige, Christian Tauson, Claus Møller Radt, Michell Knudssen, Rasmus Anders: Niells Hanss: Hinrich Burger, Diderich Lauff och Herman Vogt, Som for Retten affsagde, att som de efter Magistraten her i Staden derris W: W: anfordring, aff Retten hoes Kong: Ma: Byefogd Thyge Hinrichssen Vare Udmelde och anbefalede att grandsche og Besigtige Skib Broen her for Staden, Saa haffuer de sig, paa Aasterderne forfoyed, grandschet och Beseett forberørtte Skib Broe, och den saaledis befunden som föllger; Att Samme Broe Bestaaende udj Elleffue Fagh, megett small Bøggett, saa att mand ey med Hester och Vogne magelig der paa faer och Wende kunde, Ey med Jern bebunden som ded sig burde, med nogen Ringe Tynde Granbredder Bekled, Och Broen ey nøttig eller bequem for Skiber nu (?) Ved dend att ligge, naar nogen Storm paa kommer, Kand och iche Uden stoer penges Bekaastning, fulldferdiges, med Steen Kar och Jerns Bebindellse, Saa och Hengebroe och dedz Thillbehøer. Fornemmes ey heller nødigt eller nøtteligt Broe paa ded Sted, och derforre ey

¹⁾ Se Matthiessen •Fredericia• Side 48.

stoer Bekaastning der paa att Vendes, i Sønderlighed naar *Canaled* eftter Kong: Maytz: Naadl: Villie och Befaling Vorder indgraffued, och Wiste iche Vider her om att sige eller kiende. Huor Eftter Tings Vidne beg: beschreffuen: Huillchett bleff Stedt udj Eftterschreffne Tingmend, naffnlige Claus Pedersen Mørsvraa, Morten Suendssen, Claus Hanssen, Peder Rasmuss: Mathjs Peterssen, Christen Jenssen, Poffuel Pederssen och Hans Erichssen, Derris Nerverrellse och paahørr. Ved och Thill Vidnesbyrd Under Vorriss Zigneter med egne Hender fors Skreffuet. Actum Anno die et loco ut supra,

4 (defecte) Segl.

(derunder 4 »Underskrifter«, ganske ulæselige »Kru-seduller«, hvoraf den sidste — tilnød — kan læses som (Chr.) Jense(n))

*

*

*

»Canaled« blev aldrig indgravet, og det varede mange Aar, inden Byen fik en brugelig Havn, og først i det 19de og 20de Aarhundrede har Fredericia naaet, hvad der efter de kongelige Løfter tilkom Byen allerede for næsten 250 Aar siden.

FRA GIVSKUD SKOLE.

I »Vejle Amts Aarbog« for 1913, Side 200—208, læses en Beretning af P. Johnsen, Bøgelund, Farre, om Givskud Skole i ældre Tid. Da jeg først i disse Dage er bleven bekendt med Optegnelserne, hvoraf en Del

ikke er rigtige, tillader jeg mig at gøre nogle Bemærkninger til samme; jeg haaber ikke derved at støde Forfatteren, da han formodentlig er en yngre Mand, der har sine Oplysninger tildels fra andre, medens jeg har oplevet, selv seet og hørt, hvad jeg her fremfører til en Berigtigelse.

Det anføres, at i 1834 blev den første Skole bygget i Givskud, og at den enarmede Lærer Nielsen var den først ansatte i Embedet, men det var ikke Tilfældet; thi hans Formand var Lærer Husted, der siden blev forflyttet til Jennum og blev gift med en Gaardmand Jens Christians Datter i Harresø. Saa hedder det blandt andet om Nielsen, at han kom hovedkulds fra Embedet i Givskud af følgende Aarsag: Hans Hustru blev »forgjort« og ren tosset. Manden sendte Bud til Søren Sillesthoved i Ringgive Sogn, der var en af de kloge Mænd, som huserede paa den Tid; han konstaterede straks, at Grunden til hendes Tosseri var, at hun var set paa med onde Øjne. Saa siger Degnen: »Da vild a endda gjan vist, hvem den Skaan ha van«. »Ja«, siger Søren, »vil do endele de, saa skal a vis Dej en; hent saa en Spand Vand, bær den trej Gang rondenom æ Skuel, sæt en saa o æ Dørtrin o sier nier i den«. Degnen gjorde, som Søren sagde, men idet han saa ned i Spanden, udbryder han forfærdet: »Ih! men Herregud da! de æ jo vo Nabokone!« Der tilføjes, at efter dette skulde Nielsen ikke have mere af at være i Givskud, men søgte at komme derfra; kort Tid efter, i 1838, byttede han saa Embedet med Sivertsen. Hertil skal jeg bemærke, at Nielsen kom først til Embedet efter Husted ved 1838, var saa her til 1845, da han byttede Embede og kom til Hornum i Bjerre Herred, hvorfra han siden forflyttedes til Ølsted. Friseren Sivertsen

blev altsaa først kaldet til Givskud i 1846 af daværende Skoledirektion, Kammerherre, Stiftamtmand v. Hoppe i Vejle og Provst Zahle i Hvejsel; jeg var 1844—46 paa sidstnævntes Kontor og udfærdigede Sivertsens Kaldsbrev, hvorfor han gav mig 1 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ (3 Kroner). Nielsen gav Sivertsen 300 Rdl. eller 600 Kr. i Bytte. Nielsen kom ikke hovedkulds fra Givskud, og det var langt fra, at han eller hans Hustru hentede Søren Sillesthoved; havde de følt Trang til at søge en klog Mand, behøvede de ikke at have gaaet over Aaen for at hente Vand, da deres Nabo, Jørgen Birkebæk, var i Stand til at tage det op baade med Jens Kudsk i Smidstrup og Søren Sillesthoved. — Nielsen og Hustru var langtfra overtroiske, det var et Par oplyste og dannede Folk, i hvis Hus jeg var flere Gange i min Ungdom, ja, jeg tør tilføje, at de var fremmeligere end de fleste Lærerfamilier paa den Tid. De havde et pænt Hjem, og naar de længtes efter at flytte fra Givskud, var Grunden denne, at de fattige, og jeg kan tilføje ikke saa faa uhyggelige Hjem, som paa den Tid fandtes i Givskud, tiltalte hverken Nielsen eller Hustru, der forhen havde bevæget sig i andre og bedre Kredse.

Naar der endvidere berettes, at under Sivertsen blev der i 1840 bygget 3 Fag til Skolen, saa passer det ikke. At han har indført Forbedringer i Undervisningen, er nok tænkeligt, men denne Forbedring var allerede begyndt under hans 2 Forgængere, som var dygtige Lærere. At Sivertsen første Gang indførte en Bibelhistorie, passer heller ikke; thi Birchs og Thoubos Bibelhistorie brugtes ved Undervisningen baade af Husted og Nielsen. Hvad der berettes om Manden, der gik under Navn »Skalde Lars«, da skal jeg tilføje, at hans Haar var røget, før end Sivertsen

saa ham eller Givskud, saa at disse 2 Mænds natlige Eventyr fra Kollemorten Kro, hvor der fortælles, at den Onde kom og rev Haaret af Lars, har ingen Sted hjemme. Lars, der boede paa sin Gaard i Givskudlund, hvor han havde en Indtægt af at sælge Strøsand til Omegnen, var vel en Mand, som de fleste paa den Tid.

Vejle d. 15. Juli 1914.

N. P. Jensen,
pens. Lærer.
